

Hogyan beszéljünk fiatalokkal érzékeny társadalmi kérdésekről?

Ötletgyűjtemény és módszertani segédanyag fiatalokkal foglalkozó szakemberek számára

1. Előszó

Az EUROGUIDE projekt

Az EUROGUIDE projekt célja, hogy fiatalokkal foglalkozó szakembereknek nyújtson segítséget abban, hogy megakadályozzák a fiatalok polarizációját és radikalizációját. A tanárokat, szociális munkásokat és más gyakorlati szakembereket abban kívánjuk támogatni, hogy képesek legyenek hatékonyan és proaktívan reagálni olyan megosztó és érzékeny témákról szóló beszélgetésekre és problémákra, amelyekkel munkájuk során találkozhatnak. A kezdeményezés keretében 2020-2021 során az érzékeny témák feldolgozását segítő segédanyagokat dolgozunk ki belga, holland, olasz és svéd partnereinkkel, a nemzeti sajátosságok figyelembevételével. Meggyőződésünk, hogy a kényes társadalmi témák hozzáértő támogatással történő feldolgozása nagyban hozzájárul a társadalmi megosztottság és radikalizáció megelőzéséhez, és erősíti a fiatalok ellenállóképességét a szélsőséges narratívákkal szemben.

A projektben résztvevő szervezetek:

- Associazione Nazionale Assistenti Sociali, Olaszország
- CEAPIRE, Belgium
- Conflict and Education Learning Laboratory, Hollandia
- Coordinamento Nazionale Comunità di Accoglienza, Olaszország
- Demokratikus Ifjúságért Alapítvány, Magyarország
- European Foundation for Democracy, Belgium
- Het Gemeenschapsonderwijs, Belgium
- Istituto don Calabria, Olaszország
- NOMOS Centro Studi Parlamentari, Olaszország
- Political Capital, Magyarország

Kik vagyunk?

A **Political Capital** független politikai kutatóintézet, amely nem kötődik semmilyen politikai szereplőhöz vagy kormányzati szervezethez, de elkötelezett az emberi jogok, a parlamentáris demokrácia, a piacgazdaság és az euroatlanti orientáció mellett. Célunk, hogy hozzájáruljunk a politikáról való kritikus gondolkodáshoz, és elősegítsük az ismereteken és tényeken alapuló politikaformálást és közbeszédet. Kiemelten foglalkozunk az összeesküvés-elméletek és álhírek problémájával, a demokratikus értékekkel és intézményekkel, valamint a radikalizáció és szélsőségesség témájával. Kutatásaink, elemzéseink mellett tájékoztató és segédanyagokat is készítünk tanárok és fiatalokkal foglalkozó más szakemberek számára.

www.politicalcapital.hu

A **Demokratikus Ifjúságért Alapítvány (DIA)** elsődleges célkitűzése maradandó tanulási élményeket biztosítani fiatalok és a velük foglalkozó szakemberek számára. Azért dolgozunk, hogy a fiatalok képesek legyenek egymással együttműködni, érzékennyé váljanak a társadalmi problémákra, és ezekre újszerű és fenntartható megoldásokat dolgozzanak ki. Olyan eszközöket és tudást adunk a fiatalok kezébe, amelyek által innovatív, gondolkodó felnőttekké és a társadalom aktív alakítóivá válhatnak. A DIA módszertani tárházában többek között olyan területek vannak jelen, mint a vitakultúra-fejlesztés, a közösségépítés, a közösségi szolgálat, a design thinking

és service design. Több módszertani kézikönyvet is készítettünk, amelyek szabadon hozzáférhetőek az ifjúsági és pedagógiai szakma számára.

www.i-dia.org

Hogyan épül fel a kézikönyv?

A kézikönyv célja, hogy ötleteket, módszertani segítséget és kereteket adjon olyan szakemberek számára, akiket foglalkoztat, hogyan beszélgethetnek érzékeny társadalmi témákról fiatalokkal. Ahogy az érzékeny társadalmi témák megvitatásához elengedhetetlen, hogy tiszteletben tartsuk egymás személyét és véleményét, úgy a kézikönyv megírása során is arra törekedtünk, hogy úgy mutassunk be társadalmi problémákat, hogy azzal minél inkább teret adjunk a párbeszédnek.

Kézikönyvünk három fő részből épül fel. A bevezetőben röviden áttekintjük azokat a szempontokat, amelyek háttérként fontosak az érzékeny témák feldolgozásához. Az ezt követő tematikus fejezetek érzékeny társadalmi témákat állítanak középpontba, míg a Kihez fordulhatok? és a Módszertani gyűjtemény ezek megvitatásához ajánl konkrét partnereket és eszközöket.

A tematikus fejezetekben az egyes témákhoz kapcsolódó alapvető fogalmak mentén rövid áttekintést adunk az adott társadalmi problémáról. Bemutatjuk a hozzá kapcsolódó jellemző szélsőséges vagy egyoldalú kijelentéseket, majd olyan beszélgetésindító kérdéseket ajánlunk, amelyekről úgy gondoljuk, hogy – gondosan megválasztva és megfelelő körülmények között alkalmazva – katalizátorai lehetnek a fiatalokkal folytatott párbeszédnek. Tematikusan rendezve, a beszélgetésindító kérdések mellett olyan tételmondatokat is szerepeltetünk, amelyek a módszertani gyűjteményben bemutatott vitagyakorlatok alapjául szolgálhatnak.

A módszertani részben sorakoztattuk fel azokat a kérdéseket, amelyekről úgy gondoljuk, segíthetnek rendszerben látni és végiggondolni azokat a kihívásokat, amelyekkel minden szakember szembesülhet, aki vállalja, hogy érzékeny társadalmi témákkal foglalkozik iskolai vagy más intézményes környezetben. Rövid gyakorlat-leírásainkkal arra törekedtünk, hogy olyan eszközöket is beemeljünk a kézikönyvbe, amelyekkel a vélemények sokszínűségére és egymás tiszteletére épülő vita megvalósítható az osztályteremben (és azon kívül).

A Kihez fordulhatok? fejezetben olyan szakmai és civil szervezeteket ajánlunk, akik egy-egy társadalmi probléma mentén végeznek fontos munkát, és partnerek lehetnek abban, hogy a fiatalok közelebbről, szakértő segítséggel mélyíthessék tovább a tapasztalataikat egy-egy témában. A szervezetek mellett olyan átfogó szakmai és módszertani anyagokra is hivatkozunk, amelyek újabb lehetőségeket nyithatnak meg az érdeklődő szakemberek előtt az érzékeny társadalmi témákkal való foglalkozásban.

Hogyan használjam?

A kézikönyvre leginkább úgy tekinthetünk, mint ajánlások gyűjteményére, amely szabadon forgatható és alkalmazható a különböző társadalmi témák vonatkozásában. A tematikus fejezetek és a módszertani részek szervesen kiegészítik egymást, így hasznos őket együtt kezelni. Míg a tematikus fejezetek inspirációt adhatnak arra, milyen kérdések mentén érdemes egy adott témáról párbeszédet kezdeményezni, addig a módszertani

rész abban segíthet, milyen konkrét eszközökkel és milyen lépések mentén érdemes ezt a párbeszédet elindítani és keretben tartani.

Köszönetnyilvánítás

E segédkönyv nem jöhetett volna létre azon tanárok, civil szervezetek munkatársai és fiatalokkal foglalkozó más szakemberek elkötelezett és lelkes segítségével, akik ötleteiket és véleményüket megosztották a szerzőkkel. Nagy köszönettel tartozunk nekik, hogy idejüket áldozták arra, hogy interjúkon és fókuszcsoporthozos beszélgetéseken vegyenek részt, valamint hogy átolvassák a készülő könyv kisebb-nagyobb részeit, és megosszák velünk benyomásaikat és fejlesztést célzó javaslataikat. Az ő meglátásaik formálták a tárgyalt témákat, általuk lett az anyag még gyakorlatorientáltabb és jobban strukturált. Az ő kritikus észrevételeik vezettek minket, amikor a kiegyensúlyozottságra törekedve fogalmaztuk a beszélgetésindító kérdéseket. Amennyire csak hasznos ez az anyag, az sokban nekik köszönhető, ha pedig nem az, az leginkább a szerzők felelőssége.

Köszönet illeti továbbá mindazokat a fáradhatatlan és elkötelezett szervezeteket és szakembereket, akik megannyi értékes háttéranyagot, oktatási segédanyagot, útmutatót és kutatást készítettek az általunk tárgyalt témákban. Munkájuk elengedhetetlen pillére volt e kézikönyv készítésének. Bízunk benne, hogy az általuk végzett fontos szolgálathoz – az érzékeny társadalmi témák fiatalokkal történő szakszerű feldolgozásához és a demokratikus értékekre neveléshez – ez a segédkönyv is hozzá tud járulni.

2. Tartalomjegyzék

1. Előszó.....	2
2. Tartalomjegyzék.....	5
3. Bevezető, avagy szempontok az érzékeny témák feldolgozásához	6
3.1 Iskola és társadalom, társadalmi témák az iskolában.....	6
3.2 Emberi jogok az iskolában.....	7
3.4 A szélsőséges érvelés.....	9
4. Téma I – Társadalmi együttélés.....	13
4.1 Romaellenesség.....	13
4.2 Antiszemitizmus	19
4.3 Idegenellenesség.....	24
4.4 Történelmi emlékezet, történelmi traumák.....	30
5. Téma II – Társadalmi nemek (Gender)	37
5.1 Nemi szerepek és egyenlőtlenségek.....	37
5.2 LMBTQI.....	44
6. Téma III – Társadalmi ideológiák és vallás.....	48
6.1 Politikai ideológiák	48
6.2 Vallás	52
7. Kihez fordulhatok?	57
8. Módszertani gyűjtemény.....	64
8.1 Hogyan foglalkozunk az iskolában érzékeny társadalmi problémákkal?	64
8.2 Milyen módszerekkel vitathatunk meg érzékeny társadalmi problémákat?.....	70
8.3 Módszertani tippek az online foglalkozásokhoz.....	78
9. Függelék	80
9.1 Felhasznált irodalom.....	80
9.2 Hátteranyagok	84

3. Bevezető, avagy szempontok az érzékeny témák feldolgozásához

3.1 Iskola és társadalom, társadalmi témák az iskolában

Egy fiatalokkal foglalkozó szakember számára sem újdonság, hogy az aktuális társadalmi kérdések és az iskolában, a fiatalok közösségeiben zajló folyamatok egymással állandó és szoros kölcsönhatásban állnak. Azt, hogy milyen témák, előítéletek, vélemények és töréspontok jelennek meg ezekben a csoportokban, az épp napirenden lévő közéleti kérdések és aktuális ügyek is formálják. Ezért tehát megkerülhetetlen a társadalmi témákkal való foglalkozás. Ez a kölcsönhatás ellentétes irányban is igaz: az, ahogyan ezekről a témákról, különösképpen az érzékeny kérdésekről és szélsőséges álláspontokról beszélünk a fiatalokkal, szemléletformáló erejű. És mivel az iskola – mint a fiatalok egyik elsődleges szocializációs közege – a társadalmi „játékszabályok” gyakorlóterepe, az itt történő szemléletformálás a társadalom egészére is kihat.

Az, ahogyan a fiatalok közösségeiben felmerülő feszültségeket, esetleges ellentéteket, előítéleteket vagy egyéb radikális véleményeket kezeljük, mintaként szolgál számukra az intézmények falain kívül zajló világban is. Egy megfelelően kezelt érzékeny helyzet pedig mindezekén felül erősítheti az osztályközösséget, fejlesztheti a fiatalok kritikus gondolkodását, nyitottabbá, elfogadóbbá teheti őket a sajátjuktól különböző véleményekkel szemben, és bizonyosok esetekben további sérülésektől, traumáktól óvhatja meg a diákokat.

Fontos tehát, hogy ahelyett, hogy a fiatalok között megjelenő szélsőséges véleményeket, radikális nézeteket és az ezekből fakadó nézeteltéréseket elnyomnánk, azokat minél hamarabb kezeljük és feldolgozzuk.

Sok esetben ezek a témák nem explicit módon jelennek meg a közösségben; van, hogy szakemberként már csak a hatásukkal találkozunk. Érdemes minden felmerülő problémát komplex módon, a lehető legtöbb tényezőt figyelembe véve kezelni. Például többnyire egy iskolai bullying vagy kiközösítés mögött sem csak személyes konfliktusok állnak, így fontos feltérképeznünk és azonosítanunk az ezek háttérben meghúzódó társadalmi összefüggéseket is. Ezekre a beszélgetésekre pedig álláspontunk szerint mindig kell, hogy legyen idő; a fiatalokat érdeklő, véleményüket befolyásoló kérdések nyílt megvitatása prioritás bármilyen tanórán. Ugyan adja magát, hogy az ilyen alkalmakra osztályfőnöki órán vagy esetleg társadalomismereti, közéleti tárgyak keretében kerüljön sor, de úgy gondoljuk, az érzékeny témák megbeszélésének minden tanórán helye van, bármikor és bármilyen szituációban is merüljenek fel.

Az pedig, hogy ezek a témák egyáltalán felmerülnek, azt a fiatalok részéről megjelenő jogos igényt is jelzi, hogy az érzékeny kérdéseket megvitathassák, kifejtthessék az ezekkel kapcsolatos saját álláspontjukat és ütköztethessék egymással az eltérő érveiket. Természetesen nem mindegy, hogy mindez milyen keretek között és milyen módon történik; jelen kiadvány ehhez kíván ötleteket és módszertani segítséget adni.

Fontos beszélnünk arról is, hogy a legtöbb társadalmi kérdés egyszersmind politikai is, de legalábbis könnyen átpolitizálható. Ez azonban ne riasszon vissza bennünket a nyílt beszélgetésektől; a pártpolitizálást ugyan mindenképpen kerülnünk kell, azt viszont érdemes tisztázni, hogy a politika önmagában nemcsak ezt jelenti. Politika ugyanis minden, az együttélés szabályairól, a közös értékekről és a közéletről való gondolkodás,

beszélgetés, véleménycsere is. Erre pedig egy nyitott, elfogadó és befogadó társadalomhoz elengedhetetlen szükségünk van.

3.2 Emberi jogok az iskolában

Amikor érzékeny társadalmi kérdésekről, szélsőséges nézetekről beszélünk, fontos lefektetnünk mintegy közös erkölcsi alapként azokat az alapvető emberi jogokat, amik megkérdőjelezhetetlenül és egyenlően megilletnek minden emberi lényt. Ezeket érdemes a diákjainkkal is átbeszelnünk és értékekként a velük való közös munkába is beépítenünk, hogy érvényesülésük biztosított legyen. Ha ugyanis a ténybeli tudás mellett attitűdként is elsajátítják a fiatalok az alapvető jogok által jelzett értékeket, máris óriási lépést tettünk a szélsőséges eszmék terjedésének megakadályozása érdekében.

Az ENSZ tagállamok által elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata mellett Magyarország Alaptörvénye is szól az alapvető emberi jogokról a „Szabadság és felelősség” című fejezetében. Ennek I. cikkében az alapvető jogok elismerésre kerülnek, és azok tiszteletben tartása, valamint állam általi védelme is megfogalmazódik. Ez olyan fontos jogi alap, ami legális háttérrel is ad az emberi jogok érvényesülésének és védelmének.

A számos fontos emberi jog közül az érzékeny kérdések megvitatásakor kiemelten fontos az alábbiakat figyelembe vennünk és érvényesülésüket elősegítenünk:

- **Minden ember szabadnak és egyenlőnek született:** Az egyik első és legalapvetőbb emberi jog, a francia forradalomban született Emberi és polgári jogok nyilatkozata is ezt említi első helyen. Azt jelenti, hogy emberek között nincsen különbség, így megkülönböztetni és diszkriminálni sem lehet őket. Fontos alapelve ez a társadalmi együttélésünknek, hiszen kimondja, hogy bármilyen jellemzőtől, tulajdonságtól, nemtől, kortól, származástól, szexuális orientációtól, politikai beállítódástól függetlenül mindenki egyenlő. Ebből fakad az az elv is, hogy semmilyen különbség miatt nem lehet hátrányosan megkülönböztetni senkit sem.
- **A jog előtti egyenlőség elve:** Eszerint minden ember egyenlő és minden ember egyenlően jogosult a jog védelmére is bármilyen hátrányos megkülönböztetés nélkül. Ez tulajdonképpen az előzőekben említett, emberek közötti egyenlőség elvének a jog és a törvények előtti érvényesülésének lefektetése, ami egyszerre mind azt is kimondja, hogy bármilyen jogvitás esetben a törvény előtt is tilos az emberek közötti diszkrimináció; mindenkinek egyenlő mennyiségű és minőségű jogot kell biztosítani. Az Alaptörvény XV. cikke szól erről, ami kimondja, hogy „a törvény előtt mindenki egyenlő”.
- **A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága:** Eszerint mindenki szabadon gondolhat, érezhet azt, amit szeretne, és hihet abban, amiben szeretne – mindezt pedig szabadon választhatja meg minden ember. Senkit nem lehet amiatt hátrányosan megkülönböztetni, mert mást gondol, érez vagy másban hisz, mint mi. Ez az alapvetés hivatott biztosítani a társadalmi sokszínűséget, és azt is, hogy mindenki komfortosan érezze magát a világban. Az Alaptörvény VII. cikke szerint ezen túl ahhoz is joga van mindenkinek, hogy vallását ott és úgy gyakorolja, hitbéli meggyőződését pedig olyan módon nyilvánítsa ki, ahogy azt ő szabadon megválasztja. Ebből fakad például az az elv is, hogy senkit nem érhet amiatt hátrányos megkülönböztetés, mert valamilyen vallási jelképet vagy vallási szokásnak megfelelő viseletet hord.

- **A vélemény és annak kinyilvánításának szabadsága:** A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságán túl minden ember szabadon választhatja meg véleményét, arról pedig szabadon és nyíltan beszélhet. Az Alaptörvény IX. cikke garantálja ezen jog Magyarországon való érvényesülését. Fontos azonban azt tisztáznunk, hogy a véleménynyilvánítás nem keretek nélkül szabad; törvény (a Büntető Törvénykönyv a „Közösség elleni uszítás” bűncselekmény tényállásában) tiltja a gyűlöletbeszédet. Tilos tehát bárki ellen nagy nyilvánosság előtt gyűlöletre vagy erőszakra uszítani származása, nemzetisége, vallása, nemi identitása, szexuális orientációja, fogyatékosága vagy bármilyen más megkülönböztető jellemzője, tulajdonsága miatt. A törvényi kereteken kívül az általános morál is azt diktálja, hogy gyűlölködő, másokat identitásában sértő véleményt ne lehessen teljesen szabadon kinyilvánítani.

3.3 Az előítéletek pszichológiai mechanizmusa

Amikor előítéletekről, előítéletességről beszélünk, akkor köznap értelemben az egyénnel vagy csoportokkal szembeni negatív érzelmeket értjük alatta, amelyek a csoport vélt – és minden csoporttagra jellemzőnek tartott – tulajdonságain (sztereotípiákon) alapulnak. Az előítéletesség veszélye, hogy a viselkedésben is megjelenhet, például hátrányos megkülönböztetés, kirekesztés, vagy akár erőszak formájában.

Sztereotípiák és társas kategorizáció

A sztereotípiák kialakulásának egyik fő oka, hogy az embereket nem egyénként észleljük, hanem valamilyen társas csoport tagjaként. Ez különösen igaz bizonyos kiugró tulajdonságok esetén, mint a nem, a kor vagy a bőrszín, amiket automatikusan észreveszünk.

A társas kategóriáknak számos előnye van. Egyrészt, mivel a legtöbb esetben könnyen elkülöníthetővé tesznek egymástól csoportokat, használatuk sok kognitív erőforrást „megspórol”. Másfelől ezeket a társas kategóriákat használjuk sok esetben önmagunk jellemzésére is, ami megadja a „valahová tartozás” élményét. Így tudjuk, hogy melyik a „mi” csoportunk, hová tartozunk, legyen ez akár nemi, vallási, etnikai, vagy más alapokon szerveződő csoport. Ha egyértelműek a saját csoport keretei, az egyúttal kijelöli a külső csoportot, az „ők”-et is.

A társas kategóriák ugyanakkor rendelkeznek néhány szisztematikus torzítással: a külső csoport tagjait mindig hasonlóan látjuk egymáshoz, míg azokat a csoportokat, amelyeknek mi is tagjai vagyunk, hajlamosak vagyunk színesebbnek, különbözőbbnek látni. A mindennapokban ezt a jelenséget úgy vehetjük észre, hogy míg más csoportok tagjaival kapcsolatban gyakran általánosítunk, a saját a csoportunkkal kapcsolatban ezt kikérjük magunknak.

A sztereotípiáink részben a különböző csoportok tagjaival való érintkezés, részben mások tapasztalatainak (ideértve a médiából érkezőket is) általánosítása révén jönnek létre. Olyan csoportokról, amelyekkel ritkán találkozunk, vagy kevés és pontatlan információval rendelkezünk, nagyon könnyen alakulhatnak ki sztereotípiáink. A csoportokról alkotott sztereotípiák, hasonlóan a társas kategóriákhoz, egyszerre pontosak és pontatlanok. Pontosak annyiban, hogy alapvetően jól ragadják meg a csoportok közötti különbségek irányát, azonban pontatlanok annyiban, hogy erősen eltúlozzák a különbségek mértékét. Jó példa erre a nők és férfiak közötti különbség a matematikai képességekben. A

sztereotípiá szerinti a férfiak jobb eredményeket érnek el e téren, és ez nagy általánosságban igaz is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden, vagy akár a legtöbb férfi jobb lenne matematikából, mint a legtöbb nő. Valójában a csoportokon belüli különbségek lényegesen nagyobbak, mint a csoportok közöttiek. Míg a nők és a férfiak matematikai képességei közötti átlagos különbség kicsi, addig a csoportokon belüli, azaz férfi és férfi, illetve nő és nő közötti különbségek sokkal nagyobbak. Ezt azonban a sztereotípiáink elmoszák. Hasonló torzítások sok más csoport összehasonlításában is megfigyelhetők.

A sztereotípiák tehát általánosításon alapuló összegzések, amelyek lehetnek pozitívak vagy negatívak az adott csoportra nézve. Ám az egyénre nézve – az általuk közvetített elvárásokon keresztül – még akkor is könnyen lehetnek károsak, ha a sztereotípiá tartalma egyébként pozitív. A negatív sztereotípiák esetében ez az elvárás még erősebben hathat, és könnyen önbeteljesítő jóslattá válhat. Amikor egy csoporttal szembeni sztereotípiák sok negatív tulajdonságot tartalmaznak, az mind az adott csoporthoz tartozó egyén, mind a környezete viselkedését meghatározza, és a megfelelés irányába hat. Akkor is, ha a csoportokról alkotott negatív sztereotípiák sok esetben másról tanúskodnak, mint pusztán az adott csoport tagjainak tulajdonságairól. Ahogy a kézikönyvben bemutatott témák többsége is illusztrálja, a sztereotípiák sok esetben a társadalomban meglévő különbségek magyarázataként jönnek létre és maradnak fenn.

Előítéletek és leküzdésük

Az előítéletek túlmutatnak a sztereotípiákon. Míg a sztereotípiák pusztán információkat tartalmaznak az adott csoport tagjairól, addig az előítéletekben már megjelenik az adott csoporthoz való érzelmi viszonyulás is. Azonban a kettőt nagyon nehéz szétválasztani, és sok szempontból az a célravezető, ha az előítéletekre a sztereotípiákon keresztül próbálunk meg hatni.

Fontos, hogy már tudatosított, vagy még fel nem ismert sztereotípiákról és előítéletekről beszélünk-e. Az előítélet--mentesség nem azt jelenti, hogy soha nincsenek sztereotip gondolataink és érzéseink. Sokkal inkább azt, hogy felismerjük létezésüket és azt, hogy hatással vannak ránk, valamint hogy tudatos erőfeszítéseket teszünk befolyásuk elhárítására. Amennyiben tisztában vagyunk azzal, hogy élnek bennünk negatív sztereotípiák, úgy tudatosan törekedhetünk az elfogult ítéleteink ellensúlyozására, és a sztereotípiáinknak ellentmondó információk azonosítására.

Szeretjük azt gondolni, hogy a sztereotípiákat könnyű leküzdeni. Sajnos azonban olyan a természetük, hogy ha egyszer kialakultak és rögzültek, akkor csak nagyon nehezen megváltoztathatók. Azonban megfelelő eszközökkel – például kellő nyitottsággal, az érzékeny társadalmi témákról szóló nyílt párbeszéddel, csoportközi kapcsolatok megfelelő feltételek melletti kialakításával – a sztereotípiák is alakíthatóak.

3.4 A szélsőséges érvelés

Sok fiatal foglalkoztatnak a körülöttük levő világ eseményei, kérdései. Ha nincs alkalmuk ezekről szervezett formában, szakszerű keretek között gondolkodni, beszélgetni, akkor könnyen előfordulhat, hogy ellenőrizetlen forrásból szerzik be az információikat, és téves és káros eszmék követőivé válnak. A közéleti témák szakmai követelményeknek megfelelő, módszertanilag megalapozott feldolgozása ezért nemcsak a közéleti részvételhez és a társas élethez elengedhetetlen képességeket fejleszti, de egyszersmind

segít megelőzni a radikális és szélsőséges nézetek kialakulását és elfogadását is. Közéleti témákról, főleg érzékeny kérdésekről beszélve ugyanakkor könnyen előfordulhat, hogy a foglalkozás során is megjelennek a fiatalok részéről megosztó, másokat bántó, radikális, netán szélsőséges vélemények. Fontos, hogy a fiatalokkal foglalkozó szakemberek felismerjék és megfelelően kezeljék ezeket.

Mi számít radikális, szélsőséges véleménynek?

Általában azokat a nézeteket, cselekedeteket, viselkedést nevezzük radikálisnak vagy szélsőségesnek, amelyek eltérnek az általánosan elfogadott normáktól, szabályoktól, és szembehelyezkednek velük. Ez megjelenhet számos területen, például az öltözködésben, életmódban, vallásban, politikai nézetekben. Hogy mi számít radikálisnak, vagy szélsőségesnek, nem mindig könnyű meghatározni, mert nincs általánosan érvényes definíciója, pontos határa. Változik térben és időben. Leginkább a közmegegyezés és a konkrét körülmények segítenek eldönteni. Radikális nézeteket képviselni ráadásul nem is feltétlenül elítélendő – visszatekintve azt látjuk, hogy sok esetben éppen ilyen gondolatok és tettek vezettek el fontos társadalmi változásokhoz (lásd például a női egyenjogúság és az általános választójog ügyét).

Van azonban egy világosan megkülönböztethető fajtája a radikalizmusnak és szélsőségesnek, ami veszélyes és káros mind az egyénekre, mind a közösség egészére. Ebben a kiadványban mi ebben az értelemben használjuk ezeket a fogalmakat. Ez pedig a világnézeti szélsőségesnek, amelynek alapja „mások” elutasítása és gyűlölete, valamint a saját meggyőződés kizárólagosságába és egyedüli igazságába vetett hit. A radikalizáció pedig a szélsőségesé válás folyamata, amely során valaki egyre negatívabb véleményt alakít ki, és egyre durvábban lép fel egy másik csoporttal szemben, és mindezt jogosnak és elfogadhatónak tartja. A radikalizációnak számos jele lehet – pl. ha valaki

- nem hajlandó tudomást venni a sajátjától eltérő véleményekről,
- nem hajlandó kapcsolatba lépni olyan csoporthoz tartozókkal, amellyel szemben előítéletei vannak,
- összeesküvés-elméletekben hisz,
- hirtelen és gyökeresen megváltoztatja a gondolkodását, viselkedését, öltözködését,
- egyoldalú, leegyszerűsítő magyarázatokban hisz és ilyen tartalmakat oszt meg online,
- szélsőséges ideológiák és csoportok szimbólumait használja.

Hogyan ismerhető fel a radikális, szélsőséges érvelés, mik a jellemzői?

A radikális, szélsőséges érvelésnek öt fő alkotóeleme és számos további jellemzője van.

1. Megkonstruált „Mi”-„Ők” szembeállítás

A szélsőséges gondolkodás alapvető eleme a „mi”-„ők” szembeállítás. Az idealizált, kizárólag pozitív tulajdonságokkal felruházott „saját” csoport „külső” csoportokkal („ők”, „mások”) szemben fogalmazódik meg, utóbbiakat többnyire negatív tulajdonságokkal jellemezve, bűnbakként vagy ellenségként ábrázolva. Fontos, hogy a „mi” és „ők” csoport felosztása nem tényeken, objektív kritériumokon alapul, hanem önkényes konstrukció, amelyet a szélsőséges logika az aktuális cél érdekében, az adott gondolatmenet igényei

szerint alkot meg. A különböző típusú szélsőségek eltérnek abban, hogy milyen kritériumok alapján alkotják meg a „mi” és „ők” csoportokat.

- A jobboldali szélsőségesség fő kritériuma a rassz/etnikum és a nemzet, így ez az irányzat leginkább a bőrszín, etnikai és nemzeti hovatartozás alapján határozza meg a „mi” csoportot (pl. magyarok). Ám ezt is önkényesen teszi: aki valamiért mégsem felel meg neki (pl. mást gondol a nemzetről), azt kizárja a saját csoportból, még ha objektív kritériumok alapján (pl. állampolgárság) oda is tartozik.
- A baloldali szélsőségesség főleg szociális és gazdasági kritériumok mentén konstruálja a csoportokat (pl. proletárok vs. burzsoák).
- A vallási alapú (pl. iszlamista) szélsőségesség elsődleges kritériuma a valláshoz való tartozás és a helyesnek gondolt vallási elveknek való megfelelés. Ha valaki nem fogadja el maradéktalanul a vallás ezen interpretációját, ellenséggé válik, még ha ugyanazon vallást követi is.

2. Fekete-fehér világkép (leegyszerűsítés, sztereotipizálás, általánosítás)

A szélsőséges érvelés az események kétdimenziós magyarázatára épül: valami vagy jó, vagy rossz. A világ vagy fekete, vagy fehér. Nincsenek köztes pozíciók, árnyalt érvek, objektív szereplők. Totális szembenállás, végletekig fokozott *törzsi-/szekértábor logika* érvényesül. Vagy „ők”, vagy „mi”. „Mi” képviseljük a jót, „mi” vagyunk a kizárólagos igazság birtokában, „ők” a rosszak, az ellenség. A véleményükre nem kell adni, az érveiket nem kell megfontolni. Minden relatív, nincsenek tények, csak csoport-hovatartozáson és (csoport)érdekeken alapuló vélemények (*relativizálás*). Hogy mindent be lehessen illeszteni ebbe a jó-rossz keretbe, a szélsőséges gondolkodás végletekig leegyszerűsített magyarázatokkal és általánosítással dolgozik. Mivel csak két dimenzió, két csoport van, ezért azoknak egységesnek kell lenniük: mindenki, aki az adott csoportba tartozik, ugyanolyan (*homogenizálás*). Ugyanolyan a bőrszíne, ugyanúgy gondolkodik, ugyanazokban az értékekben hisz, ugyanolyan az ízlése, ugyanazok az érdekei és céljai. Ez egyrészt a „saját” csoport kohézióját, a „másoktól” való megkülönböztetését, másrészt „azok” démonizálását szolgálja.

3. Bűnbak- és ellenségképzés (dehumanizálás)

A „mi”-„ők” szembeállításon és a fekete-fehér világképen alapszik a folyamatos *bűnbak- és ellenségképzés*. A történelmi vagy jelenkori kudarcokért, nehézségekért vagy problémákért jellemzően valamely „külső” csoport felelős, és nem a „saját” csoport, netán komplex politikai, társadalmi, gazdasági folyamatok. A „külső” csoport elutasításának, ellenséggé kezelésének kifejeződése és retorikai eszköze az „ők” *dehumanizálása*, azaz emberi méltóságtól való megfosztása. A szélsőséges narratíva olyan jelzőkkel illeti a „külső” csoport tagjait, amik kifejezik, hogy nem veszi őket emberszámba, alacsonyabbrendűként tekint rájuk (gyakran állatokhoz hasonlítja őket, pl. patkányok, paraziták).

4. Fenyegetettség (biztonságiasítás, áldozatszerep, dramatizálás)

A radikális, szélsőséges érvelés elsősorban az aggodalmakra, félelmekre épít. Meglovagolja őket, rájuk játszik, gerjeszti őket. A „külső” csoport a saját csoporttal szembeni fenyegetésként jelenik meg, mint bűnbak és/vagy ellenség. E fenyegetés sokrétű lehet – pl. kulturális (pl. eltérő vallásúak), faji vagy etnikai (pl. eltérő bőrszínűek), gazdasági (pl. munkahelyek fenyegetése), szociális (pl. elszegényedés).

Mégis, minden félelem és probléma végeredményben biztonsági kérdésként artikulálódik (*biztonságiasítás*). Az „ők” részéről érkező vélt fenyegetés a „mi” áldozatként történő ábrázolásával párosul (*áldozatszerep*). „Mi” elszenvedők vagyunk, „ők” felelősek a minket ért bajokért, vagy egyenesen veszélyeztetnek minket. Ráadásul a veszély egyenesen az egyén és a közösség megmaradását fenyegeti – a félelmek ébren tartása és gerjesztése miatt ugyanis a szélsőséges érvelés előszeretettel nagyítja fel a problémákat (*dramatizálás*), és riogat válságokkal, összeomlással, egyenesen pusztulással. Ezzel legitimálja a maga által propagált nézeteket és intézkedéseket. Hiszen válságos időkben radikális megoldásokra van szükség.

5. Jogos erőszak

A dehumanizálás, a kizárólagosság, a fekete-fehér világkép és a felnagyított fenyegetés megalapozzák az erőszak elfogadását és végül alkalmazását a „másokkal” szemben. Hiszen ha már nem tekintem „őket” egyenrangú félnek, akkor több mindent megengedek magamnak velük szemben. Ha pedig fenyegetnek, meg is védhetem magam. Ha pedig már a „mi” léte kerül veszélybe, ha „nemzethalál” fenyeget, az már nem is csak radikális, de egyenesen szélsőséges megoldásokat követel meg. A szélsőséges narratíva szerint tehát, ha a lét a tét, bármilyen eszköz megengedett. Jogos az önbíráskodás, jogos az önvédelem, és mindezek érdekében az erőszak.

*

A radikális, szélsőséges érvelés gyakran használt eszközei még a provokáció és botránykeltés, valamint a kétértelmű, kódolt kifejezések, megbotránkoztató elnevezések használata. Ezek nem feltétlenül sértik ugyan expliciten a normákat, de olyan többletjelentést hordoznak, olyan konnotációjuk van, amelyek az arra fogékonyak számára dekódolhatóvá teszik a szélsőséges üzeneteket. Ezek azért különösen veszélyesek, mert hozzájárulnak a szélsőséges gondolatok terjedéséhez és megszokottá, elfogadottá válásához.

Nincs ez kicsit eltúlozva? Ezt nem tudom elképzelni egyik diákomról sem!

A fent bemutatott gondolati és érvelési ívet a radikalizációs folyamat során járják végig az erre fogékonyak. Szerencsére nagyon kevés fiatal járja végig ezt a gondolati utat, így nem valószínű, hogy ez a maga teljességében megjelenik a fiatalokkal való foglalkozásokon. Mégis azt gondoljuk, fontos egyben látni a narratíva elemeit és a köztük levő logikai kapcsolatokat.

4. Téma I – Társadalmi együttélés

4.1 Romaellenesség

Kik a romák?

A cigányok vagy más néven romák Magyarország legnagyobb kisebbségi csoportja a becslések szerinti 800-900 ezres lélekszámukkal¹. Míg itthon a közbeszédben még mindig elterjedtebb a cigány szó, a hivatalos megnevezés az Európai Unióban a roma. A magyarországi romák három nagy nyelvi csoportra oszlanak: a romungrókra vagy magyarcigányokra (akik magukat muzsikus cigányoknak is nevezik), a magyarul és cigányul beszélő oláh-cigányokra, valamint a magyarul és románul beszélő beás cigányokra.² A roma kisebbség jelen van Európa egész területén, legtöbbször a Balkánon és Kelet-Európában élnek, a lakosság 3-10%-át alkotva. Nyugat-Európában több helyen is jelentős a roma népesség aránya, főleg Spanyolországban, Olaszországban és Franciaországban. Az Európai Bizottság becslése szerint a teljes roma népesség 8-12 millió közt mozog.³

Mi a romaellenesség?

A romaellenesség a rasszizmus egyik speciális, romák, szintik, travellerek, illetve annak vélt egyének és csoportok ellen megnyilvánuló formája.⁴ Magában foglalja a romákkal szembeni sztereotípiákat és előítéleteket, valamint a romákat érő kirekesztő mechanizmusokat (diszkriminációt), amik megjelennek személyes, intézményes és rendszerszinten is. Ezek együttesen gátolják a romák társadalmi előrejutását és felemelkedését, hátrányt okozva az élet számos területén – legyen szó a lakhatásról, az egészségügyi ellátásról vagy a foglalkoztatásról, munkavállalásról és oktatásról. Bár több szó esik a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiákról és előítéletekről, fontos tudni, hogy a pozitívak is ugyanolyan károsak, hiszen általában ugyanazt a képet erősítik meg, csak a másik oldalról.

Romaellenesség Magyarországon

A magyar társadalomban hagyományosan magas a romaellenesség mértéke: a 2011-ben készült, legutolsó részletes felmérés szerint a magyarok 30%-a tekinthető romaellenesnek, 13%-a „elfogadónak”, 57%-a pedig hezitálónak. Ugyanakkor az előítéletesség szintje nagy eltéréseket mutat témától függően: 82% gondolja, hogy a „cigányok gondjai megoldódnának, ha végre elkezdénének dolgozni”, 60% szerint „a

¹ Péntes János et al.: „A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben”, *Területi Statisztika* 58, 1. szám (2018): 3-26, doi: 10.15196/TS580101, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2018/01/ts580101.pdf>

² Kemény István (szerk.): A magyarországi romák (Budapest:Press Publica, 2000)

³ Ellie Keen: Tükrök – Kézikönyv: Emberi jogi neveléssel a cigányellenesség leküzdéséért, (Budapest:Council of Europe, 2015), <https://rm.coe.int/mirrors-hun-web/16808cf807>

⁴ Alliance Against Antigypsyism: Antigypsyism - A Reference Paper (2017. június), https://www.antigypsyism.eu/?page_id=17

bűnözési hajlam a cigányok vérében van”, 42% szerint pedig „csak helyeselni lehet, hogy még vannak olyan szórakozóhelyek, ahová a cigányokat nem engedik be”.⁵

Mit jelent, hogy a romák látható kisebbség?

Minél nagyobbak a szakadékok egy társadalomban a különböző csoportok között, annál kevesebb személyes kapcsolatuk és tapasztalatuk van, és annál inkább sztereotípiák és előítéletek alapján ítélik meg egymást. A romák az esetek nagy részében látható kisebbséget alkotnak, ezért könnyen válnak diszkrimináció célpontjává. Egy roma vagy afroamerikai személy külső jegyei alapján (eltekintve az öltözködéstől) általában besorolható valamilyen kisebbségbe. A nem látható kisebbségi csoporthoz tartozók, mint a zsidó származású vagy LMBTQ emberek általában külső jegyek alapján nem tudjuk megállapítani, hogy az adott csoporthoz tartozik. Ugyanakkor sztereotípiáink és előítéleteink könnyen félrevezethetnek minket. Amellett, hogy egyértelmű rasszjegyek nem léteznek, azokat az egyéneket, akik nem felelnek meg az adott kisebbségről alkotott sztereotipikus képünknek, hajlamosak vagyunk nem az adott kisebbség tagjaként azonosítani, másokat meg tévesen igen.

Iskolai szegregáció, diszkrimináció, integráció

A szegregáció általában az előítéletek következtében kialakult elkülönülés/elkülönítés, amely létrejöhet természetes vagy mesterséges folyamat eredményeképp. Legjellemzőbb területei a lakóhelyi és az iskolai szegregáció. Ez utóbbinak több formája létezik: 1) települések közötti szegregáció, 2) településeken belüli, iskolák közötti szegregáció, 3) iskolákon belüli szegregáció, valamint 4) a speciális keretek között megvalósuló elkülönítés, mint például a speciális iskolákba irányítás vagy a magántanulóvá nyilvánítás.⁶

A romák etnikai alapú iskolai szegregálása Magyarországon annak ellenére általános gyakorlat, hogy a bíróság már több esetben kimondta, hogy ez sérti az elkülönített diákok jogait (pl. Kaposvár⁷, Gyöngyöspata⁸). A jelenlegi gyakorlatok és törvényi szabályozások azonban épp a szegregáció irányába terelik a folyamatokat, és a szegregált iskolák száma 2008 óta folyamatosan nő.⁹ A szegregáció mellett a romákat gyakran éri személyes diszkrimináció is az iskolában mind szóbeli, mind cselekedetek formájában egyrészt diáktársaik, másrészt a tanárok részéről is.

⁵ Bernát Anikó et al.: A radikalizmus és a cigányellenesség gyökerei a szélsőjobboldal szimpatizánsai körében (2011), https://www.academia.edu/32724685/A_radikalizmus_%C3%A9s_a_ciq%C3%A1nyelleness%C3%A9g_gy%C3%B6kerei_a_sz%C3%A9ls%C5%91jobboldal_szimpatiz%C3%A1nsai_k%C3%B6r%C3%A9ben_co-authors_Juh%C3%A1sz_Attila_Krek%C3%B3_P%C3%A9ter_Moln%C3%A1r_Csaba

⁶ Fehér könyv az oktatásról (Budapest:Haza és Haladás Közpolitikai Alapítvány, 2013), 85.

⁷ Ónody-Molnár Dóra: Precedensértékű ítélet született, a Kúria is kimondta, hogy jogsértő, amit Kaposvár a roma gyerekekkel művel, 168óra, 2017.10.04., <https://168ora.hu/itthon/precedenserteku-itelet-szuletett-a-kuria-is-kimondta-hogy-jogserto-amit-kaposvar-a-roma-gyerekekkel-muvel-7472>

⁸ Cseke Balázs: Döntött a Kúria: ki kell fizetni a kártérítést a gyöngyöspatai roma diákoknak, Index, 2020.05.12., https://index.hu/belfold/2020/05/12/gyongyospata_iskolai_szegregacio_roma_diakok_karteritesi_per_itelet_kuria/

⁹ Fejes József Balázs, Szűcs Norbert (szerk.): Én vétkem – Helyzetkép az oktatási szegregációról (Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, 2018), <https://mek.oszk.hu/18200/18263/18263.pdf> 13.

Tanulmányok mutatják, hogy a rossz szocioökonómiai háttér nagyban rontja a tanulók teljesítményét és esélyét az előrejutásra az oktatási rendszerben.¹⁰ A rossz eredményekért tehát általában nem a kulturális vagy etnikai háttér, hanem a rendszerszintű hátrányos megkülönböztetés és a gazdasági-társadalmi státusz felelős. A hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzet nagyban csökkenti a diákok esélyét a továbbtanulásra és így a munkaerőpiacon való elhelyezkedésre, melyet az iskolai szegregáció tovább hátráltat. Az integrált oktatás ezzel szemben nem csak növeli a hátrányos helyzetű roma diákok továbbtanulásának esélyét, de az interetnikus viszonyok erősítésével csökkenti a társadalmi polarizációt és növeli az elfogadást is.¹¹

Romák reprezentációja a médiában

A romákról alkotott általános kép kialakulásában és a sztereotípiák ledöntésében nagyon fontos szerepe van mind a média által sugallt romaképnek, mind a romák önreprezentációjának.

A romákkal kapcsolatos médiamegjelenések nagy részében a romák általában passzív szereplőként jelennek meg, elsősorban is szociális intézkedések alanyaiként vagy bűnözéssel kapcsolatos tartalmakban.¹²¹³ Aktív szereplőként nagyon ritkán jelennek meg: roma közéleti személyekkel, pláne a sztereotípiáktól eltérő szereplőkkel, alig találkozni a nyilvánosságban. Mindemellett a populáris média romaképe még mindig sokkal visszafogottabb, mint a politika romaképe, ahol a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiák gyakran erőteljesen megjelennek.¹⁴

A közbeszédben és a médiában is egyaránt erőteljesen jelen van a szegénység etnicizálása. Erősen tartja magát a kép, hogy a romák szegények és könnyebben azonosítanak valakit romaként, ha az szegény. Régi hagyománya van a szegények „érdemesre” és „érdemtelenekre” osztásának. A romák, mint szegények általában az érdemtelen szegények kategóriájába esnek, akik önhibájukból szegények, amit alátámasztanak a velük szemben a közbeszédben létező sztereotípiák. Ráadásul kutatások kimutatták, hogy Magyarországon a szegények nagy része nem roma.¹⁵ Az

¹⁰ Felvégi Emese: A tanulói teljesítményt meghatározó tényezők, Világtűkör, 2005/2., <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-tanuloi-teljesitmenyt-meghatarozo-tenyezok-pisa-2003>

¹¹ Hajdu Tamás et al.: Az általános iskolában tanuló roma és nem roma gyerekek közti barátságok segítik a társadalom összetartozását, Magyar Tudományos Akadémia, 2019., https://mta.hu/tudomany_hirei/az-altalanos-iskolaban-tanulo-roma-es-nem-roma-gyerekek-kozt-baratsagok-segitik-a-tarsadalom-osszetartozasat-109677

¹² Iványi Zsófia: "Nem gondolhatjuk komolyan, hogy a cigányok vagy bűnöznek vagy a segílyt várják", Magyar Narancs, 2012.01.27., <https://magyarnarancs.hu/belpol/bernath-interju-78498>

¹³ Bernáth Gábor, Messing Vera: Szélretolva, Média kutató, 2012. tavasz, https://mediakutato.hu/cikk/2012_01_tavasz/05_roma_mediakep

¹⁴ Munk Veronika: Hogy kerül a cigány a címoldalra? A magyarországi sztárgyár és a sztárgyárban a roma celebek, Apertúra, 2014. nyár-ősz, <https://www.apertura.hu/2014/nyar-osz/munk-hogy-kerul-a-cigany-a-cimoldalra-a-magyarorszag-i-sztargyar-es-a-sztargyarban-a-roma-celebek/>

¹⁵ Katus Eszter: A többségi társadalom különbséget tesz a roma és a nem roma szegénység között, pedig nem kellene, Átlátszó, 2020.09.25., <https://szocio.atlatszo.hu/2020/09/25/a-tobbsegi-tarsadalom-kulonbseget-tesz-roma-es-nem-roma-szegenyseg-kozott-pedig-nem-kellene/>

általánosan elterjedt, negatív romaképet nagyban erősítik és életben tartják az iskolai tankönyvekben, a romákkal kapcsolatban található pontatlanságok és csúsztatások is.¹⁶

Az egyik legelterjedtebb előítélet: a „cigánybűnözés”-narratíva

A romákat érintő széles körben elterjedt előítéletek közül az egyik legdominánsabb a „cigánybűnözés” narratívája. A „cigánybűnözés” kifejezés az 1970-es és '80-as években jogi-kriminológiai-rendőrségi kategória volt, majd a 2000-es évek második felében a szélsőjobboldali szereplők révén terjedt el a közbeszédben. Romaellenes háttértartalma miatt ma erőteljesen rasszista és stigmatizáló kifejezésnek számít, funkciója leginkább a cigányellenes érvelés alátámasztása¹⁷. Azt, hogy a roma származású magyarok több bűnt követnek el, mint a nem roma származásúak, semmilyen adat nem támasztja és nem is támaszthatja alá. Magyarországon fokozottan védett személyes adatnak számít az etnikai hovatartozás, így nem készülhet nyilvántartás sem a bűnelkövetők etnikai hátteréről.

Az etnikai bűnözés gondolata nem helytálló; semmilyen összefüggés nincs az etnikai háttér és a bűnelkövetés közt, ez a kép mégis erősen tartja magát a közbeszédben. Ennek több oka is lehet.

- Tény, hogy bizonyos társadalmi, azonos szocioökonómiai háttérrel rendelkező csoportok bűnelkövetésében fel lehet fedezni mintázatokat. Ahogy a rosszabb anyagi körülmények közt élő csoportokra vannak jellemzőbb bűnök (pl. lopás), ugyanúgy vannak a jó anyagi körülmények közt élő csoportokra is (pl. fehérgalléros bűnözés, sikkasztás).
- Abban, hogy hány bűnelkövető bukik le, szerepet játszik a rendőrségi és bűnüldözési gyakorlat is, ez is a rendszerszintű diszkrimináció megnyilvánulásának egy formája. Kutatások^{18,19} mutatják, hogy Magyarországon és több európai országban is, egy cigánynak/romának kinéző embert általában gyakrabban igazoltatnak a rendőrök, mint a nem romának kinézőket.
- Az ilyen hiedelmek terjedésében és fennmaradásában fontos szerepet játszik az egyes csoportok médiareprezentációja. Bizonyos médiumok hajlamosak felülreprezentáltan tudósítani a romák által elkövetett bűntényekről, amik a nagy részét alkotják a romákkal kapcsolatos összes tudósításnak.²⁰

¹⁶ Binder Mátyás, Pálos Dóra: Romák a kerettantervben és a kísérleti tankönyvekben, CFCF, 2016, <http://cfcf.hu/sites/default/files/Binder%20P%C3%A1los%20-%20ROMA.TK.KUT.%202016.pdf>

¹⁷ Juhász Attila: A „cigánybűnözés” mint „az igazság” szimbóluma, Anblokk, 2010., http://epa.oszk.hu/02700/02725/00003/pdf/EPA02725_anblokk_2010_4_012-019.pdf

¹⁸ Középpontban az adatok: Rendőri igazoltatások és kisebbségek, Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége, 2010, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1132-EU-MIDIS-police_HU.pdf

¹⁹ dr. Kádár András Kristóf, Körner Júlia, dr. Moldova Zsófia, dr. Tóth Balázs: Szigorúan ellenőrzött iratok – A magyar igazságszolgáltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól – kutatási jelentés, Budapest: Magyar Helsinki Bizottság, 2008., <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/books/hu/Szigoruan-ellenorzott-iratok.pdf>

²⁰ Bernáth Gábor, Messing Vera: Szélretolva

Hogyan beszélgessek ezekről a témákról fiatalokkal?

Alább felsorolunk néhány jellemző romaellenes megnyilvánulást, a kijelentéseket motiváló félelmek szerinti kategóriákba rendezve. A különböző témákhoz – tanári, tréneri, facilitátori munkát segítve – beszélgetésindító kérdéseket és tételmondatokat is mellékelünk. Sem a romaellenes kijelentések, sem a beszélgetésindító kérdések, sem a tételmondatok listája nem teljeskörű, igyekeztünk inkább jellemző típusokat összegyűjteni és arra törekedni, hogy a felsorakoztatott példák jó kiindulási alapjai lehessenek a diákokkal folytatott párbeszédnek.

1. Együttélési problémákra, sikertelen integrációra, a szegregáció szükségességére vonatkozó megnyilvánulások

- A szegregáció szükséges, a felzárkóztatás szegregált körülmények közt is megvalósítható.
- A beilleszkedni nem képes roma gyerekek visszahúzzák a többi diákot is, ezért a szegregációjuk az egyetlen megoldás arra, hogy a nem roma gyerekek biztonságban tanulhassanak, fejlődhessenek.
- Minden gyerek, így a roma gyerekek is egyenlő esélyekkel indulnak, így lemaradásuk okát nem a körülményeikben, hanem bennük kell keresni.
- A romák nem magyarok, nem tudnak/nem akarnak integrálódni, nem tartják be a társadalmi együttélés szabályait

Beszélgetésindító kérdések

- Mitől függ, hogy valaki mennyire lesz sikeres az iskolában? Milyen hatással lehet egy diáknak az iskolai teljesítményére a származása vagy az otthoni körülményei?
- Milyen környezetben lehet jól és hatékonyan tanulni? Mire van szükség a tanuláshoz otthon? Mire az iskolában?
- Mi motivál valakit a tanulásra? Mit tehet az iskola azért, hogy motiválja a diákokat? És mit tehetnek a diákok, hogy motiváltak legyenek?
- Mitől függ, hogy valaki milyen pályát választ? Nektek van már konkrét tervetek, hogy mivel szeretnétek foglalkozni? Van olyan példaképetek, aki nagy hatással van rátok?
- Kik a magyarok? Mitől és hogy lesz valaki magyar?

Lehetséges tételmondatok

- Magyarországon minden gyereknek egyenlő esélyei vannak a jó életre, a tanulásra és a munkába állásra.
- Az, hogy valaki mennyire tanul jól, mennyire sikeres az iskolában, csak saját magán múlik.
- Mindenki a saját sorsának kovácsa.

2. Bűnözésre vonatkozó megnyilvánulások

- A legtöbb bűnt Magyarországon romák követik el.
- A bűnözés a romák vérében van.

- A romák lopnak.
- A romák erőszakosak és veszélyesek.

Beszélgetésindító kérdések

- Mi vezethet ahhoz, hogy valaki bűnözővé váljon? Ki számít szerintetek bűnözőnek?
- Ha egy roma elkövetőnél fontos a származása, más elkövetőknél is ki szoktuk ezt emelni? Beszélünk „magyarbűnözésről”, „palócbűnözésről”, „németbűnözésről”, „szőkebűnözésről”?
- Mitől függ, hogy valaki milyen bűnt követ el? Mi lehet hatással arra, hogy valaki például lop, nagyobb összeget sikkaszt, vagy valamilyen erőszakos bűncselekményt követ el?
- Milyen veszélyei lehetnek annak, ha egy csoportot kollektíve teszünk felelőssé azért, mert egy tagjuk elkövetett valamit? Történt már veletek olyan, hogy valamilyen hátrány ért benneteket vagy büntetést kaptatok azért, mert egy csoporttársatok megszegett egy szabályt?

Lehetséges tételmondatok

- Mindenki csak saját maga felelős a bűnért, amit elkövet.
- Ha egy gazdag ember lop vagy sikkaszt, nagyobb büntetést érdemel, mint ha egy szegény ember teszi ugyanezt.

3. Szociális helyzetre és munkanélküliségre vonatkozó megnyilvánulások

- A romák természetes közege a nyomor és a szegénység.
- A roma családok sok gyereket vállalnak, hogy a szociális támogatásból tartsák el magukat.
- A romák azért szegények mert nem akarnak/nem tudnak dolgozni, lusták.
- A romák nem szeretnek dolgozni, inkább a magyarokon élősködnek.

Beszélgetésindító kérdések

- Milyen hatással lehet valakire, ha nyomorban és szegénységben él, vagy gyerekként ebben nő fel?
- Mire lehet szüksége egy gyereknek ahhoz, hogy megfelelő körülmények között nőhessen fel? Milyen szerintetek a jó gyerekkor?
- Milyen tényezők segíthetik, hogy valaki munkát találjon, vagy hogy olyan állása legyen, amiben szeret dolgozni?
- Kinek lehet könnyebb, és kinek nehezebb állást találnia? Ha egy pozícióra ugyanolyan képesítéssel és szakmai tapasztalattal többen is jelentkeznek, mitől függ, hogy kit vesznek fel?
- Ismertek sokgyerekes nagycsaládokat? Miért akarnak egyes szülők sok gyereket, mások meg kevesebbet?
- Milyen okai lehetnek annak, hogy valaki nem dolgozik?

Lehetséges tételek

- Aki nem dolgozik, ne is egyék.
- Magyarországon mindenkinek egyenlő esélye van a munkába állásra és a jó életre.
- Budapesten és vidéken ugyanolyan esélye van az embereknek, hogy olyan munkát találjanak, amelyet szeretnének.
- Attól függ, hogy valaki mennyire lesz sikeres felnőttként, hogy milyen családba születik.

4. Pozitív sztereotípiákra vonatkozó megnyilvánulások

- A romák nagyon szeretik a gyerekeiket.
- A roma családok nagyon összetartóak.
- A romák vérében van a zene.
- A romák őszinték, egyenesek, nem titkolják az érzéseiket.
- A romák számára fontosak a hagyományok.

Beszélgetésindító kérdések

- Mik a magyarok jó és rossz tulajdonságai? Vannak olyan tulajdonságok, amik a magyarokra általánosan jellemzőek?
- Milyenek szerintetek a magyarok? Milyenek a németek? És az amerikaiak? Mi alapján vannak elképzeléseink arról, hogy egy nép milyen tulajdonságokkal rendelkezik?
- Vannak tipikus foglalkozások, amikben jók a magyarok? Tudtok ilyet más népekre? Miért gondoljátok ezeket igaznak?
- Fel tudtok sorolni roma embereket, akiket ismertek akár személyesen, akár a tévéből, YouTube-ról, Instagramról vagy más médiából? Ők mit csinálnak?
- Tudtok mondani híres roma embereket, tudósokat, művészeket? Ha nem, vagy csak keveset, szerintetek miért van ez így?

Lehetséges tételek

- Fontos, hogy tiszteljük a hagyományainkat.
- A magyarok bizonyos területeken tehetségesebbek, mint más nemzetek.

4.2 Antiszemizmus

Kik a zsidók, mi a zsidóság?

A zsidók ókori közel-keleti, a mai Izrael területén élt népcsoport, a zsidó vallás (judaizmus) követői. A zsidóságra korábban egyszerre jellemző etnikai és vallási jelleg mára elkülönült, ami megnehezíti a zsidóság pontos definiálását. Sokan, akik zsidó származásúak, ma már nem követik a zsidó vallást, és nem vagy csak bizonyos mértékig tartják a hagyományokat, mégis megőrizték zsidó identitásukat. Vannak ugyanakkor

olyanok is, akik bár nem zsidó származásúak, betértek a zsidó vallásba, így a közösség számára ők is zsidónak számítanak.

A zsidóság kulturálisan és nyelvileg is rendkívül heterogén. A zsidó államon, Izraelen kívül minden kontinens számos országában élnek zsidó közösségek, jelentős kisebbséget alkotva²¹ (pl. USA, Oroszország, Franciaország, Kanada stb.). A magyarországi zsidó közösség létszámát nehéz megbecsülni: a 2011-es népszámláláskor közel 11 ezren vallották magukat izraelita vallásúnak, azonban a különböző zsidó szervezetek szerint az esetlegesen zsidó származásúak létszáma 75 és 100 ezer közé tehető.^{22,23}

A zsidóság vallási tekintetben sem egységes: a vallási előírásokhoz és hagyományokhoz való viszony alapján megkülönböztetjük a szigorúbb, ortodox és a kevésbé szigorú, nyitottabb, neológ irányzatot, amelyek még tovább is tagolódnak.

Elkülönülés és diszkrimináció, asszimiláció és emancipáció

A zsidó nép már az ókorban szétszóródott az akkor ismert világban, aminek fő okai az elvándorlás mellett a zsidók elhurcolása, fogságba és rabszolgaságba vetése volt. A zsidó lázongások és felkelések eredményeként a Kr.u. 2. században a zsidóknak el kellett hagyniuk őseik földjét. Attól kezdve a kisebbségi zsidó közösségek (diaszpórák) a többségi társadalomtól jórészt elkülönülten éltek. Ez egyrészt eltérő vallásukra és szokásaikra, másrészt és leginkább a velük szembeni diszkriminatív intézkedésekre vezethető vissza. A zsidó közösségekre külön szabályok voltak érvényben – ezek egyrészt biztosították számukra vallásuk gyakorlását, ugyanakkor komoly megszorításokat is eredményeztek: előírták, hol kell lakniuk (elzárt területeken, ún. gettóknak), valamint hogy milyen foglalkozásokban dolgozhatnak vagy nem dolgozhatnak, illetve milyen vagyontárgyat birtokolhatnak vagy nem birtokolhatnak (pl. földet). Az ilyen diszkriminatív szabályok miatt, a kényszer hatására alakultak ki olyan jellemző foglalkozások, amelyeket gyakran zsidók töltöttek be a középkortól kezdve. Sokan foglalkoztak pl. kereskedelemmel, pénzváltással, hitelezéssel, vagy akár kocsmárossággal, a modernizáció kezdetével pedig sokan városi, értelmiségi pályákon helyezkedtek el (pl. orvosként, tanárként, újságíróként).

A szekularizáció (elvilágiasodás) általános folyamata részeként a 19. században a zsidó közösségek körében is megindult a vallástól való eltávolodás, és megindult a zsidó közösségek asszimilációja, azaz beolvadásuk a többségi társadalomba. Ez részben önkéntes volt, részben pedig a kialakuló nemzetállamok politikai szándéka, hogy egységes nemzetet teremtsenek. Ezzel párhuzamosan a polgári, szekuláris államok kialakulásának részeként sor került a zsidó közösségek emancipációjára, azaz egyenjogúsítására mind polgári, mind vallási értelemben. A társadalom egyenlő polgárai lettek, eltörölték a velük szembeni korlátozó intézkedéseket, és elismerték a zsidó vallás egyenjogúságát. Magyarországon a polgári egyenlőség 1867-ben, a vallási emancipáció 1895-ben valósult meg.

²¹ „Communities”. World Jewish Congress.
<https://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities>

²² „Hungary”. World Jewish Congress.
<https://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities/HU>

²³ 2011. évi népszámlási adatok, 10. fejezet: Vallás, felekezet. KSH 2011.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf

Mi a zsidóellenesség és az antiszemitizmus?

Az antiszemitizmus a zsidókkal szembeni negatív sztereotípiákat, előítéleteket és gyűlöletet jelenti.²⁴ Bár az antiszemitizmus modern szó, amely a 19. században jelent meg, zsidóellenesség már az ókortól létezik. Ennek okai a zsidó közösségek elkülönülő életmódjában, a többségitől eltérő vallásukban és szokásaikban, valamint az általuk betöltött társadalmi szerepekben (pl. jellemző foglalkozások) keresendők. Az elkülönülés, valamint az eltérő és rejtelmesnek tűnő szokások és vallás negatív sztereotípiák kialakulásához vezettek, félelmet és elutasítást szültek.

A zsidóellenesség hátterében különböző okok álltak a történelem során. A középkortól kezdve a zsidóellenesség egyik meghatározó iránya a vallási zsidóellenesség, az ún. antijudaizmus volt, amelynek középpontjában az a vád állt, hogy a zsidók feszítették keresztre Krisztust. A zsidóellenesség egy másik fontos iránya abból táplálkozott, hogy mivel a földbirtoklástól és sok foglalkozástól el voltak tiltva, a zsidók közül sokan foglalkoztak kereskedelemmel, pénzváltással, hitelezéssel, később pedig az iparosításban is fontos szerepet játszottak több országban is. Ezért az volt a közkeletű sztereotípia, hogy a zsidók gazdagok és befolyásosak. Már az ókorban, de a középkorban és az újkorban is a hagyományos vezető rétegek (pl. királyok, földesurak) előszeretettel alkalmazták a pénzszerzés azon módját, hogy elűzték a területükön élő zsidó közösségeket, és/vagy elvették a vagyonukat. Ezekből a sztereotípiákból táplálkozik a 19. század második felében megjelent, a zsidóellenességet politikai dimenzióba helyező modern antiszemitizmus is, amely a zsidóságot idegen, a nemzettel és az állammal szemben illojális csoportként ábrázolta. A modern antiszemitizmus összeesküvés-elméletekkel operál, amelyek a zsidóságot befolyásos, a világ sorsát a háttérből irányító, titkos erőként láttatják.

Holokauszt, illetve a holokauszt tagadása és relativizálása

A náci, azaz a németországi nemzetiszocialisták az antiszemitizmust rasszista keretbe helyezték, a zsidóságot alacsonyabbrendű fajként definiálva. 1933-as hatalomra kerülésük után sorra hozták a zsidók elleni diszkriminatív intézkedéseket, majd 1938-tól megkezdődtek a zsidók elleni fizikai fellépések. A náci vezetés 1942 januárjában döntött az európai zsidóság tudatos és tervszerű megsemmisítéséről. A zsidók szisztematikus, állami szervek általi üldözését és meggyilkolását hívjuk holokausztnak (más néven soának), amelyet a német náci rendszer, illetve szövetségesei és kollaboránsai követek el 1945-ig. A zsidókkal szembeni holokauszt mellett a németek szisztematikusan gyilkoltak romákat, fogyatékkal élőket, melegeket és ideológiailag másként gondolkodókat.

A holokauszt áldozatául esett hatmillió zsidó, akik az európai zsidóság mintegy kétharmadát alkották.²⁵ A magyar zsidó közösség is hatalmas veszteségeket szenvedett: 1941 és 1945 között a bő 800 ezer fősre tehető magyarországi zsidóságból a becslések szerint közel 600 ezer ember esett a német náci és magyar cinkosai áldozatául. A vidéki zsidóság közel 80%-a, a budapesti közösségnek pedig a fele veszett oda.^{26,27}

²⁴ „Antiszemitizmus”. United States Holocaust Memorial Museum: Holokauszt Enciklopédia. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/antisemitism>

²⁵ „A holokauszt alapjai”. United States Holocaust Memorial Museum: Holokauszt Enciklopédia. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/introduction-to-the-holocaust>

²⁶ „Holokauszt”. MAZSIHISZ. <https://mazsihisz.hu/a-zsidosagrol/tortenelem/holokauszt/holokauszt-1>

²⁷ „A magyar zsidóság embervesztesége”. A holokauszt Magyarországon. http://www.holokausztmagyarorszag.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=1_2_5

A holokauszt a történelem egyik legnagyobb katasztrófája, és az emberi cselekedet legsötétebb és legaljasabb példája. Általa nem csak a zsidóságot, de minden érintett társadalmat pótolhatatlan veszteség ért. Emiatt a holokauszt tagadása és relativizálása elfogadhatatlan, és Magyarországon a büntető törvénykönyv szerint bűncselekmény. A Nemzetközi Holokauszt Emlékezési Szövetség (IHRA) definíciója szerint „a holokauszttagadás olyan diskurzus és propaganda, amely tagadja a holokauszt (...) történelmi tényét és annak mértékét.” Holokauszttagadásnak minősül a zsidóság elleni népiertás szándékosságának tagadása vagy kétségbe vonása, valamint az is, ha valaki azt terjeszti, hogy a holokausztot maguk a zsidók idézték elő, vagy annak tényeit tudatosan eltúlozzák (pl. politikai vagy pénzügyi érdekből). A holokauszt relativizálásába tartozik többek között, ha kisebbit az elkövetők és felelősök szerepét, minimalizálják az általuk okozott károkat, beleértve az áldozatok számát, illetve ha pozitív színben tüntetik fel a holokausztot.²⁸

Antiszemizmus Magyarországon

Az antiszemizmus az utóbbi másfél évtizedben ismét egyre erősebben van jelen a magyar közéletben²⁹. Ez a tendencia nemzetközi közvélemény-kutatások alapján a magyarok többsége számára is aggasztó méreteket öltött: az EU alapjogi szervezete, az FRA 2018-as felmérése alapján a magyar lakosság 77%-a szerint az antiszemizmus „nagy probléma” az országban.³⁰ A Medián 2018-as közvélemény-kutatása szerint a magyar társadalom közel egyharmada (33%) tekinthető antiszemitaának, akik közül 20% erősen, míg 13% mérsékelten antiszemita attitűddel jellemezhető. Különösen elgondolkodtató, hogy az antiszemizmus legfőbb megjelenési formája Magyarországon a zsidóellenes összeesküvés-elméletek, és az ilyenekben hívők aránya folyamatosan emelkedik 2013 óta.³¹

Hogyan beszélgessek ezekről a témákról fiatalokkal?

Az antiszemizmus jelenségét érdemes emberi jogi keretben tárgyalni és a tisztelet, a megértés és az egyenlőség értékeit erősíteni. Érdemes kitérni a diákokkal azokra a konkrét történelmi összefüggésekre, társadalmi és kulturális folyamatokra is, amelyek kapcsolatban állnak az antiszemizmussal, rávezetni a diákokat, hogy ne csak az egyén felelősségét ismerjék fel ezekben a kérdésekben, hanem a hatalom és a társadalmi normák szerepét is.

A következő részben, tematikus kategóriákba rendezve, felsorolunk néhány jellemző antiszemita megnyilvánulást. A tanári, tréneri, facilitatori munkát segítve a témához beszélgetésindító kérdéseket is mellékelünk. Sem az antiszemita kijelentések, sem a

²⁸ „A holokauszttagadás és a holokauszttal kapcsolatos torzítások munkadefiníciója”. International Holocaust Remembrance Alliance.

http://www.holokausztmagyarorszag.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=1_2_5<https://www.holocaustremembrance.com/hu/resources/working-definitions-charters/holokauszttagadas-es-holokauszttal-kapcsolatos-torzitasok>

²⁹ Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban Budapest, Tett és Védelem Alapítvány 2019., https://tev.hu/wp-content/uploads/2019/07/TEV_Antiszemizmus2018-Median_72dpiKE%CC%81SZ.pdf

³⁰ European Union & Agency for Fundamental Rights. (2018). *Experiences and perceptions of antisemitism: Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU*. Publications Office of the European Union.

³¹ Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban Budapest, Tett és Védelem Alapítvány 2019., https://tev.hu/wp-content/uploads/2019/07/TEV_Antiszemizmus2018-Median_72dpiKE%CC%81SZ.pdf

beszélgetésindító kérdések listája nem teljeskörű. Igyekeztünk inkább jellemző típusokat összegyűjteni, és arra törekedni, hogy a felsorakoztatott példák jó kiindulási alapjai lehessenek a diákokkal folytatott párbeszédnek.

1. A Holokauszt tagadásával és relativizálásával kapcsolatos kijelentések

- A holokauszt sosem történt meg.
- A holokauszt nem különbözik más korokban, más nemzetek által, más kisebbségek ellen elkövetett atrocitásoktól.
- A holokauszt áldozatainak száma sokkal kevesebb volt, mint azt egyesek el akarják velünk hitetni.
- A holokauszt emlékének mesterséges felszínen tartása csak egy eszköz arra, hogy a zsidók folyamatosan bűntudatot keltsenek a világ népeiben.
- A holokausztról nem lehet őszintén beszélni, mert ha elmondod az igazságot, megbüntetnek.
- A háború alatt a nem zsidó magyarok is szenvedtek annyit, mint a zsidók.

Beszélgetésindító kérdések

- Ismertek valakit, akinek van személyes érintettsége a holokausztban, akinek rokonai vagy ismerősei átérték a holokausztot, esetleg áldozatául estek?
- Miben különbözik a katonák által egy háború során elkövetett emberölés a civilek ellen elkövetett atrocitásoktól? És mi különbözteti meg ezeket a szervezett népiertástól?
- Kinek és miért állhat érdekében tagadni a holokausztot, vagy megkérdőjelezni bármilyen múltbeli eseményt?
- Milyen jellegű bizonyítékokkal dolgoznak a történészek általában? Hogyan igazolják, hogy egy múltbeli esemény valóban megtörtént-e?
- Többet hallunk/beszélünk Magyarországon a holokausztról mint a világban lezajlott más népiertásokról és kisebbségek elleni atrocitásokról? Ha igen, vajon mi lehet ennek az oka?
- Láttatok olyan filmet, vagy olvastatok olyan könyvet, ami valamilyen formában a holokauszt témáját dolgozza fel? Milyen különböző szemszögekből mutathatják be ezek az alkotások a holokausztot?
- Mit gondoltok, miért lehet nehéz beszélni a holokausztról?

2. Antiszemita kijelentések

- A zsidók gazdagok és befolyásosak, titokban ők irányítják a világot.
- A zsidók nagyon szeretik a pénzt.
- A zsidók nagyon összetartóak, más vallású, származású emberekkel szemben is.
- A zsidók megbocsáthatatlan bűne, hogy megölték Jézust.
- A zsidók szenvedése Isten büntetése volt.

- Zsidó személyek és szervezetek nyomást gyakorolnak a magyar politikára saját céljaik megvalósítása érdekében.
- A zsidók világszerte a kezükben tartják a médiát, ők döntenek el, miről szabad és nem szabad beszélni, és elnyomják a nekik nem tetsző véleményeket.
- Létezik egy titkos zsidó együttműködés, amely döntően képes befolyásolni politikai és gazdasági folyamatokat.
- A cionista világhatalom le akarja igázni Magyarországot.
- A magyarországi zsidóság a saját hazája érdekeivel szemben is Izrael érdekeit szem előtt tartva cselekszik.
- A zsidók eszközként használnak különböző csoportokat (pl. romák, menekültek, melegek), hogy belülről gyengítsék a hagyományos társadalmakat, és így átvehessék a hatalmat.

Beszélgetésindító kérdések

- Honnan lehet tudni, hogy ki zsidó, és ki nem az?
- Lehet valakinek többféle identitása párhuzamosan?
- Mit gondoltok, létezik egységes nép, egységes népcsoport? Mitől függ, hogy mennyire összetartó egy nép, egy nemzet?
- Milyen jellemzői vannak az összeesküvés-elméleteknek? Hogyan lehet felismerni őket?
- Kik a világon a legbefolyásosabb emberek? Mitől függ, hogy valaki mekkora befolyással rendelkezik lokálisan/az országban/globálisan?
- Milyen különböző (gazdasági vagy társadalmi) érdekcsoportok gyakorolhatnak nyomást a politikára?

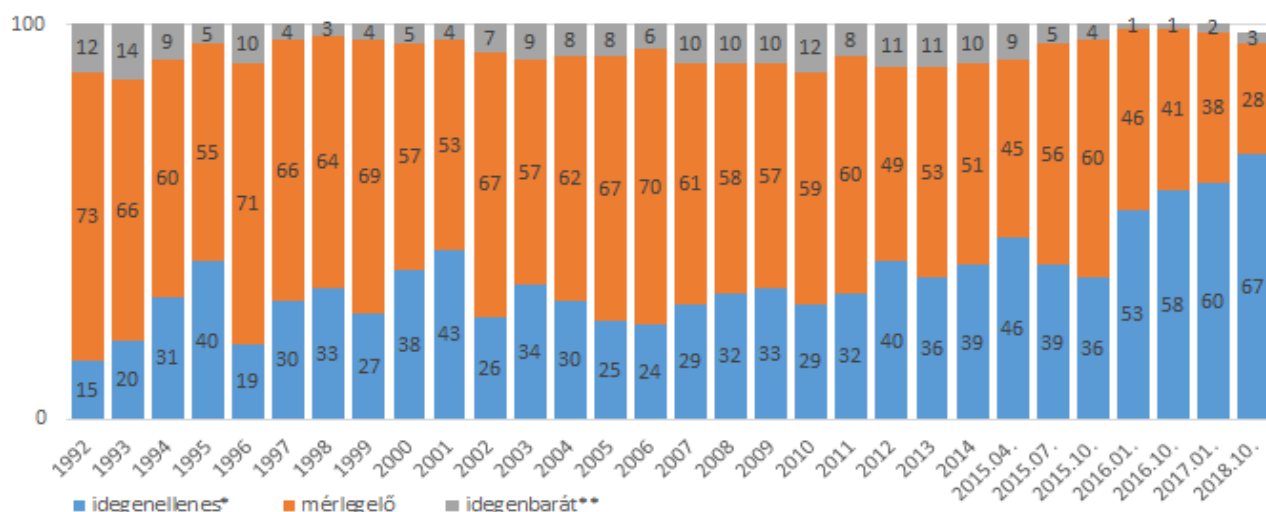
4.3 Idegenellenesség

Mi az idegenellenesség?

Az idegenekkel – azaz a más népcsoportokkal, bevándorlókkal, menekültekkel – szembeni elutasítás és ellenségesség (idegen szóval xenofóbia). Más kisebbségi csoportok (pl. romák, zsidók, melegek) elutasításához hasonlóan az idegenellenesség is a többség-kisebbség viszonylatában értelmezendő attitűd, amely sztereotípiákra, előítéletekre és félelmekre épül. (Ezek működését a 4.3 fejezetben részletesen bemutattuk.)

Amint a lenti ábra is mutatja, a rendszerváltás óta nagyon sokat változott a magyar társadalom hozzáállása az idegenekhez. Bár mindig is jelentős volt az idegenek beköltözését elutasítók aránya, a 2010-es években tartósan a lakosság egyharmada fölé ment ez az arány, 2013-tól pedig folyamatosan növekedett – kivéve azt a pár hónapot, amikor a 2015-ös menekülthullámmal ténylegesen sokan érkeztek Magyarországra.

Az idegenellenesek, idegenbarátok és mérlegelők aránya, 1992-2018 (% , forrás: Tárkí³²³³)

A különböző társadalmi csoportok közül leginkább a menekülteket és a bevándorlókat utasítják el Magyarországon, a különböző etnikai csoportok közül pedig – 2015 óta – az arabokat. Korábban hagyományosan a romákkal szembeni elutasítás volt a legmagasabb Magyarországon.

Bár a köznyelv gyakran összemosva beszél bevándorlókról és menekültekről, fontos ezen kategóriák megkülönböztetése az eltérő jogi megítélés miatt. Bevándorló az a személy, aki letelepedési vagy hosszú távú tartózkodási szándékkal érkezik külföldi lakóhelyéről egy országba. Ha valaki vallási, faji, politikai okokból, vagy valamely nemzetiséghez, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása miatti üldöztetése, vagy az attól való megalapozott féltelme miatt menekül el hazájából, és egy másik országban kérelmezi a menekült státuszt, menedékkérőnek minősül. Ha az állam teljesen vagy részben megalapozottnak látja a kérelmet, menekült, oltalmazott vagy befogadott státuszt ad a menedékkérőnek, aki ettől kezdve legálisan tartózkodik az országban. Azok a menekülők, akik nem kérelmezik a menekültstátuszt, de tartósan, letelepedési szándékkal tartózkodnak egy országban, illegális bevándorlónak minősülnek.³⁴ A bevándorlásra és menekültügyi eljárásra vonatkozó szabályokat minden ország maga alakítja ki, ám azoknak összhangban kell lenniük a nemzetközi egyezményekkel, amelyekhez az adott ország is csatlakozott.

³² A kutatók kérdése arra vonatkozik, hogy a kérdezett szerint Magyarországon minden menedékkérőt be kell-e fogadnunk, vagy senkit, vagy éppen mérlegelni kellene azt, hogy kit fogadunk be. Idegenellenesek azok a válaszadók, akik egyáltalán nem engednék menekülteket Magyarországra; az idegenbarátok minden menekültet befogadnának. Mérlegelők azok, akik az „attól függ...” választ jelölték meg, vagyis jelezték, hogy további információkra lenne szükségük, mielőtt meghozzák döntésüket. Hajlamosak továbbá mérlegelni a pro és kontra érveket.

³³ Sik Endre: Nyomkodja a kormány a pánikgombot, így egyre jobban irtóznak az idegenektől, 24.hu, 2018.12.19. <https://24.hu/belfold/2018/12/19/migrans-moralispanik-kutatas/>

³⁴ Kapitány Balázs (szerk.): Demográfiai Fogalomtár. KSH Népszépszámla Kutatóintézet, Budapest, <http://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/menekult.pdf>

Hogyan beszélgessek ezekről a témákról fiatalokkal?

Alább felsorolunk néhány jellemző idegenellenes érvelési mintát, valamint az azokra adható tanári, tréneri, facilitátori reakciókat, a kijelentéseket motiváló félelmek szerinti kategóriákba rendezve. Sem az idegenellenes kijelentések, sem azokra adható reakciók alábbi listája nem teljeskörű, igyekeztünk inkább érvelési típusokat összegyűjteni.

Amikor bevándorlásellenes megnyilvánulásokra reagálunk, fontos hangsúlyozni, hogy a migráció a természeti élet alapvető jelensége, és így az emberi történelemnek is szerves része, a kezdetektől kezdve. Ugyanakkor napjaink egyes társadalmi, gazdasági, természeti jelenségei – mint pl. a globalizáció, a közlekedési és az információs technológia fejlődése, a globális észak-dél között kialakult egyenlőtlenségek, a klímaváltozás – közvetve vagy közvetlenül fokozzák a migrációt. Az, hogy a migráció természetes jelenség, nem jelenti, hogy ne okozhatna társadalmi, politikai, gazdasági nehézségeket, feszültségeket. Fontos azonban, hogy ezekről nyíltan és őszintén, de másokat nem sértve, tudjunk beszélni.

1. Kulturális és értékrendbeli különbségekre vonatkozó megnyilvánulások

- A bevándorlók kultúrája nem egyezik meg a mi kultúránkkal és értékrendünkkel.
- A bevándorlók gyengítik az európai identitást és értékeket.
- A bevándorlók nem tisztelik a nőket.
- A bevándorlók nem akarnak és nem tudnak beilleszkedni.
- Magyarország a magyaroké.
- A bevándorlók az európai keresztény, fehér civilizáció létét fenyegetik.

Beszélgetésindító kérdések

- Mitől lesz valaki „magyar”? Ki határozza ezt meg, és mi alapján? Hányféle identitása lehet valakinek?
- Ki számít „idegen kultúrájúnak”? A már itt született, második vagy harmadik generációs „bevándorló” még idegennek, külföldinek vagy már magyarnak számít?
- Hogyan látjátok a külföldön élő magyarok helyzetét? Mi alapján számítanak magyarnak? Lehet-e egyszerre többféle identitásuk?
- Meddig lehet szűkíteni a szlogent, hogy „Magyarország a magyaroké”? Mondhatjuk, hogy „Barcs a barcsiaké”, „Budapest a budapestieké”, a „Duna-Tisza köze a duna-tisza-közeieké”? Mit jelenthet ez a gyakorlatban (ki költözhet például Magyarországra vagy Budapestre), és ki dönti ezt el?
- A kultúrák és szokások állandóan változnak és fejlődnek. Milyen szerepe lehet ebben a bevándorlóknak?
- Gondoljatok például arra, hogy mik a kedvenc ételeitek! Van köztük olyan, ami nem magyar eredetű étel?
- Európán belül, de akár országokon és területeken belül is rengeteg eltérés van értékrendbeli szinten. Mindenkinek sajátos értékrendje van, amiben nagy szerepet játszik a társadalom, amiben él. Azonban, mint a kultúra vagy a szokások, az értékrendünk is állandóan változik, fejlődik. Mi határozza meg, hogy valaki milyen

értékrendet vall? Van-e, amiben más értékek szerint éltek, mint a szüleitek vagy a közösségeitek? Változtak-e ezek az értékeitek az elmúlt években?

- Gondolkodjatok például azon, hogy öltözködtök, milyen ruhákat hordtok, milyen filmeket néztek, zenét hallgattok, és ezek mennyiben különböznek a hasonló településen élő hasonló korúak ízlésétől más országokban és kontinenseken, illetve a más típusú településeken élőkétől (pl. világvárosok, falvak).

Lehetséges tételmondatok

- A különböző kultúrák kölcsönösen gazdagították egymást a történelem során.
- A család fontosabb szerepet játszik az egyének értékrendjének kialakulásában, mint a tágabb társadalmi közeg.
- Az egy családban élők általában azonos értékrendet vallanak.
- A globalizáció veszélyt jelent a különböző népcsoportok kultúrájára.

Háttér- és tényanyag

- A globalizáció részben közelebb hozza egymáshoz a különböző országokban és kultúrákban élőket, és egységes globális kultúrát hoz létre, részben azonban erősíti a lokális identitásokat, jellemzőket is (ez az ún. glocalizáció jelensége).³⁵
- Több eltérő kultúrájú ember él ma Magyarországon, ez önmagában nem jelent fenyegetést. A történelem során számos népcsoport települt be Magyarországra.
- Magyarország legfőbb törvénye, az Alaptörvény így fogalmaz: „A Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők.”

2. Gazdasági jólétre vonatkozó megnyilvánulások

- A bevándorlók elveszik a munkánkat.
- A bevándorlók csak azért jönnek ide, hogy kihasználják a szociális jóléti rendszerünket.
- A bevándorlási hullám nem magától indult el, a bevándorlókat „valakik” kívülről szervezik és finanszírozzák.

Beszélgetésindító kérdések

- Milyen okokból és milyen céllal érkehetnek bevándorlók Magyarországra?
- Milyen motiváció lehetnek a külföldön élő magyaroknak? Milyen okokból hagyhatták el az országot?
- Mi határozza meg, hogy valaki sikeresen el tud-e helyezkedni a munkaerőpiacon a hazájában / egy idegen országban?

Lehetséges tételmondatok

- A bevándorlók jó eséllyel tudnak elhelyezkedni a magyar munkaerőpiacon.
- A külföldön élő magyarok nem hűségeselek a hazájukhoz.

³⁵ A globalizáció témájához ajánljuk az Artemisszió Alapítvány *A világ az iskolában - Tanulmányok a globalizációról tanároknak* című kiadványát <http://artemisszio.hu/kiadvanyok/a-vilag-az-iskolaban-tanulmanyok-a-globalizacirol-tanaroknak-2009/28>

- A menekültek és bevándorlók jellemzően motiváltabbak, hogy dolgozzanak, és megteremtsék az egzisztenciájukat, mint a „jólétbe” beleszületett honi lakosság.

Háttér- és tényanyag

- A harmadik országbeli állampolgárok képzetesebbek, mint az azonos korcsoportba tartozó hazai honfitársaink, a 15-74 éves harmadik országbeli állampolgárok 47,8 %-a felsőfokú végzettségű, míg a magyar állampolgároknak csupán 19,5 %-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel.³⁶ Ezek alapján elmondható, hogy a legálisan bevándorló külföldi állampolgárok nagy valószínűséggel el tudnak helyezkedni a hazai munkaerőpiacon.
- Vállalkozási hajlandóság a bevándorlók között jellemzően magasabb. A KSH adatai szerint a harmadik országbeli állampolgárok 11,4 %-a, a magyar állampolgárok 6,9 %-a egyéni vállalkozó/önfoglalkoztató.³⁷
- Magyarországon jelentős a munkaerőhiány, miközben viszonylag alacsony a munkanélküliség is. A gazdaság teljesítőképességét jelentősen korlátozza, hogy nincs elég ember a munkák elvégzésére. Ezért több ágazatban is rengeteg külföldi ideny munkás és vendégmunkás dolgozik (pl. mezőgazdaságban, építőiparban).
- A migráció jellemzően a fejlettebb, elmaradottabb régiókból a fejlettebb, gazdagabb régiók felé irányul. Európán belül is jelentős a migráció, elsősorban is keletről nyugatra. Rengeteg kelet-európai – köztük magyar vándorolt ki Nyugat-Európa országaiba a rendszerváltás és főleg az Európai Unióhoz való csatlakozás után a jobb anyagi helyzet és munkalehetőségek reményében.³⁸

3. Fizikai fenyegetésre, bűnözésre vonatkozó megnyilvánulások

- A bevándorlók terroristák.
- A bevándorlók több bűncselekményt követnek el.
- Fiatal, harcedzett férfiak jönnek tömegével, hogy elfoglalják az országunkat.

Beszélgetésindító kérdések

- Milyen okokkal magyarázható az a jelenség, hogy a bevándorlók között nagy arányban vannak fiatal férfiak?
- Miért kényszerülhet valaki arra, hogy menekülnie kelljen a hazájából?
- Milyen félelmek kapcsolódnak Magyarországon a bevándorlókhoz vagy a menekültekhez? Mire épülnek, és mennyire megalapozottak ezek a félelmek? Mivel lehetne csökkenteni ezeket a félelmeket?
- Napjainkban, elsősorban a 2001. szeptember 11-ei USA-beli terrortámadás-sorozat óta, sokan egyenlőségjelet tesznek a muszlimok, bevándorlók/menekültek

³⁶ Statisztikai tükör 2015/85, KSH, 2015,
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/harmadik_mpiaci_helyzete.pdf

³⁷ Statisztikai tükör 2015/85, KSH, 2015,
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/harmadik_mpiaci_helyzete.pdf

³⁸ Gödri Irén: Nemzetközi Vándorlás, Demográfiai portré 2018, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2018, 237-271.,
<http://www.demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/demografiaiportre/article/view/2741/2638>

és a terrorizmus közé. Ugyanakkor fontos látni, hogy terrortámadásokra korábban is került sor Európában és a nyugati világban akár iszlamisták, akár szélsőbaloldaliak, akár szélsőjobboldaliak által. Az időzítés a belföldi és nemzetközi helyzettől, illetve az elkövető szervezetek politikai céljaitól és lehetőségeitől függ. Beszélgetsek arról, a 19. és 20. század során kik, mikor és milyen céllal követtek el terrorcselekményeket, és hogy milyen okok állhatnak az iszlamista terrorfenyegetés felerősödése mögött napjainkban.

Lehetséges tételek

- Be kellene fogadnunk azokat a menedékkérőket, akik háború elől menekülnek.
- Mindenkinek otthon kellene küzdenie azért, hogy a saját hazájában béke legyen.
- Az európai országok / az Európai Unió / Magyarország felelőssége, hogy segítsék azokat, akik Európán kívüli országokból menekülni kényszerülnek.
- Mindenkinek a magánügye, hogy mit gondol a bevándorlóról / a menekültekről.

Háttér- és tényanyag

- A bevándorlás és a bűnözés kapcsolata cáfolható rendőrségi adatokkal és helyi tapasztalatokkal. Bizonyított, hogy a 2013-tól erősödő irreguláris migrációs nyomás ellenére is a külföldi bűnelkövetők száma, és aránya az összes bűnelkövetőhöz képest alacsony szinten mozog. A külföldi bűnelkövetők arányában 2015-ben következett be enyhe növekedés, feltételezhetően annak következtében, hogy ebben az évben új bűncselekménytípusok kerültek kriminalizálásra. Külföldi bűnelkövetőkre vonatkozó statisztikai adatok is alátámasztják, hogy a Magyarországon legálisan, tartózkodásra jogosító engedéllyel tartózkodó külföldi állampolgárok döntő többsége nem jelent közbiztonsági kockázatot.³⁹
- A bevándorlás és terrorizmus közötti kapcsolat témájában érdemes árnyalni a megközelítést. Tanulmányok kimutatták, hogy a terrorista bűncselekményeket általában az adott országban már letelepedett, ott felnőtt, másod- harmadgenerációs migrációs háttérrel rendelkező állampolgárok követik el.⁴⁰ Ebből az következik, hogy nem maga a migráció, hanem egyrészt a befogadó országok szociális és integrációs politikája és annak hiányosságai vannak hatással a jelenségre, másrészt a terroriszervezetek igyekeznek ilyen személyeket behálózni.
- A fiatal férfiak a legmobilisabb rétege a társadalmaknak. Az Európán belüli, keletről nyugatra történő migráció során is első hullámban jellemzően ők mennek más országokba, hiszen egy férfi egyedül könnyebben kap munkát és talál szállást, és így tudja támogatni az anyaországban maradt családját abban a reményben, hogy egy nap újaregyesülhet a család. Erre jogi folyamatok is ráerősítenek (ha a család egy tagjának már van státusza a befogadóországban, az megkönnyíti a későbbi egyesülést).
- Háborús övezeteken keresztül maga az utazás is kockázatos, és családdal, gyerekekkel sokan csak akkor vágnak neki, ha tényleg nincs más megoldás.

³⁹ Hautzinger Zoltán (szerk.): A migráció bűnügyi hatásai, Budapest: A Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozata, 2016, http://real.mtak.hu/62503/1/Migr_bunu_hatasai_2016_full_u.pdf

⁴⁰ Rostoványi Zsolt: Európa és iszlám: a migrációs válság kihívásai, Magyar Tudomány 2019/1, Budapest: Akadémiai kiadó, 2019. https://mersz.hu/hivatkozas/matud_fn_2019_01_22#matud_fn_2019_01_22

4.4 Történelmi emlékezet, történelmi traumák

Miért fontos a történelmi emlékezet és a történelmi traumák feldolgoása?

Történelmünk meghatározza jelenünket, kihat életünkre egyéni és társadalmi szinten is. A közös történelmi emlékezet konszenzuson alapul. Minden korban számos olyan esemény történik, amely akár egyéni, akár társadalmi szempontból emlékezetes és identitásformáló lehet. Hogy mindezekből mi és hogyan lesz a nemzeti emlékezet része, az a történészek, a döntéshozók és magukon az állampolgárokon múlik. A 20. század során több sorsfordító, traumatikus esemény is érte a magyar nemzetet, amelyek feldolgoása máig nem vagy nem teljesen zajlott le. Bár nem mindig vagyunk tudatában, de ezen események egyénekre és csoportokra gyakorolt hatásai a mai napig jelen vannak, sokszor falakat emelve egyes emberek, csoportok közé. A múltbeli traumák megismerése és feldolgoása mindannyiunk érdeke. Ennek hiányában a különböző csoportok közötti szakadékok könnyen tovább mélyülhetnek.

A történelmi trauma fogalma és hatása

Időről időre történnek olyan viszonylag gyorsan bekövetkező, nagy horderejű események, melyek egyszerre sok embert érintenek, és drasztikusan változtatják meg az addigi, biztosnak vett életkörülményeket. Az ilyen események elszenvedői gyakran a történelem passzív résztvevői, vagy ha van is döntési szabadságuk, cselekvési lehetőségük, a folyamat végkifejletét csak ritkán tudják jelentősen befolyásolni. Az elszenvedett traumát ilyen esetekben általában valamilyen hatalom okozza erőszakkal, az áldozatot a kiszolgáltatottság, kontrollvesztés állapotába helyezve. Az ilyen események nagy megpróbáltatást, sokszor traumatikus élményt jelentenek maguknak az elszenvedőknek, de sokszor leszármazottaiknak és még azoknak is, akik az adott közösséghez tartozónak érzik magukat.

A történelmi traumák sorsközösségeket hoznak létre, ami által az egyéneken tudatosulhat, hogy nem egyedül szenvedték el a traumát. Ez segítheti számukra a feldolgozást és azt, hogy a történelem kétségbe vonása nélkül, szabadon elmesélhessék az eseményeket. Az egységes narratíva kialakítását, és így a feldolgozást azonban megnehezíti, hogy a társadalom különböző csoportjai gyakran eltérően élnek meg történelmi eseményeket.

Emlékezetpolitika

Minden politikai rendszer megteremti a saját viszonyát és narratíváját a történelmi eseményekhez, ezzel alakítva (adott esetben átértelmezve, akár újraírva) a nemzeti emlékezetet. Ez a történelmi eseményekről kialakult, széles körben elfogadott és evidenciának tekintett vélekedések rendszere, mely természeténél fogva nem jeleníthet meg minden egyéni megélést.⁴¹ Ennek megtesülése az adott kor hivatalos emlékezetpolitikája. Politikai szereplők előszeretettel használják fel a történelmi kérdéseket, eseményeket saját világnézetük, ideológiájuk alátámasztására. A történelmi események és az emlékezés átpolitizálása inkább hátráltatja, mint elősegíti a közös múltból szóló közös narratíva kialakítását és a történelmi traumák feldolgozását.

⁴¹ Rainer M. János: A történelmi emlékezet, *Beszélő* 7, 24. szám (1995), <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-tortenelmi-emlekezet>

Műltfeldolgozás

Nem kétséges, hogy a békés társadalmi együttéléshez szükség van a múlt feldolgozására. Ennek része a különböző történelmi események áldozatai által megélt szenvedések hivatalos elismerése, emlénapok és -helyek létrehozása, megemlékezések szervezése, az események reprezentációja a médiában és feldolgozása a kultúra eszközeivel. A múlt megítélése ugyanakkor sokszor megosztja a társadalmat. Egyének vagy akár egyes társadalmi csoportok eltérően élhetnek meg bizonyos eseményeket, amikről így más-más emlékek és jelentések élnek tovább bennük és utódaikban. A traumatikus élmény is eltérő lehet egyének és csoportok számára, és az is megtörténhet, hogy egyes eseményeket valakik traumaként élnek meg, mások viszont nem – ilyen lehet, ha például ugyanazon nemzetben belül találhatók a trauma elszenvedői, okozói (elkövetői) és esetleg passzív szemlélői is. Kibeszélés és közös feldolgozás nélkül ez könnyen elhallgatáshoz, tabusításhoz és konfliktusokhoz vezethet a csoportok tagjai, illetve utódaik és a velük azonosulók között. Az ilyen eltemetett és meg nem oldott konfliktusokat könnyen ki tudják használni társadalmi és politikai szereplők, tovább mélyítve a társadalom különböző csoportjai közti ellentéteket, megosztottságot. Ezért kiemelten fontos a múlt közös feldolgozása, amelynek alapvető eleme egymás traumáinak tisztelete, elfogadása és megértése. A társadalom által sikeresen feldolgozott múlt részévé válik a közös emlékezetnek, és lehetővé teszi a különböző csoportok együttélését, együttműködését.

Mik a meghatározó történelmi traumák a 20. századi magyar történelemben?

A 20. századi magyar történelem eseményei közül az alábbiakban öt olyan történelmi eseményt emelünk ki, melyek társadalmi feldolgozása még nem vagy még nem teljesen történt meg, és melyek ezáltal élő és sokszor megosztó témák a jelenben.

1. Trianon

- 1920. június 4-én az első világháborúban vesztes Magyarország és az antant hatalmai közt létrejött trianoni békeszerződés értelmében az ország elvesztette területének és lakosságának nagyjából kétharmadát, és több millió magyar nemzetiségű személy került Magyarország határain kívülre. Sokan közülük az új uralom elől Magyarországra menekültek, sokszor családi múltjuk helyszíneit, szeretteiket és vagyonuk egy részét hátra hagyva, és a menekültlét nehéz körülményeit magukra vállalva. Az új fennhatóság alá került magyarok gyakran üldöztetés és diszkrimináció áldozatai lettek, sokszor szintén elvesztve vagyonukat, állásukat, társadalmi pozíciójukat. Az új határ természetesen és szervesen kapcsolódó közösségeket, rokoni, gazdasági és társadalmi kapcsolatokat vágott ketté.
- A megkötött békeszerződéssel/békediktátummal kapcsolatban az okokról, az igazságtalanság mértékéről, a felelősségről száz éve élesen eltérő álláspontok vannak jelen a közbeszédben és a politikában, annak ellenére, hogy szinte mindenki egyetért abban, hogy fájdalmas, máig ható következményekkel járt.

2. Második világháború és holokauszt

- Az 1939-1945 zajlott második világháború az emberiség történetének legnagyobb és legtöbb halottat követelő katasztrófája volt.

- A második világháború Magyarországon is bővelkedett traumatikus eseményekben. Ilyenek voltak például a zsidótörvények, a doni katasztrófa, a bombázások, a zsidó és a roma holokauszt, valamint a más kisebbségi csoportok tagjainak, például melegek és fogyatékkal élők üldöztetése és kivégzése, a szovjet felszabadítás során elkövetett bűncselekmények és a szovjet megszállás.
- A holokauszt során a náci Németország és szövetségeseik nagyjából hatmillió zsidót, 300-500 ezer közötti romát, valamint több ezer homoszexuálist, fogyatékkal élő és politikai ellenállót gyilkoltak meg. A holokausztban meggyilkolt magyar zsidók száma 500 és 600 ezer közöttire tehető, mely az ország zsidóságának több mint felét jelentette. A magyarországi roma áldozatok száma a becslések szerint 5 és 50 ezer közöttre tehető.
- A második világháború során megélt traumák szinte feldolgozására nem volt lehetőség, azok évtizedekig elfojtva voltak jelen a társadalomban. A szovjetek által elkövetett bűnökről nem lehetett beszélni, a németek és magyar szövetségeseik által elkövetett tettekhez ideológiai alapon, politikai érdekek mentén közelítették, bizonyos folyamatok és reflexek pedig továbbra is működtek (pl. antiszemita felhangú kampányok).

3. Kommunista diktatúra

- A Magyarországon 1949–1989 között fennállt kommunista/szocialista diktatúra fő jellemzői az egypártrendszer, a szabadságjogok semmibevétele, a titkosszolgálatok politikai célokra való alkalmazása, az erőszakos államosítás, a szocialista típusú tervgazdálkodás. A korszakot két szakaszra osztjuk, és a vezetők után Rákosi- és Kádár-rendszernek nevezzük.
- A kor sokak számára trauma volt, mert bár a rendszer igazságos társadalmat ígért, önkényuralom jött létre, felszámolták a szabadságjogokat, állampolgárokat meggyőződésük és véleményük miatt üldöztek, feloszlatták a politikai, vallási és civil szerveződéseket, üldözték és korlátozták a vallásgyakorlást és az egyházak működését, felszámolták és államosították a magántulajdont. Bár egyes csoportok számára a rendszer megteremtette a társadalmi felemelkedés lehetőségét, más csoportokat azonban politikai és ideológiai alapon diszkriminált és üldözött (pl. kitelepítések, munkatáborok).

4. '56-os forradalom és szabadságharc

- 1956. október 23-án forradalom tört ki Magyarországon a diktatúra és a szovjet megszállás ellen, az ország demokratizálásaért és a gazdaság átalakításaért. A kibontakozó szabadságharcot november 4-ére a szovjet csapatok levertek. A létrejövő Kádár-rendszer egészen az 1989-es rendszerváltásig ellenforradalomként kezelte az eseményeket.
- A szabadságharc során mintegy 2700 haláleset történt, alatta és utána nagyjából 200 ezren emigráltak az országból. A megtorlás során több mint 26 ezer személyt ítéltek el a bíróságok, többségüket börtönre, de 367 embert halálra. További 13 ezer embert küldtek internálótáborokba, tízezrek kerültek rendőri felügyelet, 300 ezren pedig rendőrségi megfigyelés alá, és tízezrek veszítették el állásukat.⁴²

⁴² Csernus Szilveszter: Így működött a kádári megtorló gépezet, MúltKor, 2014.10.04., <https://multkor.hu/igy-mukodott-a-kadari-megtorlo-gepezet-20141104?pid=4>

5. Rendszerváltás

- Külső és belső folyamatok hatására az 1980-as évek második felében egyre látványosabb lett az államszocialista és pártállami rendszer válsága. Megmozdult a társadalom, ellenzéki csoportok, majd pártok jöttek létre, és az állampártban, az MSZMP-ben is felismerték a változások szükségességét. Megindult a politikai átmenet, és 1988–1990 között békés módon, tárgyalások útján végbement a rendszerváltás: 1989. október 23-án Magyarország köztársasággá vált, megnyíltak a határok, 1990 tavaszán demokratikus, szabad választásokra került sor, és megkezdődött a szovjet csapatok kivonulása. Megkezdődött a gazdasági rendszer átalakítása is, az átállás az állami tulajdonra és központi irányításra épülő szocialista tervgazdaságról a magántulajdonon, egyéni szabadságon és versenyen alapuló piacgazdaságra.
- A független, szabad és demokratikus Magyarország megszületése ellenére a rendszerváltás sokak számára traumát is hozott, mert az átalakulást övező elvárások és remények közül sok nem valósult meg. A gazdasági átalakulás hatására teljes iparágak szűntek meg, sokan munkanélküliek lettek, emelkedtek az árak, csökkent az életszínvonal, nőtt a szegénység, romlott a közbiztonság. Mindeközben sokan úgy érezték, hogy a privatizáció során hatalmas állami vagyonok kerültek kétes körülmények között magánkézbe, a kárpótlások nem az előzetes elvárásoknak megfelelően valósultak meg, elmaradt az előző rendszer működtetőinek felelősségre vonása, és közülük sokan át tudták menteni befolyásukat és vagyonukat az új korszakba. Sokak reménye, hogy az ország gazdaságilag és életszínvonalban hamar utoléri a nyugati jóléti államokat, fokozatosan köddé fozlott, és átadta a helyét a csalódottságnak és kilátástalanságnak.

Hogyan beszélgessek ezekről a témákról fiatalokkal?

Alább felsorolunk néhány jellemző, a történelmi eseményeket vagy hatásukat elferdítő, relativizáló, kétségbe vonó egyoldalú megnyilvánulást, illetve radikális, szélsőséges kijelentést. A tanári, tréneri, facilitatori munkát segítve a témához beszélgetésindító kérdéseket és tételmondatokat is mellékelünk. Sem a történelmi eseményekkel kapcsolatos kijelentések, sem a beszélgetésindító kérdések, sem a tételmondatok listája nem teljeskörű. Igyekeztünk inkább jellemző típusokat összegyűjteni, és arra törekedni, hogy a felsorakoztatott példák jó kiindulási alapjai lehessenek a diákokkal folytatott párbeszédnek.

1. A trianoni békeszerződésre vonatkozó egyoldalú megnyilvánulások

- Soha nem szabad belenyugodni a trianoni döntésbe.
- Semmi értelme nincs ma már Trianonnal foglalkozni.
- Trianon kérdése csak politikai okból kerül ilyen gyakran elő, mert alkalmas a nemzeti érzelmek felszítására.
- Trianon emléke nem valódi trauma, inkább politikai eszköz a gyűlöletkeltésre, szavazatszerzésre.
- Az EU a trianoni szerződés során Magyarországot megnyomorító államok utóda.
- A szomszédos államok árulók, ellopták Magyarország területét.

- Trianon feldolgozása azért maradt el, mert mindenki a holokauszttal foglalkozott.
- „Magyar az, akinek fáj Trianon.”
- „Csonka Magyarország nem ország, Nagy-Magyarország mennyország.”
- Magyarország Trianon előtt nem volt független nemzetállam. Paradox módon pont a békeszerződés hozta el a függetlenséget Magyarországnak.
- Magyarország magának köszönhette Trianont amiatt, ahogy korábban a nemzetiségeivel bánt, és hogy támogatta a világháború kirobantását.
- Trianon a nemzet belső ellenségei és árulói aknamunkájának eredménye.

2. A második világháborúra vonatkozó egyoldalú megnyilvánulások

- A holokauszt nem úgy történt, ahogy a hivatalos narratívában azt mesélik, de nem szabad elmondani róla az igazságot.
- A holokausztot a megszálló német csapatok követték el, a magyar állam és társadalom nem felelős érte.
- Horthy Miklósnak államférfiként viselkedett, amikor 1944 júliusában leállította a deportálásokat, és ezzel megmentette a magyar zsidóság legalább egy részét.
- A Vörös Hadsereg felszabadította az országot a német megszállás és a nyilasok terrorja alól.
- A szovjetek megszállták, kifosztották, elhurcolták és megerőszakolták Magyarországot, ezért az ellenük küzdők hősök voltak.

3. A kommunista diktatúrára vonatkozó egyoldalú megnyilvánulások

- A kommunista/szocialista rendszer társadalmilag igazságos volt, mert felemelte az elnyomott és kizsákmányolt parasztokat és a munkásokat.
- A Kádár-rendszer már nem volt diktatúra, az emberek szabadon élhették az életüket, ha nem szóltak bele a politikába.

4. Az 1956-os forradalomra és szabadságharcra vonatkozó egyoldalú megnyilvánulások

- 1956 polgári forradalom volt, célja a nyugati típusú demokrácia és a polgári Magyarország létrehozása volt.
- 1956 kommunista forradalom volt, célja az élhetőbb kommunizmus megteremtése volt.
- A Nyugat 1956-ban ismét elárulta Magyarországot: segítséget ígértek, de magunkra hagytak minket.
- 1956 leverői és árulói ma is köztünk élnek, és vissza akarják állítani hatalmukat és befolyásukat.

5. A rendszerváltásra vonatkozó egyoldalú megnyilvánulások

- A rendszerváltás felülről vezérelt, az elit által konstruált esemény volt, nem volt mögötte társadalmi támogatottság, nem a nép akaratát tükrözte.
- 1989-ben nem volt valódi rendszerváltás, a rendszer működtetői átmentették hatalmukat, befolyásukat, vagyonukat.

- A demokrácia nem hatékony, a politikusok folyton csak vitáznak, miközben a saját zsebüket tömik.
- A rendszerváltással csak annyi történt, hogy Magyarország Moszkva helyett a Nyugat (Washington és Brüsszel) csatlósa lett. Magyarország még ma sem független és szabad.
- Jobb volt a Kádár-rendszer: mindenkinek volt munkája, biztonság és kiszámíthatóság volt, olcsóbb volt a kenyér, nem volt annyi vita és veszekedés.

Beszélgetésindító kérdések

- Hol, milyen kontextusban hallunk leggyakrabban ezekről a történelmi eseményekről?
- Ismersz olyan történetet a saját családoból, ami valamelyik 20. századi történelmi eseménnyel kapcsolatos?
- Vannak a családotokban fájdalmas, tragikus történetek valamely 20. századi történelmi eseménnyel kapcsolatban? Szoktatok ezekről beszélni? Ha igen, hogyan?
- Mitől válik egy esemény a történelem részévé? Mitől válik egy esemény a világtörténelem/nemzeti történelem/személyes történelem részévé?
- Miért kell ismerni a történelmet, a történelmi eseményeket?
- Mi határozza meg, hogy mennyit és hogyan foglalkozunk egy történelmi traumával? Lehetnek „fontos” és „kevésbé fontos” történelmi traumák?
- Milyen feltételeknek kell teljesülnie ahhoz, hogy az emberek „szabadon” élhessenek egy országban? Milyen szabadságjogokkal rendelkezünk ma? El tudod képzelni, milyen lenne ezek nélkül az élet?
- Mit gondoltok, milyen történelmi események lesznek később fontosak azok közül, amiket már ti is átéltetek? Mire fog az utókor hangsúlyosan emlékezni? Gondolhattok magyarországi és külföldi történésekre is!

Lehetséges tételmondatok

- Minden történelmi trauma ugyanolyan fontos és jelentős.
- Mindenkinek a magánügye, hogy ő vagy a családja milyen történelmi traumákat szenvedett el.
- A történelmi eseményeket utólag mindenkinek joga van úgy értelmezni, ahogy akarja.
- Minden állampolgárnak meg kell emlékeznie a magyar nemzet összes fontos eseményének évfordulójáról.
- A 20. és 21. századi történelmi eseményeknek még nagyobb hangsúlyt kellene kapniuk a történelemoktatásban.
- El kellene törölni a kötelező iskolai történelmi megemlékezéseket.
- A demokrácia a lehető legjobb államforma.
- Egy diktatúrában is épp olyan boldogan lehet élni, mint egy demokratikus országban.

5. Téma II – Társadalmi nemek (Gender)

5.1 Nemi szerepek és egyenlőtlenségek

Hogyan lesznek a különbségekből egyenlőtlenségek?

„A társadalmi nemi szerepekről beszélni a legtöbb ember számára olyan, mintha egy halnak kellene a vízről beszélnie.” – mondta Judith Lorber, egy ismert feminista gondolkodó. Ezzel azt próbálta meg érzékeltetni, hogy a társadalmi nemi szerepek körbevesznek minket, és szinte mindent áthatnak, mindenre nagy hatással vannak. Az, hogy férfinak vagy nőnek születünk, szabályozza a viselkedésünket, önkifejezésünket, a lehetőségeinket és az álmainkat is. Egy, a csecsemő korunktól kezdve ennyire alapvetésként megtanult dolgot nem könnyű eltávolítani magunktól, megvizsgálni és kritikusan gondolkodni róla. Ám ebben a fejezetben mégis megkíséreljük, hiszen ahhoz, hogy meg tudjuk változtatni ezt a mélyen rögzült munkamegosztást és szokásrendszert, először meg kell értenünk a működését.

A férfiak és a nők pár testi adottságban tagadhatatlanul különböznek egymástól. A legfontosabb különbség, hogy a nők tudnak gyerekeket kihordani, szülni és anyatejjel táplálni. A probléma azzal van, ha ezt a biológiai különbséget nem a helyén kezeljük, hanem messzemenő következtetéseket és korlátozó sztereotípiákat képzünk ebből kiindulva. A különbségekkel nincsen baj, de amint azok átcsapnak rendszerszintű egyenlőtlenségekbe és az egyéneket gúzsba kötő merev elvárásokba, ott szükség van a közös gondolkodásra és a keretek megváltoztatására. Adott különbség például, hogy az anya tudja szoptatni a gyermekét, míg az apa erre nem képes. Viszont ha emiatt az a társadalmi rend alakul ki, hogy az apa nem is kell, hogy aktívan részt vegyen később sem a gyermek táplálásában vagy nevelésében, az már egy társadalmi szokás. Egy ilyen szokás egyes embereknek megfelelő, míg másoknak nagyon zavaró lehet egyéni szinten. Például lehet, hogy az anya szívesen visszamenne dolgozni a szoptatás után, de úgy érzi, hogy ezt nem teheti meg, mert ferde szemmel néznek majd rá. Talán az apa is szívesen kivenne pár hónap gyermekgondozási szabadságot, de tart attól, hogy elveszíti a munkáját, és a főnöke előtt is nevetségessé válna. Ha hosszú távon ez a munkamegosztás a családban, az azt is fogja eredményezni, hogy a nők jóval kisebb lesz a jövedelme (GYES, részmunkaidő, előléptetés hiánya miatt), mint a férfinak, ami már egy kézzelfogható anyagi egyenlőtlenség. Ameddig mindent megosztanak, talán nincs is baj, de ha például a nő el akar válni, akkor nem lesz elég pénze saját albérletre, ami erősen korlátozza őt.

Még sok ilyen példát mondhatnánk, ami azt szemlélteti, hogy a berögzült tradicionális nemek közötti viselkedés és munkamegosztás könnyen átcsaphat komoly egyenlőtlenségekbe. Rengeteg adat és kutatás támasztja alá, hogy a nők az élet sok területén hátrányban vannak a férfiakhoz képest.

- A férfiak 15-20%-kal több pénzt keresnek (Eurostat, 2017).
- Sokkal kevesebb nő van vezetői vagy döntéshozói pozícióban (pl.: az 52% női lakosságot a parlamentben csupán 12% női képviselő képviseli).
- A férfiakhoz képest kb. háromszor annyi fizetetlen házimunkát és gondoskodó munkát végeznek a nők (KSH, 2017), amit összefoglaló néven reprodukív munkának hívunk.
- A családon belüli erőszak áldozatainak 95%-a nő (NANE, 2015).

- Ám persze van pár olyan terület is, ahol a férfiak vannak hátrányban: például 7 évvel kevesebb a várható élettartamuk a magas stressz és rossz egészség miatt (KSH).

Ezek az adatok azt mutatják meg, hogy a jelenlegi merev rendszer, ahol nincs sok átjárás női és férfi életutak, szerepek között, mind a két nemnek nehézséget jelent.

Mit tegyek, ha a fiatalok szexista vagy a nemekről szóló egyoldalú kijelentéseket tesznek?

A szexizmus a nők férfiakénál alacsonyabb társadalmi státuszát igazoló ideológia. Ez nem csupán egyfajta cselekvés vagy megszólalás, hanem egy gondolatrendszer, ami arra ad magyarázatokat, azt erősíti meg, hogy a férfiaknak miért van jogosan több hatalma és lehetősége, és miért az ő tapasztalatuk számít alapvetőnek, „normálisnak”. A felsőbbrendű helyzet igazolása rengetegféleképpen történhet: megjelenik a művészetben, a médiában, a hagyományokban, a vallásban, a mindennapos interakciókban, anyagi javak elosztásakor, a nevelésben, akár a jogrendszerben, sőt olyan furcsa területeken is, amikről sose jutna eszünkbe, például az autók tervezésekor.

Az is szexizmus, amikor valaki nyíltan lenézi a nőket (pl. butának titulálja őket), de az is, ha az egyenlőségre törekvő nőket megalázzák (pl. a feministákat undorítóknak, a határozott lányt főnökösödő hárpíának nevezik). Ezt hívjuk ellenséges szexizmusnak.

Van ennél még kevésbé tettenérhető szexizmus is, ami gyakran észrevétlen marad, hiszen bóknak van álcázva. „A férfiak feladata, hogy megvédjék a nőket” vagy „A nők olyan érzékenyek és kedvesek, nem való nekik a politikában való részvétel”. Ezek a mondatok elvileg kedvesek, ám ha belegondolunk, ott van mögötte a feltételezés, hogy a nők valamilyen módon gyengébbek, alkalmatlanabbak, mint a férfiak, ezért nem kellene aktív és vezető pozícióba kerülniük, hanem „maradjanak csak a helyükön”. Ezt nevezzük jóindulatú szexizmusnak.

Az ilyen kijelentésekről fontos beszélni a diákokkal, hiszen a felnőtté érés folyamatának része a nemi elvárásokkal való megbirkózás, a karrierválasztás és a párkapcsolati szabályok kialakítása is. Érdemes erre külön időt szánni, hiszen nem könnyű hátralépni, és a belénk ivódott elképzeléseket felülvizsgálni. Egy komoly, de barátságos és elfogadó légkörben folytatott beszélgetés a diákokkal, ahol elmondhatják a saját tapasztalataikat, sokat segíthet ebben a folyamatban.

Hogyan beszélgessek ezekről a témákról fiatalokkal?

A következő részben, három kategóriába osztva, felsorolunk néhány jellemző szexista megnyilvánulást, érvelést, és összeszedtünk pár beszélgetésindító kérdést, érdekes vitatémát, megbízható adatot, amelyek egy építő beszélgetés alapját képezhetik.

1. Hagyományos nemi szerepekre és munkamegosztásra vonatkozó kijelentések

- Egy férfi feladata gondoskodni a család megélhetéséről, míg a nő gyereket nevel és vezeti a háztartást. Ez évezredek óta így van, ez a világ rendje.
- Egy lánynál nem az a lényeg, hogy okos legyen, hanem hogy szép.
- Egy fiú ne sírjon, mert az ciki/buzis/lányos.
- A fiúk evolúciósan racionálisabban gondolkodnak, ezért jobbak a reál tantárgyakból, míg a lányok érzékenyek, így jobban mennek nekik a humán tárgyak.

- Nem baj, ha lányként nem tanulsz jól, majd keresel magadnak egy okos és gazdag férjet.
- Minden nő életében a legfontosabb cél, hogy sok gyereket szüljön.

Hogyan reagáljak ezekre a kijelentésekre?

- Sok kijelentés úgy állítja be a helyzetet, mintha a nők egy egységes csoport lenne, amely nagyban különbözik a férfiak egységes csoportjától. De gondoljunk bele, hogy nő és nő között is mekkora különbség van. Van olyan nő, aki 2 méter magas, matekzseni és 5 gyereket akar, de ezzel szemben van olyan is, aki 150 centis, csak a művészet érdekli és nem szeretne anya lenni. Hívjuk fel a diákok figyelmét, hogy ezek a kijelentések téves általánosításon, sztereotípiákon alapulnak.
- Tudatosítsuk a fiatalokban, hogy a társadalmi befolyásnak sokkal nagyobb ereje van, mint hinnénk. Az, hogy matematika fakultáción több fiú van, nem feltétlenül azt jelenti, hogy a fiúk eredendően jobbak matematikából már az őskor óta, hanem abból fakad, hogy a természettudományok és informatika férfias szakmák a társadalmunkban, ezért a szülők, tanárok, média arra biztatja a fiúkat, hogy ebbe az irányba forduljanak, míg a lányokat elbátortalanítja ettől.
- Tipikus érvelési hiba azt állítani, hogy a hagyományos dolgok a természetesek, és a természetes dolgok jobbak. Az, hogy valami évezredekig egy bizonyos módon működött egyáltalán nem jelenti azt, hogy ez jó is lenne. Például régen megengedett volt a rabszolgaság, és nem létezett internet, de ez nem jelenti azt, hogy akkor jobb volt az élet. Hívjuk fel a beszélgetésben a figyelmet arra, hogy a változás a történelem szerves része.

Beszélgetésindító kérdések

- Szerintetek miért nehéz ma férfinak lenni? És miért nehéz nőnek lenni? Hogyan lehetne ezeken a problémás területeken változtatni? A férfiak és nők között hatalmi harc van, vagy kialakíthatnánk egy mindenkinek jó rendszert?
- Sokan azt mondják, hogy régen jobb volt minden, amikor a hagyományos nemek közötti munkamegosztás volt a jellemző, azaz a férfiak fizetett munkát végeztek és ellátták a családot, a nők pedig főként a háztartás vezetéséért és a gyereknevelésért voltak felelősek.
 - Ti mit gondoltok erről?
 - Valóban igaz, hogy az egész történelem során a nők nem dolgoztak? Egyáltalán mit nevezünk munkának? Csak azt, amiért pénzt kap az ember?
 - Ha valami sok száz vagy ezer évig egy bizonyos módon működött, az azt jelenti, hogy jobb is volt úgy és ez a „természetes” módja? Tudtok erre ellenpéldát?
 - Ti el tudjátok képzelni ilyen módon a saját jövőbeli családokat?
- A ti közegetekben mennyire néznek furcsa szemmel az alábbi emberekre?
 - női vezérigazgató
 - női taxisofőr
 - óvóbácsi

- főállású apuka, aki GYED-en (gyermekgondozási szabadság) van a gyerekével otthon
- felnőtt nő, akinek nincs gyereke és nem is akar
- női focista
- férfi balett-táncos

Szerintetek is furcsák? Volt már olyan, hogy rátok nézett valaki furán, mert nem a megszokott módon viselkedtetek? Esetleg éppen amiatt, hogy nem a nemi szerepetektől elvárt módon viselkedtetek?

- Hallottátok már ezeket a mondatokat?
 - Tanár az óra elején: „Fiúk, tud valaki segíteni nekem beállítani a projektort?”
 - Tanár az osztálybuli végén: „Lányok, ki segít a mosogatásban?”.
 - Lehetnek valaki számára sértőek ezek a mondatok? Ha igen, miért? Milyen hasonló példákat tudtok még felidézni?

Lehetséges tételmondatok

- Mindenki boldogabb lenne, ha a nők a háztartással és a gyerekekkel törődnének, a férfiak pedig a karrierrel és a pénzkereséssel.
- Hasznos lenne, ha minden gyerekes férfi legalább egy hónapig otthon maradna a kisgyerekével, és ő gondoskodna róla.
- Be kellene vezetni a női kvótát a magyar országgyűlésben.
- A férfiak és nők közötti (nem testi) különbségekben meghatározóbb a társadalmi hatás, mint a biológia.
- Egy férfi ne törődjön annyit a külsejével, mint egy nő.

2. Az egyenlőtlenségek tagadására vonatkozó kijelentések

- A feministák férfigyűlölő nők, akik megkeseredtek, mert olyan rondák, hogy senki nem akar lefeküdni velük.
- A nőmozgalom mára elvesztette az értelmét, mert jogegyenlőség van a férfiak és nők között, tehát aki feministának vallja magát, az valójában a nők felsőbbrendű helyzetét szeretné biztosítani.
- A férfiak manapság teljesen el vannak nyomva az élet szinte minden területén (pl. már nem lehet bókolni sem, nem veszik fel őket munkahelyekre stb.)

Hogyan reagáljak ezekre a kijelentésekre?

- Először is, mondjuk el, hogy feministának lenni annyit jelent, hogy az ember azt szeretné, ha a nők és férfiak egyenlőek lennének. Mindenki, aki azt gondolja, hogy a két nemnek legyenek azonos lehetőségei és bánjanak velük azonos tisztelettel, az definíció szerint feminista. Ha valaki nem ezt gondolja, az viszont sajnós szexista, azaz az egyik nemet felsőbbrendűnek tartja. Azt is ismerjük el, hogy a feminizmus igencsak lejáratott szó, sokan nem értik a valódi jelentését, ezért érthető, ha valaki nem akarja magát így nevezni.

- A szexizmus egyik formája (az ellenséges és a jóindulatú mellett) a modern szexizmus. Ez a nézet azzal érvel, hogy a férfiak és nők jogilag egyenlőek, ezért többé nincsen elnyomás a nemek között. Ezzel az érveléssel igyekeznek a nézet a nőket alárendelt pozícióban tartani, és megakadályozni a változást. Magyarázzuk el a diákoknak, hogy sajnos a jogegyenlőség nem jelent valódi egyenlőséget. További számos példát lehet hozni arra, hogy a jogban egyenlő csoporthoz tartozó emberek hátrányt szenvednek bizonyos területeken (pl. szegények, romák, öregek, fiatalok, bevándorlók, fogyatékkal élők).
- Beszélhetünk arról is, hogy ha egy csoport elveszíti a jogtalan kiváltságait (privilegiumait), az nem elnyomás, hanem az igazság helyreállítása. Például Magyarországon a nők 1874-ig nem kezelhették a saját vagyonukat, hanem a férjük volt az úr ebben a kérdésben. Amikor ezt eltörölték, akkor sok férfi felháborodott, hogy megfosztották őket egy joguktól, ám a történelemben visszatekintve egyértelmű, hogy valójában a nőknek adták meg az azonos lehetőséget. Ehhez hasonlóan a mai „jogfosztások” is lehet, hogy erről szólnak (pl. nem lehet a nőket fogdosni a munkahelyen és szexuális viccekkel illetni).

Beszélgetésindító kérdések

- Van olyan, aki feministának vallja magát? Mit jelent számotokra a feminizmus? Mit jelent azok számára ez a szó, akik nem mondják magukat feministának?
- A nőket milyen hátrányok szokták érni az alábbi területeken? Ti (vagy ismerőseitek) tapasztaltatok ebből valamit?
 - egyetem vagy iskola
 - munkahely
 - kórház
 - otthon
 - utcán vagy tömegközlekedésen
- Tippeljétek meg, hogy a nőmozgalom mikor érte el ezeket! Majd beszéljétek meg, hogy min lepődtetek meg.
 - A nők először szavazhattak a férfiakkal egyenlő feltételek szerint Magyarországon (1945)
 - A nők először szavazhattak Szaúd-Arábiában (2011)
 - Glücklich Vilma első nőként járhatott egyetemre Magyarországon. (1896)
 - Slachta Margit az első női képviselő lesz Magyarországon. (1920)
 - Az első nő lefutja a maratont egy hivatalos versenyen Bostonban, miközben sokan megpróbálták megakadályozni ebben lökdöséssel, gáncsolással. (1967)
 - Az első fogamzásgátló tabletta forgalomba kerül Magyarországon. (1968)
 - Jogilag büntethetővé válik a házasságon belüli nemi erőszak Magyarországon. (1997)
 - A nők elkezdnek nadrágot hordani és biciklizni, amit felháborítónak tart a közvélemény (1900-as évek eleje).

Lehetséges tételmondatok

- A férfiak és nők között megvalósult a teljes egyenlőség.
- Az iskolában nincs helye a szőke nős viccek mesélésének.
- Férfimozgalmakra is szükség van ma Magyarországon.
- Aki nem feminista, az szexista.

3. Bántalmazásra és szexuális erőszakra vonatkozó kijelentések

- Ha a lányok rövid vagy kivágott ruhát vesznek fel, azzal azt jelzik, hogy örülnek a külsejükre tett megjegyzésnek, vagy akár az érintéseknek.
- Ha egy nőt megerőszakolnak, arról maga tehet leginkább, mert kihívó volt, és nem vigyázott eléggé.
- A nők sokszor csak azért állítják azt, hogy megerőszakolták őket, hogy bosszút álljanak valakin.
- A szex alapvető jog, ami mindenkinek jár.

Hogyan reagáljak ezekre a kijelentésekre?

- Ezek a radikális megnyilvánulások talán még súlyosabbak, mint az előző szekciókban felsoroltak, mert erőszakra buzdítanak, legitimálják az erőszakot, vagy kétségbe vonják az áldozatok tapasztalatait. Tudhatjuk, hogy az erőszak elkövetője azért érzi magát felhatalmazva a bűncselekmény elkövetésére, mert az áldozatára nem teljes értékű emberi lényként gondol empátiával, hanem eltávolítja magától, szinte tárgyként kezeli őt, vagy azt a csoportot, amelynek tagja. Ezért nagyon fontos, hogy az ilyen kijelentéseket ne hagyjuk figyelmen kívül, hiszen megerősítik a nők elleni erőszak elfogadottságát.
- Érdeemes megismertetni a diákokkal azt, hogy az erőszaknak számos formája létezik. Nem csak a verekedés vagy testi sértés, nemi erőszak számít ide, hanem a szóbeli (pl. durva beszólás, megalázás), lelki (érzelmi zsarolás) vagy gazdasági erőszak is. Erről többet lehet megtudni az erőszak fajtái nevű háttéranyagban.
- Tisztázzuk a diákokkal, hogy a (szexuális) erőszakra nincs mentség. Nem számít, hogy az áldozat ittas volt-e, merre sétált, milyen sötét volt, milyen ruhát hordott. Ha nem egyezett bele, akkor bármilyen szexuális közeledés elfogadhatatlan. Amikor valaki azt mondja, hogy az áldozat hibája az egész bármilyen okból, azt áldozathibáztatásnak nevezzük. Ezzel felmentjük az elkövetőt, mintha valójában nem kizárólagosan az ő felelőssége lenne a bántalmazás. Ezekkel a mondatokkal azt üzenjük, hogy ha valaki kihívó sminket rak fel, vagy éjszaka egyedül közlekedik nőként, akkor tulajdonképpen megérdemelte azt, ami történt vele. Egyrészt, ez magában hordozza a sztereotípiát, hogy szexuális erőszakot idegen férfiak követnek el sötét parkokban, pedig az esetek túlnyomó többségében az áldozat ismerőse követi el. Másrészt elképesztően bántó az áldozat számára, hogy nem együttérzést és támogatást kap egy trauma után, hanem hibáztatást és lenézést.
- Mivel a nemi erőszakot stigma és hibáztatás kíséri, ezért az áldozati szerep felvállalása rendkívül kiszolgáltatott és megalázó tud lenni. Ilyen ügyben egyszerűen nem éri meg hazudni, és csak bosszúból, rosszindulatból vádolni valakit. A feljelentések elenyésző százaléka hamis vád, sőt a nők inkább titkolják

a velük történeteket: a szexuális erőszakot az esetek nagyjából 75%-ában nem jelentik be. A bejelentések alacsony számának hátterében leginkább a bűntudat és a szégyen áll, valamint az attól való félelem, hogy megkérdőjelezzik szavahihetőségüket⁴³. Világszerte minden 5. nő családon belüli erőszak áldozata. Érdeemes lehet ezeket a statisztikákat megosztani a diákokkal, hogy a tények ismeretében tudjunk továbbhaladni.

- Az utóbbi időben több olyan írás született radikális férfi csoportoktól, amely azt állítja, hogy a szexuális együttlét ugyanolyan alapszükséglet, mint az élelem vagy a lakhatás, tehát mindenkinek joga ezt megkapni. Ehhez közgazdasági és tudományosnak tűnő érvelést használnak, de azt az „apróságot” kifelejtik a képletből, hogy a nők nem tárgyak, akik teste felett rendelkezni lehet. Ez a fajta tárgyiasítás az erőszak előszobája, ahogyan ezt korábban is említettük. Sajnos ez a tárgyiasító látásmód uralja a pornóipart is, ami sok fiatal elsőszámú forrása a szexualitásról. Mivel ez a látásmód mélyen átjárja a pornókultúrát (is), ezért nem lehet pillanatok alatt megváltoztatni. A nőket oktatással, beszélgetéssel tudatosítani kell abban, hogy mikor éri őket zaklatás, erőszak, szexizmus, és ez nincs rendben. A férfiakat pedig a nők ilyen élményeire, érzéseire kell érzékenyíteni az attitűdváltozás érdekében.

Beszélgetésindító kérdések

- Ha egy lány túl rövid szoknyát vesz fel, akkor erkölcstelennek gondolja a társadalom, ha túl hosszú, akkor meg prűdnek. Hogy lehet megfelelni ezeknek az ellentmondó elvárásoknak?
- Ha valakinek kirabolják a házát, az az ő hibája? Ha valakit leütnek az utcán, és elveszik a mobilját, az az ő hibája? Szerintetek ezeknél a bűncselekményeknél miért nem szokott felmerülni az áldozat hibássága?
- Hallottatok a me too mozgalomról, amikor sok millió nő vállalta fel, hogy ő maga is zaklatás, erőszak áldozata lett? Mit gondoltok erről? Miért dönt úgy sok ember, hogy ezt elhallgatja? Mi kellhet ahhoz, hogy egy áldozat meg merjen nyílni, és elmesélje a vele történeteket?
- Lányok, ti örültök neki, ha idegen férfiak bóknak szánt megjegyzéseket kiabálnak utánatok az utcán? Szerintetek miért érzik magukat a férfiak feljogosítva erre?

Lehetséges tételek

- Egy nő mindig azért öltözik fel csinosan, hogy a férfiak figyelmét felhívja magára.
- Ha rossz dolog ér téged, arról elsősorban magad tehetsz.
- A me too mozgalom túllőtt a célján.
- A me too mozgalom sokat javított a nők helyzetén.
- Az erőszakra nincs mentség.

⁴³ Nyúl Boglárka, Ferenczy Dávid, Kende Anna, Szabó Mónika: A nemierőszak-mítoszok elfogadása skála (NEMES) magyar adaptációja, *Alkalmazott Pszichológia* 18, 1. szám (2018): 115-135., doi: 10.17627/ALKPSZICH.2018.1.115, http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2018/10/APA_2018_1_Nyul_etal.pdf

5.2 LMBTQI

A nemi szerepekről és egyenlőtlenségekről szóló fejezetben azzal a kérdéssel foglalkoztunk, milyen hatással van a viselkedésünkre, az önkifejezésünkre, a lehetőségeinkre és az álmainkra, hogy férfinak vagy nőnek születünk. Életünk és kapcsolataink alakításában a nemi identitás mellett a szexuális orientációnk is fontos szerepet játszik, ezt a két fogalmat azonban gyakran ma is összemoszák vagy összekeverik.

Ahhoz, hogy megismerjük és megérthessük egymást, a nyitott, elfogadó légkör és az érzékeny, odafigyelő párbeszéd mellett arra is szükségünk lehet, hogy tisztázzuk a legalapvetőbb fogalmakat. Fontos ugyanakkor tudatosítanunk, hogy egyetlen kategória definíciója sem kőbe véselt és kizárólagos, és egymás kategorizálásánál fontosabb, hogy megértsük, kinek mit jelent az az identitás és orientáció, amivel azonosul. Egymás megértésének pedig alapvető feltétele, hogy tiszteletben tartjuk és elfogadjuk a másikat – nemi identitástól és szexuális orientációtól függetlenül.

Nemi identitásként határozhatjuk meg azt az érzést, hogy valaki férfinak vagy nőnek, vagy esetleg egyiknek sem érzi magát, és hogyan viszonyul a születésekor meghatározott neméhez.

A **szexuális irányultság vagy orientáció** pedig azt jelzi, hogy valaki milyen nemű emberekhez vonzódik. Nagyon sokféle szexuális orientáció létezik, és mindenki számára nagyon egyéni lehet, hogy melyik nemhez hogyan vonzódik, vagy milyen fantáziái, vágyai vannak. Ezek azonban nem merev kategóriák, a szexuális orientációt sokkal inkább egy skálaként képzelhetjük el, amelyen mindenki úgy helyezi el saját magát, ahogy az számára önazonos.

Az **LMBTQI** mozaikszóban található betűk különböző szexuális orientációkat vagy identitásokat jelölnek.

Leszbikus: az a nő, aki nő iránt érez romantikus és/vagy szexuális vonzalmat. (De sokan használják nők közül is a meleg kifejezést magukra.)

Meleg: az a férfi, aki férfi iránt érez romantikus és/vagy szexuális vonzalmat.

Biszexuális: aki mind vele azonos, mind tőle eltérő nemű emberek iránt érez romantikus és/vagy szexuális vonzalmat.

Transz / transznemű: akinek a nemi identitása és/vagy nemi önkifejezése eltér a születésekor kijelölt nemétől. Mindazokra vonatkozhat ez a kifejezés, akik úgy érzik vagy úgy döntenek, hogy öltözködésük vagy testük átalakítása révén a születéskor nekik tulajdonított nemtől (az ehhez a nemhez kapcsolódó elvárásoktól) eltérő módon kell magukat kifejezniük.

Queer: aki számára a szexuális irányultság és/vagy a nemi identitás képlékeny, nem sorolható egyértelmű kategóriákba. Egyben gyűjtőszó a szexuális és nemi kisebbségekre.

Interszex: aki olyan nemi jellegekkel (kromoszómák, hormonok, külső és belső nemi szervek, testfelépítés) rendelkezik, amelyek alapján nem sorolható be egyértelműen a „férfi” vagy „nő” kategóriába.

(A fogalmak meghatározásában a Háttér Társaság kiadványa⁴⁴ volt a segítségünkre)

⁴⁴ Sándor Bea (szerk.): Támogató barátok, tehetetlen intézmények – Az LMBTQI diákok iskolai tapasztalatai Magyarországon az Országos Iskolai Környezet Kutatás alapján, (Budapest:Háttér Társaság, 2019.), <https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/iskolai-kutatasi-jelentes-online.pdf>

LMBTQI diákok az iskolában

Az LMBTQI emberek számos sztereotípiának és előítéletnek vannak kitéve, amelyekkel gyakran egész életük során küzdeniük kell. Iskolai környezetben végzett kutatások rendszeresen azt bizonyítják, hogy az LMBTQI diákok jelentős része nem érzi biztonságban magát az iskolájában. Gyakoriak a feléjük irányuló előítéletek, és nagyobb eséllyel válhatnak áldozataivá verbális erőszaknak, zaklatásnak, vagy akár fizikai bántalmazásnak. Ha nem számíthatnak segítségre vagy támogatásra, az hosszútávon is rossz hatással lehet jóllétükre, iskolai előmenetelükre, továbbtanulási lehetőségeikre és lelki egészségükre.

A biztonságos és befogadó tanulási környezethez való jog minden diákot megillet, ennek biztosításához azonban rendszerszintű megközelítésre, elköteleződésre és az iskolai élet különböző szereplőinek együttműködésére van szükség.

Az LMBTQI diákok iskolai tapasztalatairól Magyarországon a Háttér Társaság jelentetett meg 2019-ben részletes jelentést *Támogató barátok, tehetetlen intézmények – Az LMBTQI diákok iskolai tapasztalatai Magyarországon az Országos Iskolai Környezet Kutatás alapján* címmel.

Hogyan beszélgessek ezekről a témákról fiatalokkal?

Fontosnak tartjuk, hogy az iskolai környezetben is reagálni tudjunk az LMBTQI diákokat vagy általában az LMBTQI embereket érő gyakori negatív megnyilvánulásokra, a velük kapcsolatos sztereotípiákra és előítéletekre. A beszélgetésindító kérdésekkel és a fejezetben ajánlott további szakirodalommal, módszertani anyagokkal is ezt a célt szeretnénk támogatni.

Gyakori negatív megnyilvánulások az LMBTQI emberekkel kapcsolatban

- Egy férfi csak egy nővel lehet igazán boldog, egy nő pedig csak egy férfival.
- A homoszexualitás ferde hajlam, nem természetes.
- A homoszexualitás betegség, amiből meg lehet gyógyulni.
- A melegeknek is minden joguk megvan, azt csinálnak, amit akarnak – a négy fal között.
- Egy gyermeknek egy apára és egy anyára van szüksége ahhoz, hogy egészséges környezetben nevelkedjen.
- A Pride és a hasonló felvonulások csak arról szólnak, hogy provokálják az embereket.
- Az LMBTQI emberek veszélyt jelentenek a kultúránkra, a hagyományos értékeinkre.
- Nem szabad, hogy a gyerekek melegekkel találkozzanak, vagy meleg szereplőket lássanak az utcán, a filmekben vagy könyvekben, mert ennek hatására ők is meleggé válhatnak.
- Sokan csak divatból lesznek melegek.

Hogyan reagáljak ezekre a kijelentésekre?

A homoszexualitás nem betegség, és nem olyasmi, amiből „ki lehetne gyógyulni”, hiába állítják ezt ma is sokan. Az Amerikai Pszichológiai Társaság hivatalosan először 1975-ben

nyilatkozott erről, és azóta – a különböző tudományterületek együttműködésével született számos kutatásra alapozva – többször is megerősítette, hogy „az azonos neműekhez való szexuális és romantikus vonzódás, érzések és viselkedés az emberi szexualitás normális és pozitív formája”.

Magyarországon az óvatos becslések szerint is legalább százezer ember él, aki valamelyik nemi vagy szexuális kisebbséghez tartozik. A felénk irányuló előítéletesség és kirekesztés az LMBTQI emberek önmagukról alkotott képére is hatással van, és ez olyan lelki nehézségeket okozhat számukra, mint a szorongás, a depresszió vagy szélsőséges esetben az öngyilkosság. Az LMBTQI emberek számára tehát nem önmagában a nemi identitásuk vagy a szexuális orientációjuk okoz nehézséget, hanem a megbélyegzés, a kirekesztés és az előítéletek, amivel nap mint nap szembesülhetnek, és ami sokuk számára megnehezíti saját maguk elfogadását és egy pozitív önkép kialakítását. Ezért is különösen fontos, hogy a sokszínűség a mindennapi beszélgetéseinkben és a nyilvános közbeszédben is értékként, az emberi élet természetes részeként lehessen jelen.

A család fogalma kultúránként és egyénenként is mindenki számára mást és mást jelenthet, fontos azonban, hogy elfogadjuk, hogy nem csak a két különböző nemű szülőből és gyermekeiből álló család létezik. Ma Magyarországon gyakran éri támadás az azonos nemű párokat, és jogi értelemben is számos akadállyal kell megküzdeniük, ha gyereket szeretnének. Jelentős mennyiségű kutatás szól arról, hogy a szülők szexuális orientációja nem függ össze azzal, hogy mennyire „jó szülők”, és a „szívárványcsaládok” épp olyan támogató és egészséges közeget tudnak biztosítani a gyerekeknek, mint az ellenkező nemű szülők vagy azok, akik egyedül nevelik a gyerekeiket. A gyerekek boldogulására pedig az hat a leginkább, hogy mennyire támogatóak a szülei, és mennyire szeretetteljes a légkör, amiben felnőnek.

Bár gyakori tévhit, több kutatás cáfolja, hogy ha valakit azonos nemű párok nevelnek fel, az maga is nagyobb eséllyel lehetne meleg. Ugyanígy tudománytalan – és életszerűtlen – azt feltételezni, hogy ha valaki azonos nemű párokat lát, vagy melegekkel találkozik, az bármilyen módon megváltoztathatja a szexuális orientációját. Annál fontosabb lehet viszont a különböző nemi vagy szexuális kisebbséghez tartozók láthatósága, előbújása és az ő pozitív példái azoknak, akik keresik a lehetőséget az előbújásra, és akik így megerősödhetnek abban, és megélhetik, hogy nincsenek egyedül. A sokszínűség megtapasztalása pedig mindannyiunkat közelebb vihet ahhoz a nyitottsághoz és elfogadáshoz, amire szükségünk van ahhoz, hogy egymást tiszteletben tartva élhessünk.

A legaktuálisabb nemzetközi kutatások (részletesen hivatkozva) megtalálhatók a Magyar Pszichológiai Társaság LMBTQ szekciójának útmutatójában⁴⁵.

Számos magyar vonatkozású kutatásra hivatkozik továbbá a Melegség és Megismerés program tanári kézikönyve is: *Még mindig tabu? LMBT személyek az iskolában*⁴⁶ címmel a Labrisz Leszbikus Egyesület kiadványa tíz, rajzban megjelenített LMBT tematikájú iskolai szituációt dolgoz fel pedagógiai, pszichológiai szempontból, általános emberi jogi keretben.

⁴⁵Útmutató a meleg, lesbikus, biszexuális, transznemű és gender-nonkonform kliensekkel folytatott pszichológiai munkához, (Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság, 2016.), http://mpt.hu/wp-content/uploads/2016/12/MPT_APATerapiasUtmutato.pdf

⁴⁶ Rédei Dorottya, Kövesi Györgyi: *Még mindig tabu? LMBT személyek az iskolában*, (Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület, 2018.), <https://labrisz.hu/content/common/attachments/file6.pdf>

A Háttér Társaság pedig az azonos nemű szülőkről és gyermekeikről készített tájékoztatót⁴⁷ a pedagógusok számára.

Beszélgetésindító kérdések

- Coming outnak vagy előbújásnak nevezzük azt a folyamatot, amikor valaki felismeri és elfogadja saját szexuális irányultságát, és ezt mások előtt is felvállalja. A coming out gyakran nehéz folyamat, sok félelem és nehézség kapcsolódhat hozzá. Mit gondoltok, milyen támogatásra lehet szüksége valakinek ahhoz, hogy előbújhasson?
- Mit jelent számotokra a család? Mi határozza meg, hogy kit tekintetek családtagnak?
- Mit gondoltok, mi kell ahhoz, hogy egy gyerek szeretetteljes környezetben nőhessen fel? Mitől lesz valaki jó szülő?
- A családukból hozott mintáink, a személyiségünk, a különböző tapasztalataink, a külvilág üzenetei, az eltérő lehetőségeink, vagyis végtelen sok tényező hat arra, hogy milyen partnert választunk, kihez vonzódunk, vagy kivel érezzük jól magunkat egy párkapcsolatban. Beszélgetsetek arról, hogy szerintetek milyen szempontok fontosak a párválasztásban! Mi határozza meg, hogy kihez vonzódunk, vagy kibe leszünk szerelmesek?
- Gondoljatok bele, milyen nehézségeket okozhat az, ha valaki nem vállalhatja fel azt, akit szeret, például nem mutatkozhat vele mások előtt, vagy titkolnia kell a kapcsolatát. Gondoljátok végig, hogy kerültetek-e már hasonló helyzetbe, amikor titkolnotok kellett mások előtt egy számotokra fontos embert, vagy el kellett rejtene az érzéseiteket. Beszélgetsetek arról, milyen hatása lehet annak, ha valakinek sokáig így kell tennie.
- Milyen előítéletekkel vagy bántó megnyilvánulásokkal kell az LMBTQI diákoknak az iskolában szembenézniük? Beszélgetsetek arról, mit tehetnek közösen azért, hogy az iskolán belül mindenki biztonságban érezhesse magát!

Kihez fordulhat egy LMBTQI diák, ha támogatásra, segítségre van szüksége, vagy krízisben van?

Fontos, hogy ha az iskolában egy LMBTQI diákot zaklatás vagy bántalmazás ér, vagy segítségre van szüksége, akkor megfelelő támogatást tudjunk biztosítani neki, és ha igényli, tudjunk ajánlani számára olyan alternatívákat, ahová maga is fordulhat segítségért. Ilyen lehet például az iskolapszichológus, vagy az alábbi szervezetek online vagy telefonos segítségnyújtó szolgáltatásai:

- [Háttér Információs és Lelkiségi Szolgálat](#)
- [Háttér Jogsegélyszolgálat](#)
- [Kék Vonal Lelkiségi](#)
- [Yelon chat](#) ([Hintalovon Gyermejjogi Alapítvány](#))

⁴⁷ A család az család – Tájékoztató pedagógusok számára az azonos nemű szülőkről és gyermekeikről, (Budapest:Háttér Társaság, 2020.), <https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/csalad-pedagoqus-a5-online.pdf>

6. Téma III – Társadalmi ideológiák és vallás

6.1 Politikai ideológiák

Miért kell a politikai ideológiákról beszélni fiatalokkal?

A magyar politikailag az egyik legmegosztottabb társadalom Európában⁴⁸, amelynek káros hatásai alól a fiatalok sem vonhatják ki magukat. Bár több kutatás mutatja, hogy a fiatalok rendkívül apolitikusak⁴⁹, számos jel mutat arra, hogy ebben fontos szerepet játszik a politikáról vallott nagyon negatív képük.⁵⁰ A közéleti tájékozódást nehezítik a közösségi média terjedésének olyan árnyoldalai, mint az információs szűrőbuborék⁵¹, ami a felhasználók szokásait megfigyelő és a cégek pénzügyi érdekei mentén működő algoritmusok révén a felhasználókat egyre inkább saját véleményük buborékába zárja.⁵² Ennek hatására a felhasználó egyre inkább saját hitébe záródik, egyre kevésbé jutnak el hozzá annak ellentmondó, azt árnyaló információk. Ez a székértábor-logika, a törzsi gondolkodás további erősödéséhez, az álhírek és összeesküvés-elméletekre való nagyobb fogékonysághoz és könnyen radikalizálódáshoz is vezethet.

Sok közéleti kérdésről nagyon nehéz tárgyilagosan beszélgetni, mert a politikai szereplők aktuális érdekeik mentén igyekeznek foglyul ejteni témákat. Tudatában kell lennünk a politikai szereplők narratíváinak, és el kell vonatkoztatnunk azoktól. A beszélgetés alapjául pontos információknak, ismereteknek, és nem sztereotípiáknak és téves képzeteknek kell szolgálniuk. Hogy túljussunk egymás megbélyegzésén, ismernünk kell a közéleti véleményeket meghatározó ideológiák alapjait. Ebben kíván segíteni az alábbi fejezet.

Melyek a fő politikai ideológiák⁵³?

A politikai ideológiák olyan koherens eszmerendszerek, amelyek kifejezik követőik világlátását és értékvalasztásait, és kijelölik a társadalmi megválaszolásának, a konfliktusok megoldásának irányát és alapelveit. Bár a politikai szereplők nem azonosíthatók tisztán egyik ideológiával sem, az általuk vallott és követett ideológia mégis iránymutatásként és magyarázatként is szolgál cselekedeteikhez. A politikai ideológiáknak többféle felosztása létezik, az alábbiakban bemutatjuk a hagyományos

⁴⁸ Patkós Veronika: Politikai polarizáció és gazdasági sikertelenség az európai demokráciákban. Politikatudományi Szemle, 2017 <https://tk.hu/a-politikai-megosztottsag-hatasai-a-gazdasagi-eredenyekre>

⁴⁹ Political Capital: NDI Ifjúsági Kutatási Project magyarországi felmérési eredményei 2020 https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/pc_ndi_youth_hun_20201014.pdf

⁵⁰ Kézdi Beáta: "Miért undorodnak a magyar fiatalok a politikától? – tények és kérdések" KötőSzó blog 2016.04.04. https://kotoszo.blog.hu/2016/04/04/miert_undorodnak_a_magyar_fiatalok_a_politikatol_erdekes_valaszok_es_tenyek

⁵¹ Gálik Mihály: "A hálózati hírmédia sajátosságai különös tekintettel a visszhangkamra- és a szűrőbuborék-jelenségre" In Medias Res 2019/2 8, 330–342 <https://media-tudomany.hu/wp-content/uploads/sites/13/2019/12/imr-2019-02-08-jav-1.pdf>

⁵² Vincze Hanna Orsolya: Hírközösségek és véleménybuborékok <http://www.medok.ro/sites/medok/files/publications/pdfs/ME.dok.2019.02.pdf>

⁵³ Freedman, Michael, Lyman Tower Sargent, és Marc Stears, szerk. 2015. *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. First published in paperback. Oxford: Oxford University Press.

három nagy politikai ideológiát, valamint az utóbbi időkben megjelent és megerősödő ökopolitikát.

Konzervativizmus⁵⁴

A konzervatívok kiindulópontja az ember tökéletlenségébe és az emberi természet javíthatatlanságába vetett hit. Ezért a konzervatív politikai ideológia legfontosabb jellemvonása a hagyományos társadalmi intézmények, mint a közösség (pl. család, nemzet) és vallás, valamint a hagyományok, a fennálló társadalmi és kulturális vívmányok tisztelete. Kizárólag a hagyományokon alapuló, szerves, megfontolt fejlődést tartják elfogadhatónak. A gyors változás szerintük romboló a társadalomra nézve. A konzervatív politikai ideológiában a fontos szervezőelv a társadalom hierarchikus elrendeződése. A társadalom rétegekre tagozódását személyes vonásokkal, mint a motivációban és a tehetségben megmutatkozó különbségekkel magyarázzák. A tulajdont szentnek és sérthetetlennek tekintik, és sokan összeférhetetlennek tartják a szabadságot és az egyenlőséget.

Liberalizmus⁵⁵

A liberalizmus kiindulópontja az erkölcsös, tudatos és szabad ember, aki a politika eszközeivel javítható. Legfontosabb elve az emberi méltóságon alapuló egyéni szabadság, amely minden áron és mindennel szemben védelmezendő. A liberális gazdaságpolitika szerint a piaci viszonyokba nem szabad beavatkozni az államnak, ezért ellene van a protekcionizmus minden formájának, és támogatja a szabadkereskedelmet. A személyes jogok határai a liberális világnézet szerint addig húzódnak, amíg a cselekvésével nem okoz másnak kárt vagy sérelemet. A liberális ideológia sok törekvése, mint a jogegyenlőség, az általános szavazójog, a szólásszabadság ma már részét képezi a demokratikus berendezkedésű országok jogrendjének, azonban a liberális ideológiáknak továbbra is fontos törekvése az állami szabályozások mértékének a lehető legkisebbre csökkentése és az egyéni és szabadságjogok minél szélesebb körének fenntartása.

Szocializmus⁵⁶

A szocialista ideológia kiindulópontja a megváltoztatható emberi természet. Legfontosabb értéke a társadalmi egyenlőség nem csak jogi, hanem vagyoni értelemben is. A társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokból adódó társadalmi különbségek csökkentése érdekében szerintük az államnak be kell avatkozni a piaci viszonyokba. A szocialisták fontosnak tartják a szolidaritás elvét, és vallják hogy a társadalmi igazságosság olyan cél, melynek eléréséhez az anyagi javak igazságosabb elosztása szükséges. A szocialista idea előtérbe helyezi a kollektív jogokat az egyéni jogoknál, és korlátozhatónak tartja a magántulajdont és az egyéni szabadságjogokat is. Elveik megvalósítására erős, beavatkozó államot támogatnak, amely átrendezi a tulajdonviszonyokat, irányítja a gazdaságot, és megvalósítja az egyenlő elosztást.

Zöld politika⁵⁷

A zöld politika vagy más néven ökologizmus a legfiatalabb politikai ideológia. A zöld politikát az a tudományos felismerés hívta életre, hogy az emberi működés olyan

⁵⁴ Freeden, Michael, Lyman Tower Sargent, és Marc Stears, szerk. 2015. *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. First published in paperback. Oxford: Oxford University Press.

⁵⁵ i.e.

⁵⁶ i.e.

⁵⁷ Wall, Derek. *The No-nonsense Guide to Green Politics*. New Internationalist 2010

mértékben károsítja a természetes környezetet és a biodiverzitást, amely komoly gazdasági és társadalmi átalakulások nélkül ökológia katasztrófával fenyeget. Fő célkitűzése, a kapitalista társadalmi rendszer átalakítása, mely a fogyasztói társadalom igényeinek kielégítése helyett egy fenntartható gazdasági rendszer kiépítését szorgalmazza, melyben egyszerre érvényesülnek a természetvédelmi elvek és a társadalom igényeinek kielégítése. A globális felmelegedés, a természetes ivóvízkészletek csökkenése, a légszennyezettség mértékének növekedése, a természeti sokszínűség csökkenése, mind- mind olyan témák, amelyek a zöld politika fókuszában állnak⁵⁸.

Miért használjuk a jobb- és baloldal felosztást?

Hajlamosak vagyunk jobb-bal felosztásra egyszerűsíteni a politikai szereplők jellemzését. Ezt gyakran a politikai szereplők is ösztönzik, ha céljuk a politikai megosztottság növelése, a fekete-fehér logika érvényesítése, illetve a politikai rendszer eltolása a kétpártrendszer irányába. A jobb-bal felosztás azonban egyrészt önkényes, másrészt nagyon elnagyolt, mert elfedheti az egyes szereplők közti lényeges különbségeket. Csalóka továbbá azért is, mert az eltérő történelem, hagyományok és kontextusok miatt jelentős különbségek lehetnek az egyes országokban jobb- vagy baloldalra sorolt szereplők között.

Mit nevezünk politikai szélsőségeknek?

Ahogy a kézikönyv 4.4 fejezetében kifejtjük, azt nevezzük radikálisnak vagy szélsőségesnek, ami kívül esik a társadalmilag megszokotton és elfogadotton. Politikai értelemben az minősül szélsőségesnek, ami elutasítja a demokratikus értékeket és az emberi jogokat, meggyőződése érdekében jogosnak tartja az erőszakot is, és ezáltal fenyegetést jelent egyénekre, közösségekre és az alkotmányos társadalmi berendezkedésre. A politikai szélsőségeség alapulhat bármelyik ideológia, de akár vallás elvein is.

Hogyan beszélgessek ezekről a témákról fiatalokkal?

Alább felsorolunk néhány jellemző, a politikai ideológiákkal kapcsolatos elferdítő és egyoldalú megnyilvánulást, illetve radikális, szélsőséges kijelentést. A tanári, tréneri, facilitatori munkát segítve a témához beszélgetésindító kérdéseket és tételmondatokat is mellékelünk. Sem a kijelentések, sem a beszélgetésindító kérdések, sem a tételmondatok listája nem teljeskörű. Igyekeztünk inkább jellemző típusokat összegyűjteni, és arra törekedni, hogy a felsorakoztatott példák jó kiindulási alapjai lehessenek a diákokkal folytatott párbeszédnek.

Politikai ideológiákkal kapcsolatos egyoldalú kijelentések

- A liberálisoknak nincsenek értékeik, szerintük mindent szabad.
- A konzervatívok maradiak, elavult értékekben hisznek.
- A szocialisták a kommunizmust akarják megteremteni, nem hisznek az egyéni szabadságban és a magántulajdonban.
- A szocialisták és a zöldek mindent be akarnak tiltani, ami jó az életben.
- A zöldek tönkreteszik a gazdaságot.

⁵⁸ Mulvaney, Dustin. *Green politics: an A-to-Z guide*. Los Angeles: Sage Publications. 2011

- Vannak olyan értékek, (haza, család, nemzet stb.) amik kortalanok, és amikhez mindenkoron ragaszkodnunk kell.
- A liberálisok a külföldi hatalmak érdekeit szolgálják a nemzet ellenében.
- A bal- és a jobboldal között az az alapvető különbség, hogy az egyik jó, a másik rossz.
- Az egyén boldogulása a képességein és a szorgalmán múlik, aki nem képes érvényesülni a mai világban, az nem dolgozik elég keményen.
- Bizonyos esetekben (mint például a vírushelyzet) a közösségi érdekek felülírják az egyéni szabadságjogokat.
- A jobboldali szélsőségesség az igazi veszély, mert az a kisebbségek életét fenyegeti.
- A konzervatív értékrendű emberek vallásosak.

Beszélgetésindító kérdések

- Mit jelent az, ha valaki politizál? Mi számít politikának?
- Mik lehetnek az okai annak, hogy emberek különböző politikai értékrendet vallanak, más elveket tartanak fontosnak a politikai kérdésekben?
- Vannak, lehetnek olyan kérdések, melyekben különböző ideológiák képviselői egyetértenek? Vannak olyan szituációk, melyeket azonosan ítélnek meg?
- Hogy képzeled el a különböző politikai ideológiák képviselőinek együttműködését egy ideális világban?
- Van olyan politikai ideológia, melynek egyetlen gondolatával sem tudsz egyetérteni?
- A különböző ideológiák követői vajon mindenben egyetértenek?
- Mitől függ, hogy valaki szélsőséges mértékben követ-e egy ideológiát?
- Mik lehetnek a szélsőségesség jele és veszélyei?
- Milyen tényezőktől függhet, hogy ki melyik politikai ideológiát fogadja el, tartja célravezetőnek?
- Fel tudtok idézni olyan helyzeteket, amikor azt hallottátok, hogy valakit (akár titeket) konzervatívnak, liberálisnak, baloldalinak címkéznek? Mit jelentettek ezek a címkék az adott helyzetben?
- El tudsz képzelni olyan helyzetet, ahol egy ország minden állampolgára elégedett?
- Gondoljátok végig, hogy a történelem során hogy változtak az egyes ideológiák és mikor milyen szerepet töltöttek be, mennyire voltak meghatározóak. Mi lehet ennek az oka?
- Szerintetek hogy születhet meg egy mindenki számára leginkább megfelelő és elfogadható döntés egy közösségben? Ti milyen döntéshozatali és részvételi típusokat ismertek? Nálatok a családban, az iskolában, barátok között hogy születnek a döntések?

Lehetséges tételmondatok

- Az egyén politikai elköteleződése mindent elmond jelleméről.

- Minden egyén csak egy politikai ideológiát követ, csak azt fogadja el legitimként.
- A politikai ideológiák úgy működnek, mint a vallások.
- Politikai elkötelezettségtől függetlenül minden egyén célja, hogy biztonságban élhessen.
- A szabadság azt jelenti, hogy bárki bármit megtehet.
- Ha politizálunk, az rossz hatással van a közösségünkre.
- A tanároknak az iskolában beszélni kellene politikáról a diákokkal.
- Minden családban és baráti társaságban teret kellene adni a politikáról szóló párbeszédnek.
- Mindenkinek a magánügye, hogy milyen politikai értékrend áll hozzá közel.
- Jó, hogy a saját véleménybuborékában mindenki biztonságban érezheti magát.
- Szükség lenne rá, hogy az emberek több olyan poszttal, véleménnyel találkozzanak a közösségi médiában, amivel nem értenek egyet.
- A közösségi portáloknak ki kéne szűrniük és le kéne tiltaniuk a szélsőséges politikai megnyilvánulásokat.
- Minden országnak olyan vezetője van, amelyet megérdemel.

6.2 Vallás

Miért lehet érzékeny téma a vallás és a vallásosság a fiatalok számára?

A vallásossággal és egyes vallásokkal, egyházakkal kapcsolatban számos sztereotípiát él, a téma gyakran kerül a közéleti viták fókuszába, és számos esetben megbélyegzés áldozatai lesznek akár egyes felekezetek tagjai, akár a nem hívők. A fiatalokra egyre kevésbé jellemző a vallásosság és valamely vallás gyakorlása⁵⁹, így sok fiatalnak nincs közvetlen kapcsolata sem vallással, sem hívő kortárssal. Ismereteiket és véleményüket így közvetett módon alakítják ki, és kevés alkalmuk van beszélgetni a témáról.

A vallásosság, a természetfeletti hit az emberi természetben gyökerezik, és hol hangsúlyosabban, hol kevésbé meghatározóan, de mindig is része volt az emberiség történelmének. A vallásosságnak jelentős érzelmi, magyarázó és értelmező szerepe van az egyén és a közösség életében is. Számtalan vallás létezett és létezik világszerte. Ezek között megkülönböztetjük a világvallásokat, melyek követőinek száma a többi vallás közt kiemelkedő, minden kontinensen jelen vannak, és egyetemes küldetésstudattal rendelkeznek. Magyarországon az Alaptörvény biztosítja a vallásszabadságot, a vallási vagy világnézeti meggyőződés pedig az az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény szerint védett tulajdonságnak minősül.

Vallásosság Magyarországon

⁵⁹ Székely Levente (szerk.): Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar ifjúság kutatás 2016. (Budapest: Kutatópont, 2018.), <https://kutatopont.hu/files/2018/07/magyarfiatalok.pdf>, 398.

A magyar egy erősen szekularizált társadalom. A népszámlálási adatok szerint 2001 és 2011 között 75%-ról 55%-ra csökkent a magukat vallásosnak tartók aránya⁶⁰, a Századvég 2017-es kutatása⁶¹ szerint pedig a felnőtt lakosság mindössze bő hetede éli meg vallásosságát egyháza tanítása szerint. A 2011-es népszámlálási adatok szerint⁶² a legnagyobb vallási felekezet Magyarországon a római katolikus (37%), ezt követi a református (12%), az evangélikus (2%), illetve az egyéb vallási felekezetek (2%), mint a baptista, a Hit Gyülekezete, a Jehova Tanúi, a román ortodox, az adventista, a pünkösd, az izraelita, az iszlám és a buddhista egyházak és felekezetek. A népszámlálás során 27% nem válaszolt a felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdésre, 18% vallási közösséghez, felekezethez nem tartozónak vallotta magát, 1,5% pedig ateistának.

Egyház és társadalom, szekularizáció

A vallásoknak és azok intézményesült formájának, az egyházaknak is nagy szerepe van a társadalmak életében. Az egyének számára közös értelmezési keretet nyújtanak a világ jelenségeire, és útmutatót adnak erkölcsi kérdésekben. A vallásszociológia értelmezésében a vallás elősegíti a társadalmi integrációt, az összetartozás érzését, közösséget épít, legitimálja vagy megkérdőjelezi a fennálló társadalmi intézményeket.⁶³ A különböző vallások és egyházak társadalmi szerepe és befolyása változott és változik a történelem során. Európában a 18–19. század folyamán, a nemzetállamok megszületésével párhuzamosan jöttek létre a szekuláris, azaz világi államok, amelyek vallási kérdésekben semlegesek, minden egyházat és vallást egyenlően kezelnek, és polgáraiknak vallásszabadságot biztosítanak. Magyarországon a vallási egyenlőség a zsidó vallás egyenjogúként való elismerésével valósult meg 1895-ben. A szekuláris társadalmakban a vallások és egyházak nem játszanak politikai szerepet, nem vesznek részt az állam működtetésében, de társadalmilag továbbra is aktívak. Az emberi viselkedésre vonatkozó előírásaik, erkölcsi normáik révén egyrészt szerepet játszanak az egyéni és társadalmi élet szabályozásában, másrészt számos társadalmi feladatot látnak el főleg szociális, egészségügyi és oktatási területen (pl. idősök gondozása, betegek ápolása, hátrányos helyzetűek segítése, iskolák fenntartása).

Vallás- és egyházellenesség, megbélyegzés

Különböző vallások közti konfliktusok azóta léteznek, mióta vallások, de a vallásnélküliség, illetve a vallásos hitet elutasító ateizmus a felvilágosodásig nem volt jellemző Európában. Magyarországon a kommunista diktatúra kiépülését követően, 1949-től, bár hivatalosan vallásszabadság volt, de a gyakorlatban egyházüldözés zajlott a „klerikális reakció elleni harc” jelszava alatt: egyházi szervezeteket tiltottak be, templomokat romboltak le, üldözték a vallásgyakorlást és a vallásos jelképek viselését is. Ez a jelenség az '50-es években, a Rákosi-korszakban volt a legerősebb, majd a rendszerváltásig folyamatosan gyengült, amikor újra valóság lett a szabad vallásgyakorlás. Ezekből az időkől mégis sok

⁶⁰ Bodnár Zsolt: A statisztikák szerint Európában csökken a keresztények száma, mégis virágzik a vallásbiznisz, Quibit, 2019.10.25., <https://qubit.hu/2019/10/25/a-statisztikak-szerint-europaban-csokken-a-keresztenyek-szama-megis-viragzik-a-vallasbiznisz>

⁶¹ Vallásosság és annak megélése, Századvég Politikai Iskola Alapítvány, 2017.12.21, <https://szazadveg.hu/uploads/media/5f8c88519d936/szazadveg-kutatas-vallasossag-es-annak-megitelese-2017.pdf>

⁶² KSH népszámlálási adatok, Vallás adattábla, http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_vallas

⁶³ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába (Budapest: Osiris, 2006), 460.

olyan benyomás és kép fennmaradt a magyar társadalomban, melyek politikai irányultsághoz kötik a vallásosságot, illetve a vallásos emberek megbélyegzését eredményezik.

Hogyan beszélgessek ezekről a témákról fiatalokkal?

A következő részben két kategóriába sorolva bemutatunk néhány vallásossággal és vallásokkal kapcsolatos jellemző negatív érvelési mintát, majd javaslatot teszünk beszélgetésindító kérdésekre, lehetséges vitatémákra és tételmondatokra.

1. Vallásokat, egyházakat, hívőket, ateistákat megbélyegző kijelentések

- Aki hisz Istenben, nem tud racionálisan gondolkodni, álomvilágban él.
- Aki nem vallásos, és nem valamely egyház tanításai szerint él, annak nincsenek erkölcsi kapaszkodói, értékek és elvek nélkül él.
- Aki vallásos, az elmaradott, elavult erkölcsi parancsok szerint él.
- A vallásosság a fejlődés útjában áll.
- Aki a vallás és az egyház utasításai szerint él, nem képes az önálló gondolkodásra.

Beszélgetésindító kérdések

- Melyek szerintetek ma a legnagyobb vallások, amelyeknek a legtöbb híve van (akár csak Európában vagy Magyarországon)? Mit gondoltok, hogy változott ezen vallások szerepe a történelem során?
- Szedjük össze közösen a legfontosabb szabályokat, amik irányítják a mindennapi életünket! Mi határozza meg, hogyan viselkedhetünk egymással, mi az, amit megtehetünk és mit nem? És milyen tetteket tiltanak a törvények?
- Milyen parancsokat, szabályokat fogalmaznak meg a nagyobb vallások, amiket ismertek?
- Vannak hasonlóságok a vallások által lefektetett parancsolatok és a társadalmi, állami szabályok között?
- Tudtok mondani olyan jelenségeket, amiknek nem értitek az okát, illetve aminek még a tudósok sem jöttek rá az okára?
- Ismertek esetleg vallásos, hívő embereket? Milyen vallásúak? Kérdeztétek már tőle, hogy számára mit jelent Isten?
- Aki vallásos az régimódi? Lehet valaki modern gondolkodású és vallásos egyszerre?
- Aki nem vallásos az bűnben él/erkölcstelen?
- El fog tűnni valaha a vallásosság?
- Mi az egyház szerepe ma? Mi volt régen?
- Milyen vallásos ünnepek vannak? Nem hívő emberek is ünnepelhetik ezeket?
- Lehet létező valláshoz való tartozás nélkül is hinni istenben?
- Milyen mértékben szólhatnak bele a vallási vezetők a hívők életébe?

- Csak az nevezhet hívőnek aki a hite minden vallási előírását betartja?
Mondhatunk olyat, hogy valaki inkább hívő/jobb hívő?
- Mit gondolsz a vallásszabadságról?

Lehetséges tételmondatok

- Egy szekuláris államban az egyházak nem szólhatnak bele közéleti kérdésekbe.
- Csak a vallások biztosítanak szilárd erkölcsi alapot az élethez.
- A nem hívő ember ki van szolgáltatva az ösztöneinek.
- Aki hisz Istenben, az elutasítja a természettudományok eredményeit.
- Az egyházi kereteken kívül is létezik hit.
- Mindenki abban és úgy hisz, amiben akar.

2. Egyes vallásokat és híveiket megbélyegző kijelentések

- Az iszlám erőszakos vallás, egyenlő a terrorral és a terroristákkal.
- Az iszlám elnyomja a nőket.
- A kereszténység bűnös és erőszakos vallás, mert háborúkat vívtak és embereket üldöztek és öltek a nevében.
- Az egyházi vezetők álszentek.

Beszélgetésindító kérdések

- Saját becslések szerint mennyire ismeritek az iszlám vallást és parancsait?
Mondjuk hányast adnátok magatoknak „iszlámismeretből”? És mennyire ismeritek saját becslések szerint a keresztény vallás tanításait, parancsait? Ebből hányast adnátok magatoknak?
- Tudjátok, mi a közös a zsidó, a keresztény és az iszlám vallásban?
- Beszélhetünk egységes keresztény tanításról, egységes kereszténységről? Hány keresztény egyházat ismertek, miben különböznek ezek?
- Mennyiben beszélhetünk egységes iszlám vallásról, egységes iszlám tanításról?
- Szerintetek van iszlám egyház? Tudjátok, hogy épül fel a katolikus egyház, és hogy épülnek fel a protestáns egyházak? Hogy épül fel vajon az iszlám egyház?
- Tudjátok, hány keresztény és hány muszlim él a Földön? Ők szerintetek mennyiben hasonlítanak és mennyiben különböznek egymástól? Mitől függhet ez? Vajon mind ugyanúgy értelmezik a saját vallásukat?
- Hallottátok már azt a fogalmat, hogy iszlamizmus és iszlamista? Szerintetek van különbség iszlám és iszlamizmus között? Ha visszagondoltok, hány iszlám nevében elkövetett terrorcselekményre emlékeztek?
- Milyen szerepet játszottak régen a nők az európai társadalmakban és a kereszténységben?
- Mitől függ, hogy valaki melyik vallás követője lesz?

- Milyen eszközökkel toboroztak magunknak a történelem során a különböző vallások új híveket? Hogyan térítették meg az embereket? Mit gondoltok, működnek ma is hasonló módszerek?

Lehetséges tételmondatok

- Magyarország keresztény ország.
- Vannak békés és vannak erőszakos vallások.
- Az iszlámnak nincs helye Európában, nem egyeztethető össze az európai értékekkel.
- A kereszténységhez túl sok vér tapadt már ahhoz, hogy képviselői békéről és szeretetről papoljanak.
- Kötelezővé kellene tenni minden iskolában a keresztény hittanoktatást.
- A tananyag részeként minden világvallásról részletesen tanulni kellene a középiskolában.

7. Kihez fordulhatok?

Ebben a fejezetben a kézikönyv témáihoz kapcsolódva olyan szakmai és civil szervezeteket ajánlunk, akik oktatási segédanyagaikkal, útmutatóikkal, iskolai foglalkozásaikkal kutatásaikkal, társadalmi szerepvállalásukkal mind tesznek azért, hogy a fiatalok nyitottabbá, elfogadóbbá, a fontos társadalmi problémákra érzékenyebbé váljanak. Rövid leírásainkkal szeretnénk felhívni rájuk a figyelmet, és minél többeket arra bátorítani, hogy keressék fel a honlapjukat, ahol a háttéranyagaik és aktuális projektjeik elérhetőek. Hiszünk abban, hogy érdemes a különböző társadalmi témákban otthonosan mozgó civilekkel, szakértőkkel, érintettekkel iskolai foglalkozások vagy más programok keretein belül együttműködni, ezáltal is lehetőséget adva a fiataloknak arra, hogy még több nézőpontot megismerhessenek és még több tapasztalatot szerezhessenek a mindannyiunkat érintő társadalmi problémákról való közös gondolkodásban.

Általános ajánlások

Sokszínűség Oktatási Munkacsoport

A Sokszínűség Oktatási Munkacsoport különböző civil szervezetek és szakemberek együttműködésével jött létre; célja, hogy támogassa a sokszínűség-oktatást és a bullying-ellenes fellépést a magyar iskolák mindennapjaiban. Az együttműködők különböző kisebbségekkel, sérülékeny csoportokkal, gyermekjogokkal, emberi jogi képzéssel foglalkozó szervezetek képviselői, akik szeretnék átadni tapasztalataikat, tudásukat az oktatás szereplőinek. Honlapjukon olyan információkat és anyagokat gyűjtenek, ami segítséggel vagy inspirációval szolgálhat a témában akár tanárok, akár szülők számára: például ismeretterjesztő anyagokat, film- könyv- vagy programajánlókat, a szervezetek által vezetett foglalkozások bemutatását, tévhitekkel kapcsolatos információkat, óratervet, játék-ötletet, videókat, kutatások összefoglalásait, stb.

<http://www.sokszinusegoktatas.hu>

EJHA (Emberi Jogi Nevelők Hálózata) – EjhaCKni módszertani ötlettár

Az EjhaCKni az EJHA munkacsoportja, mely civil szervezetek képviselőiből és tanárokból áll. A munkacsoport célja a tanároknak/iskoláknak/tanodáknak segítséget nyújtani, eszközöket kínálni az emberi jogi nevelés iskolai megvalósításához. A munkacsoport készített egy kiadványt iskolai használatra, melyben óratervek, módszertani ajánlók, civil szervezetek programjai és további, az emberi jogi nevelés témájához kapcsolódó hasznos háttéranyagok találhatóak.

<http://ejha-halozat.hu/index.php/2019/12/04/megjelent-az-ejhackni-modszertani-otlettar/>

Amnesty International – emberi jogi oktatási program

Az Amnesty International Magyarország emberi jogi oktatási programjának célja, hogy segítse a gyerekeket, szülőket és pedagógusokat abban, hogy a világra nyitott, az emberi jogokat tisztelő generációk nőjenek fel Magyarországon. Módszertanuk változatos: interaktív játékokkal, drámapedagógiai eszközökkel ismertetik meg az emberi jogokat 45-90 perces foglalkozásokon.

<https://oktatas.amnesty.hu>

Magyar Helsinki Bizottság

Civil jogvédő szervezet, amelynek fő tevékenysége a jogi segítségnyújtás. Képviseletnek a menekülteket, kiemelten foglalkoznak kisebbségvédelemmel valamint, együttműködésben az Eötvös Károlyi Közpolitikai Intézettel és a TASZ-szal fellépnek a jogállam alapértékeinek védelmében. Dokumentálják a jogállamiságon esett sérelmeket, és hazai és nemzetközi fórumok felé adnak jelzéseket, amikor demokratikus jogállam leépülésére utaló jelekkel találkoznak.

<https://www.helsinki.hu/>

Emberség Erejével Alapítvány

Emberi jogi és demokratikus állampolgárságra nevelési programjaikkal arra keresik a választ, hogyan lehet szórakoztató módon, mégis komolyan foglalkozni olyan témákkal, mint az esélyegyenlőség, demokrácia, aktív állampolgárság, társadalmi felelősségvállalás, szolidaritás. Programjaink kidolgozása során figyelmet fordítanak arra, hogy illeszkedjenek a hatályos Nemzeti Alaptantervhez és figyelembe vegyék az iskolák igényeit.

<https://www.emberseg.hu/emberi-jogi-neveles/>

KÁVA – a résztvevő színháza

Céljuk olyan előadások, színházi akciók, komplex drámaprogramok létrehozása, melyek középpontjában a részvételiség áll és elsősorban a fiatal résztvevőket hozzák helyzetbe. Munkájuk sok szállal kapcsolódik a különböző drámapedagógiai módszerekhez, az interaktív elemeket használó színházi hagyományokhoz és a közösségi színházcsináláshoz.

<https://kavaszhaz.hu>

Szubjektív Értékek Alapítvány

Fő céljuk, hogy lehetőséget teremtsenek fiatalok számára kreatív ötleteik megvalósítására, illetve kulturális sokszínűséget hangsúlyozó projekteket bonyolítsanak le velük együtt. Céljuk továbbá a hátrányos helyzetű fiatalok képzésének elősegítése, társadalmi beilleszkedésük támogatása, a társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó konfliktusok kezelése, a fenntartható társadalom megteremtése és az európai gondolat elterjesztése Magyarországon.

<https://szubjektiv.org>

Társaság a Szabadságjogokért

A TASZ munkatársai az 1994-es megalakulás óta azért dolgoznak, hogy Magyarországon mindenki megismerhesse alapvető emberi jogait, és érvényesíthesse azokat a hatalom indokolatlan beavatkozásaival és mulasztásaival szemben. Többek közt ingyenes jogi tanácsadást nyújtanak az alapvető jogaikban sérelmet szenvedett polgárok számára és

képviselőket biztosítanak stratégiaiul fontos ügyekben. Emellett jogtudatosító képzéseket tartanak, tájékoztató kiadványokat és videókat készítenek.

<https://tasz.hu/>

Foresee Kutatócsoport

...

Partners Hungary

...

Romaellenesség

UCCU Alapítvány

Az Uccu célja a romákkal kapcsolatos tévhitek és előítéletek csökkentése a roma és nem roma fiatalok közötti párbeszéd megteremtése és a romákról szóló ismeretek átadása révén. Általános és középiskolai diákoknak teremtenek lehetőséget a találkozásra és a beszélgetésre roma fiatalokkal.

<https://www.uccualapitvany.hu/>

Autonómia Alapítvány

Az Autonómia Alapítvány célja egy olyan igazságos társadalom létrejöttének támogatása, mely tagjai szabadok, aktívan és felelősen alakítják saját valamint közösségük sorsát. Az Alapítvány egyenlőségelvű integrációs megoldásokat, javaslatokat nyújt roma integrációs szakpolitikák alakításához, illetve szakmai támogatást ad, együttműködik kisközösségekkel, településekkel, intézményekkel, segíti az előrelépéshez szükséges bizalom, együttműködés kiépítését.

<http://autonomia.hu/hu/>

Romaversitas

A Romaversitas az első, tehetséges roma fiataloknak szóló komplex képzési program Magyarországon. Húsz éves fennállásuk alatt hozzájárultak ahhoz, hogy több mint 300 roma diák szerezzen diplomát, és váljon jól felkészült, sikeres szakemberré. A Romaversitas egy közösség, ahol a kritikai gondolkodás, a szolidaritás, a közösségi részvétel és az elfogadás a kiindulási alap.

<https://romaversitas.hu/>

Független színház

A Független Színház azért dolgozik, hogy hátrányos helyzetű, cigány és nem cigány fiatalokból sikeres művész, tréner, valamint eltérő területeken profi szakember és aktív állampolgár váljon. Oktatási projektjeiken keresztül minél többekkel meg szeretnék ismertetni a roma színház sokszínűségét. Céljuk, hogy társadalmi kihívásokra reagáló művészeti alkotásokat hozzanak létre, emellett kulturális, oktatási és gazdasági integrációt kezdeményezzenek.

<https://independenttheater.hu/>

Fortély-sátor Alapítvány

....

<https://www.fortelysator.hu>

Antiszemizmus

Haver Alapítvány

A Haver Alapítvány önkéntes oktatóstábjja elsősorban középiskolásoknak és egyetemistáknak tart interaktív órákat informális oktatási eszközökkel a zsidóság témájában. Foglalkozásaink olyan specifikus témákra épülnek mint a zsidó identitás, zsidó kultúra és tradíció, zsidó történelem, holokauszt, zsidó vallás és közösségek.

<http://haver.hu>

Tett és Védelem Alapítvány

A Tett és Védelem Alapítvány zsidósággal kapcsolatos kutatások, havi és éves antiszemizmus jelentések és jogsegély szolgálat üzemeltetése mellett középiskolai oktatási programot is működtet. Ennek keretében hat különböző tematikájú előadással áll az iskolák rendelkezésére.

<https://tev.hu/>

Élet Menete Alapítvány

Az Élet Menete Alapítvány fő küldetése, hogy oktatás és ismeretterjesztés révén, holokauszt-túlélők közreműködésével elősegítsék a múlttal való megbékélés folyamatát, valamint hogy fellépjenek a kirekesztés és az antiszemizmus ellen. Ennek érdekében folyamatosan szerveznek kiállításokat és más eseményeket, valamint tartanak foglalkozásokat iskolákban.

<https://www.eletmenete.hu/?lang=hu>

Zachor Alapítvány a Társadalmi Emlékezetért

A Zachor Alapítvány a Társadalmi Emlékezetért egy civil oktatási szervezet. Céljuk, hogy pedagógiai eszközökkel, oktatási programokkal, tananyagokkal és kiadványokkal járuljanak hozzá ahhoz, hogy a fiatalok ismereteket szerezzenek a 20. század drámai társadalmi eseményeiről, a rasszizmus, az antiszemizmus, az előítéletesség következményeiről. Folyamatosan tartanak képzéseket, nemcsak diáknak, hanem gyakorló pedagógusoknak is.

<https://www.zachor.hu/>

Tom Lantos Institute

A Tom Lantos Intézet (TLI) egy független emberi és kisebbségi jogi szervezet, mely elsősorban emberi jogokkal és identitással kapcsolatos ügyekkel foglalkozik. Kiemelten fontos témáik a zsidó élet és antiszemizmus, a romák állampolgári és emberi jogai, valamint a magyar kisebbségek. Aktívan foglalkoznak emberi és kisebbségi jogok oktatásának elősegítésével, valamint zsidó közösségek identitásának és társadalmi részvételének támogatásával.

<https://tomlantosinstitute.hu/hu/>

Holokauszt Emlékközpont

A Holokauszt Emlékközpont egyik legfontosabb tevékenysége alapítása óta a holokauszt történetének magyarországi oktatásában való aktív részvétel, a magyar holokauszt megismertetésének a segítése és támogatása. Diákcsoportoknak az Emlékközpontban interaktív tárlatvezetést és múzeumpedagógiai programokat, továbbá irodalmi, filmes vagy tolerancia foglalkozásokat is tartanak. Tanároknak akkreditált továbbképzéseket, szakmai konzultációt és mindennemű segítséget kínálnak az antiszemitizmus, rasszizmus, holokauszt témáinak iskola megjelenítéséhez.

<http://hdke.hu/oktatas>

Budapesti Holokauszt Múzeum és Oktatási Központ

A Budapesti Holokauszt Múzeum és Oktatási Központ (BPHM) non-profit civil szervezet. Legfontosabb célja, hogy modern eszközökkel, közérthető formában ismertesse a magyarországi és az európai holokauszt tragédiáját, megörökítse az áldozatok emlékét és bemutassa a magyar zsidó kulturális örökséget.

<http://www.bphm.hu>

Digitális tananyag a magyarországi holokausztról:

<http://www.holokausztmagyarorszagon.hu/index.php>

Yad Vashem Holokauszt Tanulmányok Nemzetközi Iskolája

Az iskola egy sokrétű, tanári továbbképző programot kínál, amelynek célja a pedagógusok aktív támogatása és a velük való eleven tapasztalatcsere. Az iskola további fontos feladata az oktatási egységek fejlesztése általános, ill. gimnáziumi osztályok számára. Több magyar nyelvű anyag is elérhető online is.

<https://www.yadvashem.org/education/other-languages/hungarian.html>

Imut kutatóintézet Alapítvány

....

Idegenellenesség

Artemisszió – Interkulturális Alapítvány

Munkájuk során etnikailag vagy szociálisan hátrányos helyzetű csoportokkal (fiatalok, romák, bevándorlók, menekültek) dolgoznak együtt, illetve mindenkivel, aki velük foglalkozik (szociális munkások, egészségügyi dolgozók, rendőrök, tanárok, civilek, alkotók). Tartanak csoportos foglalkozásokat sérülékeny csoportok számára, felnőttek számára interkulturális és stresszkezelő képzéseket, oktatási programokat pedagógusok számára, valamint iskolai és iskolán kívüli foglalkozásokat fiatalok számára.

<http://www.artemisszio.hu/>

Menedék – Migránsokat Segítő Egyesület

Több mint két évtizede foglalkoznak a Magyarországra bevándorló, illetve innen elvándorló hazai és külföldi állampolgárok társadalmi integrációjának elősegítésével szociális, oktatási és kulturális programjaikon keresztül. Tartanak érzékenyítő órákat fiataloknak, valamint tartottak ilyen képzéseket rendőröknek és segítő szakembereknek.

<https://menedek.hu>

Történelmi emlékezet, történelmi traumák

Közös Halmaz

A Közös Halmaz Alapítvány célja, hogy párbeszédet kezdeményezzen a 20. század feldolgozatlan történelmi traumáiról, gondolkodásra és együttérzésre ösztönözze az embereket a mindennapjainkban egyet nem értést, konfliktust kiváltó történelmi eseményekkel kapcsolatban. Ezekről tartanak foglalkozásokat 11–12. osztályos diákoknak.

<http://www.kozoshalmaz.hu/>

Történelemtanárok Egylete

Történelemtanárok és a történelemtanítás szakmai érdekvédelmi (érdekképviselői) szervezete, amely többek között előadásokat, vitákat, továbbképzéseket, szakmai tanulmányutakat szervez, tankönyveket, taneszközöket tanításhoz, tanuláshoz használható műveket készít, szakmai műhelyeket működtet és üzemelteti a történelmi mítoszokat és álhíreket cáfoló tenyleg.com honlapot.

<https://tte.hu>

Nemi szerepek és egyenlőtlenségek

Patent Egyesület – a Patriarchátust Ellenzők Társasága

Nők elleni erőszak áldozatok és reprodukciós jogaikban sértettek számára jogi és pszichológiai segítséget nyújt az egyesület. A [Turn me on](http://turnmeon.org) (Kapcsolódj be!) az egyesület szexuális felvilágosító projektje az egyenlőségen alapuló szexuális kapcsolatokért. Iskoláknak és tanároknak kézikönyvet és foglalkozásokat és óraterveket kínálnak. Az [Instagram](https://www.instagram.com/patentegyesulet) oldalukat diákok számára lehet ajánlani.

<http://patent.org.hu/rólunk>

NANE – Nők a Nőkért az Erőszak Ellen

Az Egyesület célja, hogy fellépjen a nők és a gyerekek ellen elkövetett párkapcsolati és családon belüli erőszakkal szemben; tevékenysége egyéni, közösségi és társadalmi szinten folyik.

<https://nane.hu>

Közkincs Könyvtár

Budapesti közösségi magánkönyvtár, feminista, gender és LGBTQ tematikájú irodalommal, ahol sok feminista közösségi esemény, rendezvény és előadás is helyet kap.

<https://kozkincskonyvtar.com>

LMBTQI

Háttér Társaság

A Háttér Társaság Magyarország legnagyobb és legrégebb jelenleg is működő leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű, queer és interszexuális (LMBTQI) civil szervezete. Céljuk a szakmai és politikai közvélemény, valamint a tágabb társadalom figyelmének felhívása az LMBTQI emberek problémáira; az őket segítő szolgáltatások működtetése; az LMBTQI emberek társadalmi helyzetének, szükségleteinek megismerése; ezen szempontok érvényesítése a közszolgáltatásokban; az LMBTQI emberek jogainak védelme, hátrányos megkülönböztetésük elleni fellépés; jólétük, egészségtudatosságuk növelése; az LMBTQI közösségek önszerveződésének támogatása, kultúrájuk ápolása, megismertetése.

A Háttér Társaság [részletes katalógusában](#) számos film és könyv is megtalálható LMBTQI témában.

<https://hatter.hu>

Melegség és megismerés program

A Melegség és megismerés a [Labrisz Leszbikus Egyesület](#) és a [Szimpozion Egyesület](#)

közös iskolai nem-formális nevelési programja. A programban speciálisan képzett önkéntesek dolgoznak, sokuk pedagógus vagy pszichológus végzettségű. Két meleg felnőtt – lehetőség szerint egy férfi és egy nő – vállalkozik arra, hogy beszélget a fiatalokkal a melegségről, saját történetén, életeseményein is szemlélítve azt, milyen nehézségekkel kell megküzdenie egy meleg fiatalnak, felnőttnek, mit jelent a melegség a hétköznapiakban.

<http://melegsegesmegismeres.hu>

Politikai ideológiák

...

Vallás

...

8. Módszertani gyűjtemény

8.1 Hogyan foglalkozunk az iskolában érzékeny társadalmi problémákkal?

10 pontban foglaltuk össze a legfontosabb alapelveket és kérdéseket.

1. Hogyan teremtsünk megfelelő közeget az érzékeny társadalmi témákról szóló párbeszédhez?

Fontos átgondolnunk, milyen feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy az osztályunk / csoportunk / közösségünk tagjai biztonságban megoszthassák egymással a gondolataikat, érzéseiket. Érdemes a diákokkal együttműködve összeállítani egy olyan szabályrendszert, amelyhez szívesen tartják magukat, és amely biztonságos, tartható keretek között ad teret a tartalmas párbeszédnek. Bár ezeknek a feltételeknek a listája az egyénektől és a csoport dinamikájától függően változhat, hiszünk abban, hogy a következő feltételek minden esetben hozzájárulnak a megfelelő közeg megteremtéséhez:

- **a másik személyének és véleményének tisztelete** – annak tudatosítása és kimondása, hogy senkit nem bánthatunk vagy közösinhetünk ki a hovatartozása vagy a meggyőződése miatt
- **a megszólalás joga, a véleménynyilvánítás szabadsága** – annak biztosítása, hogy a párbeszéd során minden csoporttag lehetőséget kapjon a gondolatainak szabad és félelem nélküli megosztására
- **odafigyelés egymásra** – egymás értő meghallgatása, nyitott és elfogadó hozzáállás egymás felé, az elhangzott érzékeny információk bizalmas kezelése
- **a passzolás joga** – annak biztosítása, hogy a megszólalás mindig önkéntes maradjon, és senki se legyen kényszeríthető a véleményének, álláspontjának vagy saját tapasztalatának megosztására
- **jog a kérdéshez és az egyet nem értéshez** – lehetőség arra, hogy a csoporttagok szabadon feltehessék a kérdéseiket, és meg merjék kérdőjelezni az elhangzott állításokat
- **hiteles információk biztosítása** – az előítéletek és félinformációk helyett a valódi tényekre épülő tudás tiszteletben tartása, a résztvevők segítése ezeknek az információknak a megszerzésében, felkutatásában
- **a foglalkozásvezető facilitátori szerepe** – állandó figyelem arra, hogy a tanár vagy a foglalkozásvezető a párbeszédben ne mint a tudás vagy az egyedüli igazság birtokosa, hanem mint a beszélgetés elősegítője, a keretek őrzője legyen jelen
- **a foglalkozásvezető önreflexiója** – a foglalkozásvezető tudatos figyelme az érzékeny társadalmi témákkal kapcsolatos saját véleményére, érzéseire, és annak biztosítása, hogy mindezekkel együtt, az övével ellentétes vagy őt megrázó véleményeket hallva is meg tudjon maradni a facilitátori szerepében
- **tiszta szabályok és keretek tartása** – annak biztosítása, hogy minden résztvevő számára tiszták és érthetők legyenek az együttműködés alapszabályai (érdemes a résztvevőket aktívan bevonni a szabályok kialakításába és megvitatásába)

2. Hogyan értékeljük, hogy mennyire adottak a megfelelő körülmények az érzékeny társadalmi témákról szóló párbeszédhez?

Egy iskolán belül minden szereplő – diákok, tanárok, szülők, munkatársak – hatással van arra, hogy mennyire ideális a közeg az intézményen belül az érzékeny társadalmi témák megvitatására. Fontos, hogy mielőtt az osztályoddal vagy csoportoddal beszélgetni kezdesz ezekről a kérdésekről, végiggondold, milyen a légkör a te iskoládban. Ehhez néhány segítő kérdés példaként:

- **a diákok közötti kapcsolat:** Mennyire jellemző, hogy a diákok megbélyegzik, kiközösítik egymást valamilyen kisebbséghez való tartozás miatt? Hogyan reagálnak a diákok egymás között akkor, ha valakit származása vagy bármilyen más kisebbségi csoporthoz való tartozása miatt bántanak?
- **a diákok és a tanárok közötti kapcsolat:** Előfordul-e, hogy egy tanár negatívan megkülönbözteti a tanulókat a különböző társadalmi csoportokhoz való hovatartozásuk szerint? Számíthatnak-e a diákok a tanáraikra, ha valamilyen hátrányos megkülönböztetés éri őket?
- **a tantestületen belüli viszonyok:** Jellemző-e, hogy a tantestületen belül tere van társadalmi kérdésekben az eltérő nézőpontok ütköztetésének?
- **a tanárok és a vezetőség közötti viszony:** Érhet-e hátrány egy tanárt az iskolán belül a társadalmi kérdésekben kinyilvánított véleménye miatt?
- **a diákok és a szülők közötti kapcsolat:** Milyen mintákat hoznak magukkal a diákok, ha a különböző kisebbségekhez, társadalmi csoportokhoz való viszonyukról van szó? Jellemző-e, hogy a diákok beszélgetnek otthon társadalmi kérdésekről?
- **a tanárok és a szülők közötti kapcsolat:** Felveszik-e a szülők a tanárokkal a kapcsolatot, ha úgy érzik, hogy a gyereküket valamilyen csoporthovatartozása miatt hátrányos megkülönböztetés ér az iskolában? Felveszik-e a tanárok azokkal a szülőkkel a kapcsolatot, akiknek a gyereke radikális nézeteket vall?
- **+1 szabályok az iskolában:** Vannak-e egyértelmű iskolai szabályok arra vonatkozóan, hogy mit kell tenni és kihez lehet fordulni, ha az intézményen belül valakit egy kisebbségi csoporthoz való tartozása miatt hátrányos megkülönböztetés vagy bármilyen bántalmazás ér? Van-e az iskola házirendjében, Szervezeti és Működési Szabályzatában, etikai kódexében vagy más működési szabályzatában erre vonatkozó rész? Ismerik-e a tanárok, a diákok és a szülők ezeket a szabályokat?

Fontosnak tartjuk a rendszerszemléletet, és azt, hogy a foglalkozásvezető szakember tudatosítsa magában ezeket a kölcsönösen egymásra ható tényezőket. Érzékeny társadalmi témákról beszélgetni az iskolában azonban akkor is érdemes, ha nem ideálisak a feltételek. Minden kis lépés sokat számít, és az érzékeny társadalmi témákról folytatott őszinte és nyílt párbeszéd a kevésbé támogató iskolai légkörben is épp olyan fontos, ha nem még fontosabb, mint az elfogadóbb intézményekben. A „szövetségesek” megtalálása és a más szakemberekkel, az iskolai különböző szereplőivel való együttműködés pedig minden helyzetben hasznos lehet.

Az intézményi keretekről szóló kérdések végiggondolásában segíthet a Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány Nemecsek Programjának kérdőíve, mely a gyerekek

szempontjából biztonságosan működő intézmények jellemzőit foglalja össze:
<https://hintalovon.hu/honnan-indultok/>

3. Milyen módszert válasszunk az érzékeny társadalmi témák megvitatásához?

Az egyik legfontosabb lépés, amikor érzékeny társadalmi kérdésekkel foglalkozó alkalmat tervezünk, hogy tisztázzuk, milyen céljaink vannak vele. Egy konkrét konfliktusra vagy közéleti kérdésre kívánunk vele reagálni, érzékenyíteni szeretnénk a fiatalokat, vagy fejlesztenénk a vitakultúrájukat? Bármilyen is a konkrét célunk, mindig érdemes olyan gyakorlatokat és módszereket választanunk, amelyekkel úgy érezzük, hogy önazonosak tudunk lenni. Előfordulhat, hogy úgy érezzük, egy érzékeny kérdésről számunkra is nehézséget okoz beszélni, ilyenkor érdemes külső támogatást kérni.

A kézikönyvben az egyes fejezetekhez kapcsolódóan több olyan módszertani gyűjteményt is ajánlunk, amelyben hasznos gyakorlatok szerepelnek az adott társadalmi téma feldolgozására. Továbbá a következő oldalakon is szerepeltetünk néhány olyan konkrét gyakorlatot, amiről úgy gondoljuk, hogy sikerrel alkalmazhatók különböző társadalmi kérdések megvitatására. Az alábbi általános módszerek – következetesen megválasztva – az osztályteremben és azon kívül is jól működhetnek:

- **közösségi vita** – eltérő nézőpontok ütköztetése strukturált formában
- **filmek** – egy társadalmi kérdés megvitatása egy kiválasztott film vagy filmrészlet segítségével
- **szimuláció, szerepjáték** – lehetőség, hogy a fiatalok egy jelenet vagy játék erejéig a sajátjuktól eltérő élethelyzetbe képzeljék magukat
- **érintettek meghívása** – párbeszéd egy társadalmi kérdésről az érintett társadalmi csoporthoz tartozó vendég vagy a téma szakértőjének bevonásával
- **önkéntesség** – részvétel olyan közösségi munkában, amelynek feldolgozása alkalmat ad fontos társadalmi kérdésekkel való foglalkozásra
- **projektnap vagy témahét szervezése** – egy fókuszba állított társadalmi téma alaposabb megismerése különböző feladatokon, programokon keresztül

4. Miért elengedhetetlen a fiatalok aktív bevonása az érzékeny társadalmi témák megvitatásába?

Érdemes az érzékeny társadalmi témákról való párbeszédre úgy tekintenünk, mint egy tanulási folyamatra, amely csak akkor lehet igazán eredményes, ha a résztvevők aktív bevonásán alapszik. Sokkal izgalmasabbá tehetjük a párbeszédet, ha a résztvevőkben már meglévő tudásra és kíváncsiságra építünk, és nem tudásátadásként fogjuk fel a társadalmi kérdésekkel való foglalkozást. A fiatalok véleményét és tapasztalatát meghallgatva könnyebben terelhetjük a számukra releváns és érdekes irányba a beszélgetést, és azt is elkerülhetjük, hogy úgy érezzék, valamiféle ideológiát akarunk rájuk kényszeríteni akkor, amikor arra bátorítjuk őket, hogy társadalmi kérdésekről beszélgessenek.

5. Milyen készségeket fejleszthet az érzékeny társadalmi témákról szóló párbeszéd?

A társadalmi kérdésekkel való foglalkozás a diákok legkülönbözőbb készségeit és képességeit fejlesztheti. Érdemes egy-egy gyakorlat előtt azt is megfogalmaznunk magunk számára, hogy a résztvevők milyen készségeire szeretnénk építeni, és milyen készségeik fejlődését várjuk a közös munkától. A teljesség igénye nélkül néhány példa:

- **kritikus gondolkodás** – a hiteles és nem hiteles forrásból származó információk megkülönböztetése, a manipuláció és a befolyásolás különböző technikáinak felismerése, a tények és vélemények kritikai szempontú értékelése
- **kommunikációs készségek** – az érveléstechnika fejlődése, a kifejezőkészség javulása, értő figyelem elsajátítása
- **együttműködési készség** – tapasztalat a konfliktushelyzetek közös kezelésében, egy-egy téma közös megismerésében, körüljárásában
- **empátia, nyitottság** – az egymástól különböző vélemények elfogadása, mások nézőpontjának megismerése, az eltérő tapasztalatok és álláspontok tisztelete
- **felelősségvállalás** – felelősség a saját véleményünkért és tetteinkért, saját szerepünk értékelése a különböző társadalmi csoportok viszonyában

6. Mit tegyünk, ha úgy érezzük, hogy egy vita során elhangzó érvek csak még polarizáltabbá teszik a csoportot?

Gyakran tűnhet úgy, hogy a tényekre épülő ellenérvek csak tovább erősítik a vitapartnereket saját hitükben. Sokszor tapasztalhatjuk, hogy ha valaki a véleményével ellentétes tényekkel találkozik, csak még erősebben kezd ragaszkodni eredeti nézeteihez. Ha elbizonytalanítanak minket saját hitünkben, könnyen úgy érezhetjük, hogy a világképünket sodorják veszélybe. Nem egyszerű feladat egymásnak ellentmondó információkkal megküzdenuk, és fontos figyelembe vennünk, hogy ez másoknak sem egyszerű. Tanárként vagy egy foglalkozás facilitátoraként lényeges feladatunk, hogy empátiára és megértésre biztassuk az eltérő nézőpontok képviselőit, és segítsük, hogy képesek legyenek személyeskedés nélkül meghallgatni egymás véleményét.

Hangsúlyozhatjuk, hogy egy számunkra korábban ismeretlen tény vagy egy tőlünk idegen nézőpont elfogadása még nem jár automatikusan a világnézetünk megváltozásával. Képviselhetjük, hogy attól, hogy elismerjük a másik fél véleményének, döntésének jogosságát, és tisztában vagyunk saját álláspontunk gyenge pontjaival is, még nem kell feladnunk az elveinket. Az érzékeny témákról való párbeszédet nagyban segítheti, ha a diákokkal együtt állapodunk meg azokban az alapelvekben, szabályokban és keretekben, amelyekhez a beszélgetés során mindannyian tartjuk magunkat. (Ld. részletesebben a 1. pontot.)

7. Hogyan kezelhetjük a konfliktusokat a csoporton belül?

Ne ijedjünk meg a konfliktusoktól, hiszen azok akár új tanulási, fejlődési lehetőségek is lehetnek – az egyének és a csoport számára is. Egy foglalkozás facilitátoraként nem az a feladatunk, hogy megakadályozzunk minden lehetséges konfliktust, sokkal inkább azt kell segítenünk, hogy a résztvevők meg tudjanak küzdeni az ilyen helyzetekkel is. Támogathatjuk őket abban, hogy higgadtak maradjanak, és hogy a felkavaróbb érzelmeiket vagy gondolataikat is a másokra odafigyelve tudják megfogalmazni. Fontos, hogy figyeljünk azokra is, akik inkább csak „megfigyelőként” vannak jelen a

konfliktusban, és őket is bevonva reflektáljunk a történetekre. Ha szükséges, a konfliktusban közvetlenül érintettekkel egy későbbi időpontban külön is folytathatjuk a feldolgozást – akár külső segítő, szakember bevonásával.

8. Hogyan ismerjük fel, és mit tegyünk, ha „azonnali beavatkozásra” van szükség?

Az iskolai hétköznapiakban számtalan különböző formában találkozhatunk érzékeny társadalmi témákhoz kapcsolódó radikális vagy szélsőséges megnyilvánulásokkal. Közbe kell-e avatkoznunk, ha meghalljuk, hogy a diákok bántó módon szólnak egymáshoz, például sértő hangnemben migránsnak nevezik egy osztálytársukat? Azonnal reagálnunk kell-e, ha azt tapasztaljuk, hogy egy diák olyan szélsőséges kijelentéseket tesz, amelyekről úgy ítéljük, hogy sértik a társadalmi normákat? Rögtön vitába kell-e szállnunk azzal a diákkal, aki általunk szélsőségesnek ítélt összeesküvés-elméletet terjeszt? Számtalan olyan helyzettel szembesülhetünk, ahol joggal érezhetjük úgy, hogy azonnal cselekednünk kell. Az ilyen helyzetekben is fontos azonban, hogy képesek legyünk higgadtan és tudatosan reagálni. Tanárként, fiatalokkal foglalkozó szakemberként képviselnünk kell bizonyos társadalmi normákat, és sokat segít, ha tisztázzuk magunkban, hol vannak számunkra azok a határok, amelyeknek a megsértését nem hagyhatjuk figyelmen kívül. (Ennek a kérdésnek a tisztázásában segíthetnek az iskolai szabályok is – ld. a 2. pont erre vonatkozó részét.)

A tiltás és a figyelmeztetés gyakran nem elegendő – ha fel akarjuk tárni a szélsőséges megnyilvánulások mögötti okokat, „közelebb kell mennünk” ezekhez a helyzetekhez, és megértéssel kell fordulnunk azok felé a diákok felé is, akik viselkedésükkel vagy kijelentéseikkel normát sértenek. Fontos látnunk, hogy gyakran az otthonról vagy más közegből hozott minták azok, amelyek befogadóbbá teszik a fiatalokat a szélsőséges nézetekre. Mindeközben pedig oda kell figyelnünk azokra a diákokra, akiket a társaik szélsőséges megnyilvánulásai különösen érzékenyen érinthetnek. Könnyen előfordulhat, hogy úgy érezzük, nem kezeltünk „megfelelően” egy akut helyzetet. Ilyenkor sokat segíthet a külső segítség: egy olyan kolléga például, akivel meg tudjuk osztani a tapasztalatainkat, meg tudjuk vitatni, ki tudjuk elemezni az adott szituációt, és aki segíthet végiggondolni, mit csinálhatunk másként legközelebb. Erre vonatkozóan is adhatnak támpontot az iskolai szabályok, protokollok, és érdemes mérlegelni azt is, melyek azok a helyzetek, ahol már további szakemberek (pl. iskolapszichológus, gyermekvédelem) bevonása is szükséges.

9. Mit tehetünk, ha azt tapasztaljuk, hogy a szélsőséges megnyilvánulások zaklatáshoz vagy bántalmazáshoz vezetnek?

Számos kutatás bizonyítja, hogy az előítéletek gyakran együtt járnak a bullyinggal, azaz az iskolai zaklatással vagy bántalmazással. Nagyobb eséllyel válhatnak zaklatások áldozataivá azok, akik valamilyen sérülékeny vagy marginalizálódott csoporthoz tartoznak – akár etnikai hovatartozásuk, nemi identitásuk, szexuális orientációjuk, vallásuk vagy származásuk miatt. Első lépésként mindig arra kell törekednünk, hogy megértsük, mi történik a bullying helyzetben: miért alakul ki, és milyen szerepet játszanak benne a diákok és az iskolai élet további szereplői? Fontos, hogy mindig az adott társas kontextusból induljunk ki, és felismerjük, milyen előítéletek vagy akár szociális normák állhatnak a zaklatás hátterében. A zaklatás és bántalmazás soha nem elszigetelt jelenség: a diákok a társaik, az iskolájuk, a családjuk és a tágabb közösségeik értékeit és normáit hordozzák, és viselkedésükkel is ezeket követik. Ahhoz, hogy

megérthessük a zaklatás mélyebb okait, meg kell vizsgálnunk ezeket az értékeket és normákat is.

A szerepek (a bullying áldozata, a zaklatás elkövetője és a szemlélők, azaz bystanderek) azonosítása lényeges lehet a megértés szempontjából, fontos azonban, hogy kerüljük a „címkézést”, és ne bűnösöket keressünk, hanem ezekre a szerepekre reflektáljunk. Az iskolai közegben, akár csak bármilyen komplex kapcsolatrendszerben, ezek a szerepek gyakran változhatnak – lehetnek egy olyan diáknak is szélsőséges megnyilvánulásai, akit egy másik szituációban bántottak, és zaklathatnak olyan diákok is, aki egyébként gyakran tesz maga is szélsőséges vagy zaklató megjegyzéseket. Koncentrálunk kell legalább ennyire a szemlélőkre is, hiszen gyakran az ő beavatkozásukon (vagy be nem avatkozásukon) múlik a zaklató vagy bántalmazó helyzetek kimenetele.

Fontos végiggondolni ezekben a szituációkban is, hogy milyen támogatásra számíthat az, aki tanárként vagy foglalkozásvezetőként szembesül a zaklatással, és mikor van szükség további szakemberek bevonására.

A bullying mögött húzódó okok és szerepek megértésében sokat segíthet a Sokszínűség Oktatási Munkacsoport háttéranyaga: <http://sokszinusegoktatas.hu/hirek/ertsuk-meg-bullyingot-szerepek-es-okok>

A bullyinggal kapcsolatos leggyakoribb kérdéseket itt foglalták össze: <http://sokszinusegoktatas.hu/hirek/bullying-gy-ik>

10. Hogyan előzhetjük meg az iskolai bántalmazást?

Az iskolai bántalmazás megelőzése komplex feladat, melynek segítésére az elmúlt években számos hazai kezdeményezés, program és magyar nyelvű útmutató született. 2015-ben például *„Együtt az iskolai zaklatás ellen. Iránymutatás és képzés az iskoláknak kisebbségi diákjaik védelmére”* címmel négy hazai civil szervezet (a Háttér Társaság, a Romaversitas, a TASZ és a Tett és Védelem Alapítvány) indított projektet, melynek részét képezte egy kutatás és egy pedagógus-képzés is, és melynek eredményeként összeállítottak egy olyan útmutatót, mely jól használható módon összegzi tanárok számára a program elméleti anyagát és gyakorlati tapasztalatait: http://iskolaizaklatas.hu/sites/default/files/iskolaizaklatas_utmutato.pdf

A kiadvány részletesen kitér az iskolai zaklatás formáira, okaira, hatásaira, és külön a kisebbségek elleni iskolai zaklatásra. Az útmutató fontos részét képezik a biztonságos iskola megteremtésének jogi keretei, a zaklatás elleni fellépés elemei, valamint olyan segédanyagok és érzékenyítő gyakorlatok is, amelyek reflektálnak a kisebbségek helyzetére, és hozzájárulhatnak az iskolai zaklatás megelőzéséhez.

Az iskolai zaklatás és bántalmazás megelőzésében, a biztonságos iskolák megteremtésében nyújthat segítséget továbbá a Békés Iskolák program (<http://www.bekesiskolak.hu>) és a Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány Nemecsek programja (<https://hintalovon.hu/nemecsek/>) is.

8.2 Milyen módszerekkel vitathatunk meg érzékeny társadalmi problémákat?

A következő részben ahhoz nyújtunk ötleteket, milyen gyakorlatokkal lehet körüljárni az előző részekben ismertetett társadalmi problémákat. Tippeket adunk, hogyan érdemes egy foglalkozást felépíteni, és bemutatjuk, milyen keretek között működhetnek a közösségi vita különböző formái és más, a diákok aktív részvételére épülő módszerek az iskolában.

Hogyan építsünk fel egy foglalkozást?

Ha van rá lehetőségünk, hogy társadalmi témákról külön foglalkozások keretein belül beszéljünk, elengedhetetlen, hogy ezeket a foglalkozásokat tudatosan tervezzük meg. Ez különösen igaz akkor, ha nem egy-egy elszigetelt alkalmat szánunk ezeknek a témáknak, hanem egy egész folyamatot építünk fel. Bár sok szakember számára az itt felsorolt a lépések alapvetésnek tűnhetnek, a következő kérdések és szempontok végiggondolása a foglalkozástervezésben soha nem felesleges.

Egy foglalkozás megtervezésekor mindig tegyük fel ezeket a kérdéseket:

- Mi a foglalkozás vagy a folyamat célja?
- Milyen előzetes tapasztalatokkal rendelkeznek a résztvevők a foglalkozás témájáról? Hogyan viszonyulnak ehhez a témához?
- Milyen tevékenységek és gyakorlatok szolgálják legjobban a céljaimat? Milyen módszerekkel szeretnék dolgozni?
- Milyen feltételek adóttak (vagy nem adóttak) a megvalósításhoz?
- Milyen nehézségek várhatóak? Hogyan fogjuk tudni kezelni ezeket?

Egy „elég jó” foglalkozáshoz általában három fő összetevőre van szükség: 1) a témára való ráhangolódásra; 2) a téma kibontására és a 3) reflexióra, feldolgozásra. Érdemes a tervezés során végiggondolnunk, hogyan adhatunk teret mindhárom résznek, és milyen célokat, konkrét feladatokat társíthatunk hozzájuk.

- **ráhangolódás:** célja lehet az érdeklődés felkeltése, vagy annak tisztázása, miért épp itt és most foglalkozunk a kiválasztott témával.
- **a téma kibontása:** fő funkciója, hogy a résztvevők elmélyedjenek a témában, és különböző nézőpontokat gondolhassanak végig, megismerhessék egymás véleményét a középpontba állított kérdésekkel kapcsolatban.
- **reflexió:** jelentősége, hogy teret adjon a történések feldolgozására, a tanulságok megfogalmazására és a tapasztalatok, érzések, gondolatok megosztására.

Rövid gyakorlatok

Ebben a részben három olyan gyakorlatot mutatunk be, mely különböző variációkban jól használható a foglalkozás témájára való ráhangolódásra, de magában is alkalmas a párbeszéd elindítására, az adott témáról szóló gondolatok megosztására.

1. Három kérdés

1. Készítsük elő a feladatot azzal, hogy kigondolunk három kérdést, amely kapcsolódik a foglalkozás témájához. Például, ha a témánk az idegenellenesség, használhatjuk az alábbi három kérdést:
 - Van-e olyan szokásokat vagy tulajdonságokat, amit mások gyakran idegennek vagy furcsának tartanak? Mit gondoltok, miért hat ez mások számára idegennek vagy furcsának?
 - Van-e a kedvenc ételeitek között olyan, ami nem magyar eredetű? Meséljétek róla, osszátok meg, mit tudtok az eredetéről!
 - Mit gondoltok, milyen oka lehet annak, hogy valaki elhagyja a hazáját?
2. Kérjük meg a résztvevőket, hogy álljanak fel, és kezdjenek el sétálni a teremben.
3. Séta közben válasszanak maguknak egy beszélgetőpartnert, és válaszolják meg egymásnak a feltett kérdéseket.
4. Ha a párok végeztek a három kérdéssel, kezdjenek sétálni újra, és találjanak egy új párt.
5. Folytassuk a gyakorlatot, amíg minden résztvevő 2–3 beszélgetésben részt vett.
- +1. Reflexió: Beszéljük meg, milyen válaszok jöttek elő a beszélgetésben, mik voltak az izgalmas vagy akár konfliktusos témák.

2. Fotóválogatás

1. Üljünk le körben. Helyezzünk el a kör közepén egy kupac fotót, illusztrációt, amelyek valamilyen módon köthetők a kiválasztott társadalmi problémához. (Ezek lehetnek újságból, magazinokból kivágott fotók vagy akár Dixit-kártyák vagy bármilyen, a témához kapcsolódó vagy a fantáziát megmozgató képek.)
2. Kérjük meg a résztvevőket, hogy nézzék meg a képeket, és válasszanak közülük egyet, amely szerintük kapcsolódik a témához.
3. Várjuk meg, amíg minden résztvevő beszerez egy választott képet. Ezt követően üljünk vissza a körbe, és kérdezzük meg, ki miért éppen azt a fotót választotta, a kép hogyan kapcsolódik számára a az adott társadalmi problémához.

3. Asszociációk

1. Üljünk körben, és kérjük meg a résztvevőket, hogy egymás után mondjanak egy-egy szót, ami a foglalkozás témájáról eszükbe jut. A szabad asszociációt nem kell megmagyarázniuk. Az elhangzott szavakat írjuk fel. Ha a foglalkozásunk témája az idegenellenesség, lehet a választott hívószavunk például a „haza”, az „idegen” vagy „kultúra”.
2. Kérjük meg a résztvevőket, hogy válasszanak egy szót a listáról (nem fontos, hogy a sajátjuk legyen). A választott szót karikázzák be a papíron / táblán. Olyan szót – ha lehetséges – ne válasszanak, amit már valaki megjelölt.
3. Kérjük meg a résztvevőket, hogy mondják el, a választott szó hogyan kapcsolódik számukra a témához.

Közösségi vita gyakorlatok

A közösségi vita eszköz arra, hogy a közösséget érintő ügyeket, problémákat, dilemmákat feltérképezzük, megértsük, megbeszéljük, és akár arra is, hogy megoldási

lehetőségeket vázoljunk fel. A közösségi vita nem csodafegyver, amit bármikor és bárhol be lehet vetni. Sokkal inkább egy lehetőség, amellyel ha megfelelően élünk, élvezetes a bekapcsolódó résztvevők számára, és jótékony hatással van a közösség egészére. A közösségi vita ötvöz egy sor megismerési és tanulási módszert, valamint sokféle vitatechnikát. Rendszert teremt, és keretet hoz létre a közösség által észlelt és fontosnak tartott ügyek megismerésére és megvitatására. A közösségi vita középpontjában mindig egy dilemma vagy kérdés, társadalmi vagy közösségi probléma áll. Az ilyen vitában a résztvevők higgadtan, mások véleményének és a köz érdekeinek tiszteletben tartásával képviselnek egy álláspontot, amelyet a többiek érvei hatására akár meg is változtathatnak. A közösségi vita célja éppúgy lehet a közösségi konfliktusok békés eszközökkel való megoldása, mint maga a tanulási folyamat, amelynek során a felek megismerik egymás álláspontját, és árnyaltabb, megalapozottabb véleményt alakíthatnak ki a középpontba állított kérdésről, társadalmi vagy közösségi problémáról.

A közösségi vitáról részletesen: http://www.tani-tani.info/a_kozossegi_vitazasrol

1. Miről vitázzunk? – témaválasztás és a tételmondat megfogalmazása

Egy vita élvezeti értékét nemcsak a felkészültség és az érvek minősége határozza meg, hanem az is, hogy miről beszélgetünk. A témaválasztással és a tételmondat megfogalmazásával gyakran eldől, hogy egy érdekes párbeszédben, vagy egy parttalan szóáradatban lesz-e részünk.

Néhány praktikus tanács, amire érdemes odafigyelni témaválasztáskor:

- **a téma mindkét oldala morálisan védhető álláspont legyen**

Egy vita akkor igazán izgalmas, ha rákényszerít minket arra, hogy a saját álláspontunktól eltérő véleményt is képviselni tudjunk. A téma meghatározásakor felelősségünk van abban, hogy meddig feszegetjük ezeket a határokat: törekednünk kell arra, hogy senkit ne hozunk olyan helyzetbe, hogy egy morálisan elfogadhatatlan álláspontot kelljen védenie egy vitában. Ne válasszunk olyan témát, ami bizonyos embercsoportok megbélyegzését (pl. vita a cigánybűnözésről), jogfosztását (pl. vita a vagyoni cenzusról) vonja maga után. Gyakran nem könnyű megfogalmazni, hol vannak a morális elfogadhatóság határai, de az elmondható, hogy ha a tételmondat bármely oldala ellentmond az általános emberi jogi értékeknek, méltóságnak, demokratikus gondolkodásnak, akkor inkább ne erőltessük. Fontos, hogy felismerjük azokat a helyzeteket, érzékeny területeket is, amelyeknek a kezelésére, megbeszélésére nem a közösségi vita a megfelelő forma.

- **ne legyen a tételmondatban általánosítás**

A hétköznapi életben sajnos sok vita forog különböző általánosítások vagy sok indulatot kiváltó sztereotip kijelentések körül (pl. „Minden menekült terrorista.”). Ezekből gyakorlatilag lehetetlen érdemi vitát kerekíteni. Nagyon szerencsétlen, ha a vita témája már eleve egy hibás általánosítás, ráadásul érveléstechnikailag is reménytelen helyzet általánosító tételmondatokat védeni.

- **kerüljük a metaforikus megfogalmazásokat**

Igazán profi vitázók akár olyan absztrakt témákról is képesek valóban jó vitát lefolytatni, mint amilyen például „A kenyér fontosabb mint a jog.”. De ha nem vitabajnokságokra trenírozott résztvevőkkel van dolgunk, akkor válasszunk megfoghatóbb, könnyebben értelmezhető témákat. Szerencsésebb ugyanis, ha a vita nem egy parttalan adok-kapokba csap át arról, hogyan is kellene értelmezni

magát a témát. Bármennyire is izgalmasan hangzanak az elvont témák (A fiataloké a jövő!), irodalmi idézetek (Hass, alkoss, gyarapíts!), ezeket inkább hagyjuk meg az esszék műfajának.

- **ne legyen a tételmondatban tagadás**

„Ne legyen kötelező a ...” „Nem kellene megengedni...” – ezek mind tagadást tartalmazó tételmondat-kezdemények. Nem reménytelen ilyenekről vitázni, de mégis szerencsésebb, ha át tudjuk fogalmazni őket úgy, hogy eltűnjön a tagadó szócska. Főleg a témával ellentétes véleményt képviselő vitázók dolgát nehezítjük meg egy negatív tételmondatdal, hiszen nekik a tagadás tagadását kellene védeniük, amiből gyakran zavarodottság keletkezik a vita egyik-másik pontján. A káoszt, amikor senki nem érti már, ki mit állít és mit tagad, egyszerűen elkerülhetjük (vagy legalábbis a lehetőségét csökkentjük), ha már eleve kijelentő témát választunk.

- **a téma tényleg legyen vitatható**

Talán ez a legnehezebben megfogható, és mégis legfontosabb szempont. Ugyanis sok, érdekesnek tűnő vitatéma csak látszólag alkalmas arra, hogy jó viták alapanyaga legyen. Vegyük például azt a tételmondatot, hogy „A diákoknak jobban ki kellene venniük a részüket az iskolai közösségi életből.”. Elsőre jó témának tűnik, hiszen könnyen csatasorba állíthatunk mellette szóló érveket: a közösségi részvétellel a diákok különböző készségei fejlődhetnek, motiváltabbak lesznek az iskolában, stb. És mi a helyzet a téma másik oldalán? A diákoknak nem kellene jobban részt vállalniuk, mert...? Itt már nehezebb releváns érveket megfogalmazni. Vagyis a témánk nem kiegyensúlyozott.

Rengeteg olyan téma van, ami izgalmas tárgya lehet egy jó beszélgetésnek, de vitatémaként nem szerencsés, mert nem kellőképpen vitatható, vagy mert az egyik oldalt nem lehet jól alátámasztani.

Például arról vitázni, hogy van-e klímaváltozás, nagyon nehéz (feltéve, hogy elfogadjuk a tudományos eredményeket), mert sokkal több releváns evidencia szól az egyik, mint a másik oldal mellett. Témaválasztáskor érdemes tehát elsajátítani azt a stratégiát, hogy megpróbáljuk beleélni magunkat a vitázók szerepébe, és végiggondoljuk, nem lejt-e a tételmondat valamelyik irányba.

Forrás: <https://i-dia.org/blog/hogyan-valasszunk-vitatemat/>

A különböző társadalmi témákhoz kapcsolódó lehetséges tételmondatokat a vonatkozó fejezetekben tüntettük fel.

2. Véleményvonal

Készítsük elő a gyakorlatot: a foglalkozás témájával kapcsolatban foglalmazzunk meg két ellentétes állítást, s ezeket írjuk fel egy-egy A4-es lapra. Alternatívaként használhatjuk az „egyetérték” ill. „nem értek egyet” állításokat.

1. Kérjük meg a résztvevőket, hogy saját álláspontjukat végiggondolva helyezkedjenek el a teremben aszerint, hogy melyik állításhoz érzik magukat közelebb. Azt szeretnénk, hogy egy tornasorhoz hasonló vonalban sorakozzanak fel a két ellentétes vélemény között, kifejezve a különböző lehetséges véleményárnyalatokat.
2. Kérdezzünk meg néhány résztvevőt, miért éppen az adott helyet választotta a sorban!

3. Hozzunk létre négyfős csoportokat úgy, hogy egymástól viszonylag messze álló vagy ellentétes véleményű tagok is kerüljenek a kis csoportba (hívhatunk például a sor két ellentétes végéről mindig 2-2 résztvevőt).
4. Adjunk 10 percet a csoportoknak, hogy megbeszéljék kinek mi az álláspontja a kérdésben, és milyen érvekkel tudja azt alátámasztani. A résztvevők nyugodtan hozhatnak személyes élményeket, érveket, gondolatokat.
5. A gyakorlat végén kérjük meg a csoportokat, hogy néhány mondatban foglalják össze, miről szólt köztük a beszélgetés, és kérdezzük meg, sikerült-e közelíteni az álláspontokat!

3. Páros vita

Ebben a formában a résztvevők párokban és egymással párhuzamosan vitáznak. A vita három fordulóból áll, a fordulók előtt a résztvevőknek mindig új partnert kell keresniük a vitához. Az egyes fordulók témája mindig ugyanaz az állítás (tételmondat).

1. Az első körben a párosok tagjai eldönthetik, hogy melyikük támogatja és melyikük ellenzi a tételmondatot.
2. A vita megkezdése előtt a résztvevők kaphatnak rövid felkészülési időt (néhány percet), hogy átgondolják érveiket.
3. A vitát a támogató fél nyitja, akinek egy perc áll rendelkezésére, hogy elmondja érveit a téma mellett. Az ellenző fél eközben csendben figyel, jegyzetel. Egy perc elteltével cserélnek: az ellenző résztvevő fejtheti ki érveit egy percben.
4. Az első fordulót követően a tételmondatot támogató résztvevők új vitapartnerrel kell, hogy keressenek. Majd az új párok az előzőekhez hasonló módon vitáznak.
5. A harmadik fordulóban ismét új párokat hozunk létre. Ezen a ponton nehezíthetjük a vitát: növelhetjük az időkereteket, vagy oldalcserét vezethetünk be (aki eddig a tételmondat mellett érvelt, az ezután ellene vitázik).

4. Kétsarkos vita

A vita résztvevői két ellentétes álláspont közül választhatnak a vita által feldolgozott témában. Ezek: egyetértek/támogatom, illetve nem értek egyet/ellenzem. (Az álláspontokat írjuk fel egy-egy lapra, és helyezzük ki a terem két sarkában).

1. A résztvevők csak e két álláspont közül választhatnak, nem állhatnak a két ellentétes pólus közé. Ha az érvek hatására megváltoztatják a véleményüket, átállhatnak az ellentétes állásponthoz.
2. A vita megkezdése előtt adjunk lehetőséget a két oldal képviselőinek, hogy átgondolják (esetleg össze is írják) az érveiket, és csak ezután indítsuk el a vitát, melyet a támogató oldal nyithat meg. A vita utolsó felszólalásának az ellenző oldaltól kell érkeznie.
3. Egyszerre csak egy résztvevő beszélhet, a figyelmet megkönnyíthetjük, ha egy labda jelképezi a felszólalás jogát, amit a résztvevők tovább adhatnak.
4. Az egyes felszólalásokban a résztvevők cáfolhatják a korábban elhangzottakat, és új érveket is hozhatnak.
5. A csapatok tagjai közbevetett kérdéseket is feltehetnek az éppen beszélő résztvevőnek, aki viszont dönthet úgy, hogy nem válaszol a feltett kérdésre.

6. A foglalkozásvezető nem szállhat be a vitába, de ha a résztvevők elakadtak vagy kifogytak az érvekből, akkor érdemes néhány mondatban összefoglalni az elhangzottakat.

5. Négy-sarkos vita

Ebben a vitában a résztvevők négy előre megadott álláspont közül választhatnak, az álláspontok jelentik a vita négy sarkát. Ezek: egyetértek, inkább egyetértek, inkább nem értek egyet, nem értek egyet.

1. Az álláspontokat írjuk fel egy-egy lapra, és helyezzük el a terem négy sarkában.
2. A résztvevőknek választaniuk kell egy álláspontot, a vita közben azonban megváltoztathatják véleményüket, és átállhatnak egy másik csoporthoz.
3. Vita közben egyszerre csak egy résztvevő beszélhet. Ezt a szabályt könnyebb betartani, ha alkalmazzuk a mikrofontechnikát: mindig csak az beszélhet, akinél a „mikrofont” jelképező tárgy (pl. egy labda) van.
4. A foglalkozásvezető nem foglalhat állást, nem vehet részt a vitában. De ha a beszélgetés elakad, összefoglalhatja az eddig elhangzottakat, vagy kérdésekkel kimozdíthatja a vitát a holtpontról.
5. A felszólalás önkéntes alapon történjen, de egyúttal bátorítsuk is a csendesebb résztvevőket, hogy osszák meg véleményüket.

A négy álláspont jelölhet más kategóriákat is. Például feltehetünk egy kérdést: *Ki / mi tehetne a leginkább azért, hogy Magyarország az idegenekkel szemben elfogadóbb országgá váljon? az állampolgárok / a kormány / a média / a civil szervezetek*

A közösségi vitáról szóló leírások és gyakorlatok forrása: Takács Viktória (szerk.): *Gondolkodjunk 3D-ben! A közösségi vita módszertana.* (DIA, Budapest, 2014.)

<https://i-dia.org/tudas/>

+ 1 tipp

Kézjelek használata

A kézjelek használata feszültségcsökkentő, érzelemkifejező vagy épp szórakoztató is lehet: <https://i-dia.org/blog/kezjelkodex-nem-csak-videohivasokhoz/>

Szakértők meghívása

Hatékony és a fiatalok számára is informatív módja az érzékeny témák feldolgozásának az, ha olyan külsős szakértőt vonunk be a folyamatba, aki elmélyülten ismeri az adott témát, gyakorlati tapasztalattal rendelkezik a téma szempontjából releváns területen és rutinos a témáról való beszélgetésekben is.

1. World café

A szakértő bevonásának kézenfekvő módja a frontális előadás, majd az azt követő kötetlenebb beszélgetést, mi azonban egy ennél interaktívabb módszert javaslunk a

közös munkára, ami lehetővé teszi azt, hogy a diákok közvetlenül feltehessék kérdéseiket és elmondhassák a véleményüket a meghívott vendégnek.

1. A World Café, mint ahogyan a neve is mutatja, egy strukturált kávéházi beszélgetés. Abban az értelemben tekinthető vitának, hogy ezekben a beszélgetésekben az eltérő vélemények és megközelítési módok ütköztetésének éppúgy helye van, mint bármely más vitában.
2. A vitához rendezzük be a termet asztalokkal és székekkel, akár egy kávéházban: minden asztal mellé kerüljön 5-6 szék. Minden asztalra helyezzünk csomagolópapírt, ezeket ragasszuk le, biztosítsunk filctollakat a jegyzeteléshez. Ha megoldható, készítsünk elő valamilyen kellemes háttérzenét.
3. Minden asztalra készítsünk egy A4-es lapon feltüntetett kérdést, gondolatot, provokatív állítást. A lapokat helyezzük el írással lefelé. (Működhet a beszélgetés úgy is, ha az „asztalgazda” – aki lehet egy meghívott szakértő vagy egy résztvevő diák – ott helyben tesz fel egy beszélgetésindító kérdést.)
4. Miután a résztvevők helyet foglaltak az asztalnál, megkezdődhet a vita az asztalon szereplő témáról. Beszélgetés közben folyamatosan jegyzetelhetnek, firkálhatnak a papírra.
5. 15 perc elteltével minden résztvevő új helyet keres magának egy másik asztalnál. Fontos, hogy ne az asztaltársaságok cseréljenek asztalt forgószínpadszerűen. A résztvevők összesen 4 alkalommal váltanak asztalt, és ezzel egyúttal beszélgető kört.
6. Ez a módszer lehetőséget ad külsős vendégek integrálására. Ebben a vendégek egy-egy asztal „házigazdái”, akik nem változtatnak helyet a World Café közben, hanem minden körben új beszélgetőpartner érkezik hozzájuk.
7. A beszélgetések legvégén érdemes közösen megtekinteni az elkészült jegyzeteket a csomagolópapírokon.

2. Szakértő szervezetek bevonása

Egy-egy vagy több, egyénileg meghívott szakértő bevonása helyett dönthetünk úgy is, hogy egy, a témával foglalkozó külsős szervezetet (mozgalmat, civil szervezetet) kérünk fel arra, dolgozzák fel az adott érzékeny témát diákjainkkal. Ennek a módszernek az előnye az, hogy a téma feldolgozásában rutinos, oktatási tapasztalattal rendelkező szakértők érkeznek a diákcsoportunkhoz, akik objektívebben látnak rá egy-egy problémára, és így hatékonyabbak lehetnek annak kezelésében is. Cserébe viszont nem ismerik annyira a diákjainkat, a hátterüket és az igényeiket, így megeshet, hogy azokra nehezebben is tudnak reagálni.

Ha külsős szervezetet hívunk meg a csoportunkhoz, válogathatunk abból a listából, amit ebben a kiadványban az egyes érzékeny témákhoz kapcsolódva megadtunk (ld. a Kihez fordulhatok? részt.)

Művészeti alkotások feldolgozása

Érzékeny témákat művészeti alkotások feldolgozásával is megvitathatunk. Zenék, filmek, képzőművészeti alkotások, prózai és lírai művek egész sora áll rendelkezésünkre, amik ilyen témákkal foglalkoznak, és az ezekkel kapcsolatos problémákra reflektálnak. Az oktatásban kötelezően feldolgozandó művek között is számos ilyen található, de még

jobb, ha a fiatalok szempontjából újdonságnak, izgalmasnak számító kortárs műveket is beemelünk a forrásaink közé. Használjuk ezeket bátran beszélgetésindítóként!

Forrásfeldolgozás esetén hangsúlyozottan fontos, hogy olyan művet válasszunk, amely érthető és befogadható a csoportunk számára. Fontos gyakorlati szempont a választott mű hossza is; egy-egy verset vagy képet könnyedén megismertethetünk és feldolgozhatunk a fiatalokkal egy 45 perces foglalkozás keretében, egy hosszabb novellát vagy filmet azonban érdemes házi feladatként, otthoni megismerésre kiadni, hogy a közös feldolgozásra már mindenki felkészülten érkezzen.

Reflexió

Minden folyamatnak megvan a maga íve, és ennek a lezárás éppen úgy része, mint a ráhangolódás. A foglalkozás résztvevői szempontjából a reflexió és a záró beszélgetés azért fontos, hogy meg tudják fogalmazni, pontosan mit éltek át, milyen élményeik voltak, és mi következik mindebből számukra. A reflexió kör azonban nemcsak a fiatalok, hanem a foglalkozásvezetők számára is hasznos. Képet kaphatunk arról, mit értettek meg a résztvevők a gyakorlatokból, mit éreznek, mit gondolnak, mit tapasztaltak. Ezek a visszajelzések nagyon fontosak, mert általuk kiderül, mi működött és mi nem, legközelebb mit tegyünk másként, és hogyan folytassuk a foglalkozást.

Tanácsok és tippek a reflexióhoz

- Ne kommentáljuk, és ne minősítsük a résztvevők visszajelzését, véleményét, ehelyett teremtünk olyan légkört, amelyben a fiatalok elhiszik, nincs jó vagy rossz válasz.
- Ne akarjunk mindenáron valamilyen konkrét választ kapni a résztvevőktől, és ne sugalljuk se a viselkedésünkkel, se a kérdéseinkkel, hogy van egy mondat, amit hallani szeretnénk.
- Ne fogalmazunk meg tanulságokat a résztvevők helyett.
- Vegyünk komolyan minden választ, mert ez a legbiztosabb módszer arra, hogy a diákok is komolyan vegyék azt, amit mondanak.
- Bátorítsuk a ritkán megszólalókat, és tartsuk féken a hangadókat.
- A foglalkozás végén mi is adjunk visszajelzést a csoportnak a teljesítményükről, a hangulatról, a megvalósulásról, és szükség esetén térjünk ki arra is, hogy mit tehetne a csoport azért, hogy legközelebb még jobban menjen a közös munka.

A reflexió és a zárókör beindításához több különböző eszközt is használhatunk.

1. Feltehetjük a résztvevőknek például azt a kérdést, hogy „mit visznek magukkal” a foglalkozásról, vagy kérhetjük őket arra, hogy fogalmazzák meg egy mondatban, hogy mit tanultak a beszélgetés alatt magukról vagy a foglalkozás témájáról.
2. Adhatunk a résztvevőknek különböző színű post-it-eteket, és kérhetjük őket arra, hogy az egyik színűre írják fel azt, amit izgalmasnak, érdekesnek találtak a foglalkozáson, a másikkra pedig valami olyasmit, ami nem tetszett nekik. A post-it-eteket csoportosítsuk, és tegyük jól látható helyre egymás mellé.
3. Használhatunk a reflexióhoz képi eszközöket is, például Dixit-kártyákat. Terítsük ki őket a földre, és bátorítsuk a résztvevőket arra, hogy válasszák ki azt a kártyát, ami a legjobban jellemzi azt, ahogy aktuálisan érzik magukat / amilyenek a

foglalkozást találták / amilyennek az adott társadalmi problémát látják, amiről beszélgettek.

8.3 Módszertani tippek az online foglalkozásokhoz

Ha bármelyik óránkat, foglalkozásunkat online tartjuk meg, a fenti gyakorlatok digitalizálhatóak, kis átalakítással a webes térben is használhatóak.

Az alábbiakat praktikus szem előtt tartanunk ebben az esetben:

- A jelen kiadványban bemutatott gyakorlatokra tapasztalataink szerint online majdnem mindig több időt kell szánni a megszokott tempóhoz képest, ezért kevesebb fér bele 45 vagy 90 percbe, mint a személyes, élő foglalkozásokon. Tervezzünk ennek megfelelően!
- Állapodjunk meg előre a közös beszélgetés szabályaiban: kinek mikor legyen bekapcsolva a mikrofonja, hogyan lehet szót kérni, jelentkezni, illetve milyen időkeretek állnak a résztvevők rendelkezésére!
- A számítógép képernyője előtt töltött idő könnyen egyhangúvá válhat, igyekezzünk ezért változatos eszközöket (pl. több felületet, interaktív alkalmazásokat, honlapokat) használni a foglalkozás során!
- Személyes találkozás híján még nagyobb szerepe van a gyakorlatok előtt a megfelelő ráhangolásnak. Ha tudunk, szánjunk időt arra, hogy minden diáknak lehetősége legyen „megérkezni”: történhet ez valamilyen gyors beköszönős játékkal, amiben mindenkinek meg kell egy pár szó erejéig szólalnia, de a fókuszálást segítheti egy dinamikus, energizáló feladat is.

Ezekhez tippeket itt gyűjtöttünk össze: <https://i-dia.org/blog/virtualis-energizalok-mit-csinaljunk-ha-szukseg-van-az-online-megbeszelesen-egy-kis-felfrissulesre/>

- Kérjük meg a diákokat arra, hogy tartsák bekapcsolva a kamerájukat a feladatok ideje alatt! Így láthatjuk azt, mennyire vonódtak be, és milyen reakciókat vált ki belőlük egy-egy kérdés. Különösen az ilyen érzékeny, megosztó témák megvitatásakor hasznos, ha a non-verbális jeleket is a lehetőségekhez képest a legjobban látjuk.

Hogyan alakíthatók át a beszélgetős feladatok az online térben úgy, hogy megőrizzük az interaktivitást és az egymásra való reagálás lehetőségét?

A fentiekben leírt beszélgetős, vitázós feladatok túlnyomórészt a fizikai teret is használják a résztvevők véleményének megjelenítésére (például úgy, hogy egy képzeletbeli skálára kell ráállniuk a diákoknak). Ezt a teret az interneten helyettesíthetjük például egy közösen szerkeszthető, megosztott táblával, amin felrajzolunk egy vonalat, amire a résztvevők ráírhatják a nevüket, ezzel jelképezve, hova állnának a feladatban. Remek erre a Zoom videóalkalmazás **whiteboard** funkciója, de a <http://www.padlet.com> és a <http://www.miro.com> oldalak is tele vannak ehhez hasznos lehetőségekkel.

Ha két válaszlehetőség közül egyet kell választaniuk a diákoknak, azt jelezhetik **két különböző tárgy** (például két eltérő színű lap) közül az egyik felmutatásával is.

A diákok véleményének megismerésére jól használhatóak a különböző online **kvízalkalmazások, szavazós felületek**, mint a <https://www.mentimeter.com/> és a <http://www.redmenta.com>. Ha a diákok gondolatainak összegyűjtésére **online post-iteket** szeretnénk használni egy feladathoz, arra is több lehetőségünk van: a fent említett Padlet és Miro felületek mellett a <http://scrumbler.ca> oldal is remek.

A beszélgetés moderálása – bekapcsolt kamera esetén – néhány egyszerű **kézzel használatával** könnyebb lesz. Ehhez ajánljuk a Kézzelkódexet: <https://i-dia.org/blog/kezzelkodex-nem-csak-videohivasokhoz/>

Ha a résztvevők nem kapcsolják be a kamerájukat, úgy jelentkezéshez használható az egyes **videótelefon alkalmazások chat ablaka** is. Itt egy előre megbeszélte módon bárki tudja jelezni, ha szót két.

Érzékeny témák megvitatása esetén online is fontos, hogy a reflexiós kör ne maradjon el. Ehhez használhatjuk a már ajánlott reflexiós kérdéseket, játékokat is, de rövid visszajelzések adására alkalmas a chat ablak, vagy akár a résztvevők felmutatott hüvelykujjának egy képzeletbeli skálán elforgatással való beállítása is (**ujjbarométer**).

9. Függelék

9.1 Felhasznált irodalom

2011. évi népszámlálási adatok, 10. fejezet: Vallás, felekezet. KSH 2011.

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf

A család az család – Tájékoztató pedagógusok számára az azonos nemű szülőkről és gyermekeikről, Budapest:Háttér Társaság, 2020.,

<https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/csalad-pedagogus-a5-online.pdf>

A férfiak és nők fizetése közötti szakadék: okok és megoldási javaslatok, Európai Parlament, 2020.01.09.,

<https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200109STO69925/a-ferfiak-es-nok-fizetese-kozotti-szakadek-okok-es-megoldasi-javaslatok>

Alliance Against Antigypsyism: Antigypsyism – A Reference Paper, 2017. június,

https://www.antigypsyism.eu/?page_id=17

Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, Budapest:Osiris, 2006.

Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban Budapest, Tett és Védelem

Alapítvány 2019. [https://tev.hu/wp-](https://tev.hu/wp-content/uploads/2019/07/TEV_Antisemitizmus2018-Median_72dpiKE%CC%81SZ.pdf)

[content/uploads/2019/07/TEV_Antisemitizmus2018-Median_72dpiKE%CC%81SZ.pdf](https://tev.hu/wp-content/uploads/2019/07/TEV_Antisemitizmus2018-Median_72dpiKE%CC%81SZ.pdf)

Balassa Szilvia: Antiszemiták, cigányellenesek, xenofóbok In Bakó Boglárka,Papp Richárd, Szarka László szerk.: Mindennapi előítéletek.Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák. Budapest: 2007 Balassi Kiadó.

Bencsik Péter: Politikai eszmék és ideológiák a 20. században, 2016. [http://eta.bibl.u-](http://eta.bibl.u-szeged.hu/463/10/politikai_eszmek_ideologiak.pdf)
[szeged.hu/463/10/politikai_eszmek_ideologiak.pdf](http://eta.bibl.u-szeged.hu/463/10/politikai_eszmek_ideologiak.pdf)

Bernát Anikó, Juhász Attila, Krekó Péter, Molnár Csaba: A radikalizmus és a cigányellenesség gyökerei a szélsőjobboldal szimpatizánsai körében, 2011.,

https://www.academia.edu/32724685/A_radikalizmus_%C3%A9s_a_cig%C3%A1nyelleness%C3%A9g_gy%C3%B6kerei_a_sz%C3%A9ls%C5%91jobboldal_szimpatiz%C3%A1nsai_k%C3%B6r%C3%A9ben_co-authors_Juh%C3%A1sz_Attila_Krek%C3%B3_P%C3%A9ter_Moln%C3%A1r_Csaba

Bernáth Gábor, Messing Vera: Szélretolva, Médiakutató, 2012. tavasz,

https://mediakutato.hu/cikk/2012_01_tavasz/05_roma_mediakep

Binder Mátyás, Pálos Dóra: Romák a kerettantervben és a kísérleti tankönyvekben, CFCF,

2016, <http://cfcf.hu/sites/default/files/Binder%20P%C3%A1los%20-%20ROMA.TK.KUT.%202016.pdf>

Bíró-Nagy András: A rendszerváltás megítélése 30 év után, Népszava, 2020.06.14.,

https://nepszava.hu/3081336_a-rendszervaltas-tarsadalmi-megitelese-30-ev-utan

Bodnár Zsolt: A statisztikák szerint Európában csökken a keresztények száma, mégis virágzik a vallásbiznisz, Quibit, 2019.10.25., [https://qubit.hu/2019/10/25/a-statisztikak-](https://qubit.hu/2019/10/25/a-statisztikak-szerint-europaban-csokken-a-keresztenyek-szama-megis-viragzik-a-vallasbiznisz)

[szerint-europaban-csokken-a-keresztenyek-szama-megis-viragzik-a-vallasbiznisz](https://qubit.hu/2019/10/25/a-statisztikak-szerint-europaban-csokken-a-keresztenyek-szama-megis-viragzik-a-vallasbiznisz)

Cseke Balázs: Döntött a Kúria: ki kell fizetni a kártérítést a gyöngyöspatai roma diákoknak, Index, 2020.05.12.,

https://index.hu/belfold/2020/05/12/gyongyospata_iskolai_szegregacio_roma_diakok_karteritesi_per_itelet_kuria/

Csepeli György: Szociálpszichológia, Osiris kiadó, 2006

Csernus Szilveszter: Így működött a kádári megtorló gépezet, MúltKor, 2014.10.04., <https://mult-kor.hu/igy-mukodott-a-kadari-megtorlo-gepezet-20141104?pIdx=4>

Czene Gábor: Trianon: hergelésre alkalmas össznépi trauma, Népszava, 2018.08.06, https://nepszava.hu/3003994_trianon-hergelesre-alkalmas-ossznepi-trauma

dr. Kádár András Kristóf, Körner Júlia, dr. Moldova Zsófia, dr. Tóth Balázs: Szigorúan ellenőrzött iratok – A magyar igazságszolgáltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól – kutatási jelentés, Budapest: Magyar Helsinki Bizottság, 2008., <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/books/hu/Szigoruan-ellenorzott-iratok.pdf>

Ellie Keen: Tükrök – Kézikönyv: Emberi jogi neveléssel a cigányellenesség leküzdéséért, Budapest: Council of Europe, 2015., <https://rm.coe.int/mirrors-hun-web/16808cf807>

European Union és Agency for Fundamental Rights. Experiences and Perceptions of Antisemitism: Second Survey on Discrimination and Hate Crime against Jews in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-experiences-and-perceptions-of-antisemitism-survey_en.pdf

Fazekas Zsuzsanna: Hogyan hűtötte le a Fidesz 1956 emlékét?, Quibit, 2019.10.23., <https://qubit.hu/2019/10/23/hogyan-hutotte-le-a-fidesz-1956-emleket>

Fazekas Zsuzsanna: Küzdelem az igazi 1956-ért. 1956 eltérő politikai értelmezései a rendszerváltástól az ötvenéves évfordulóig, Valóság, 2017., https://www.academia.edu/35871325/K%C3%BCzdelem_az_igazi_1956_%C3%A9rt_1956_elt%C3%A9r%C5%91_politikai_%C3%A9rtelmez%C3%A9sei_a_rendszerv%C3%A1lt%C3%A1st%C3%A1st%C3%B3l_az_%C3%B6tven%C3%A9ves_%C3%A9vfordul%C3%B3ig

Fehér könyv az oktatásról, Budapest: Haza és Haladás Közpolitikai Alapítvány, 2013.

Fejes József Balázs, Szűcs Norbert (szerk.): Én vétkem – Helyzetkép az oktatási szegregációról, Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, 2018., <https://mek.oszk.hu/18200/18263/18263.pdf>

Felvégi Emese: A tanulói teljesítményt meghatározó tényezők, Világtükör, 2005/2., <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-tanuloi-teljesitmenyt-meghatarozo-tenyezok-pisa-2003>

Freeden, Michael, Lyman Tower Sargent, és Marc Stears, szerk. The Oxford Handbook of Political Ideologies. First published in paperback. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Gálik Mihály: "A hálózati hírmédia sajátosságai különös tekintettel a visszhangkamra- és a szűrőbuborék-jelenségre" In Medias Res 2019/2 8, 330–342 <https://media-tudomany.hu/wp-content/uploads/sites/13/2019/12/imr-2019-02-08-jav-1.pdf>

Ginelli Zoltán: A rendszerváltás narratívái, Tranzitblog, 2020.01.04., <http://tranzitblog.hu/a-rendszervaltas-narrativai/>

Glick, P. – Fiske, S. T.: Ambivalens szövetség. Az ellenséges és a jóindulatú szexizmus mint a nemi egyenlőtlenség egymást kiegészítő igazolása. In: Hamilton, D. L. – Fiske, S. T. – Bargh, J. A.: A társak és a társadalom megismerése, Budapest: Osiris, 2006.

Gödri Irén: Nemzetközi Vándorlás, Demográfiai portré 2018, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2018, 237-271.

<http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaipotre/article/view/2741/2638>

Hajdu Tamás, Kertesi Gábor, Kézdi Gábor: Az általános iskolában tanuló roma és nem roma gyerekek közti barátságok segítik a társadalom összetartozását, Magyar Tudományos Akadémia, 2019., https://mta.hu/tudomany_hirei/az-altalanos-iskolaban-tanulo-roma-es-nem-roma-gyerekek-kozt-baratsagok-segitik-a-tarsadalom-osszetartozasat-109677

Hann Endre, Róna Dániel: Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban, Tett és Védelem Alapítvány, Budapest, 2019, https://tev.hu/wp-content/uploads/2019/07/TEV_Antiszemizmus2018-Median_72dpiKE%CC%81SZ.pdf

Hautzinger Zoltán (szerk.): A migráció bűnügyi hatásai, Budapest: A Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozata, 2016, http://real.mtak.hu/62503/1/Migr_bunu_hatasai_2016_full_u.pdf

Horváth-Kovács Szilárd: Egyre erősebb a romaellenesség Európában, figyelmeztet a szakértő, Transindex, 2020.02.04., <https://vilag.transindex.ro/?cikk=28236>

<http://www.medok.ro/sites/medok/files/publications/pdfs/ME.dok.2019.02.pdf>

Huddy, Leonie, David O. Sears, és Jack S. Levy, szerk. The Oxford Handbook of Political Psychology. 2. kiad. Oxford University Press, 2013.

<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199760107.001.0001>.

Iványi Zsófia: "Nem gondolhatjuk komolyan, hogy a cigányok vagy bűnöznek vagy a segílyt várják", Magyar Narancs, 2012.01.27.,

<https://magyarnarancs.hu/belpol/bernath-interju-78498>

Juhász Attila: A "cigánybűnözés" mint "az igazság" szimbóluma, Anblokk, 2010.,

http://epa.oszk.hu/02700/02725/00003/pdf/EPA02725_anblokk_2010_4_012-019.pdf

Kapitány Balázs (szerk.): Demográfiai Fogalomtár. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2015.

<http://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/menekult.pdf>

Katus Eszter: A többségi társadalom különbséget tesz a roma és a nem roma szegénység között, pedig nem kellene, Átlátszó, 2020.09.25.,

<https://szocio.atlatszo.hu/2020/09/25/a-tobbsegi-tarsadalom-kulonbseget-tesz-roma-es-nem-roma-szegenyseg-kozott-pedig-nem-kellene/>

Kemény István (szerk.): A magyarországi romák, Budapest: Press Publica, 2000.

Kende Ágnes: A romaellenesség a legfőbb oka a roma gyerekek iskolai lemaradásának Magyarországon, Qubit, 2020.09.17.,

<https://qubit.hu/2020/09/17/a-romaellenesseg-a-legfobb-oka-a-roma-gyerekek-iskolai-lemaradasanak-magyarorszagon>

Kézdi Beáta: "Miért undorodnak a magyar fiatalok a politikától? – tények és kérdések" KötőSzó blog 2016.04.04.

https://kotoszo.blog.hu/2016/04/04/miert_undorodnak_a_magyar_fiatalok_a_politikatol_erdekes_valaszok_es_tenyek

Középpontban az adatok: Rendőri igazoltatások és kisebbségek, Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége, 2010, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1132-EU-MIDIS-police_HU.pdf

KSH: Egynegyedével növelné a GDP-t a láthatatlan munka, Központi Statisztikai Hivatal, 2017.04.07., https://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlemenyek_tajekoztatok_2017_04_07

KSH Népszég, népmozgalom adattábla,

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001b.html

KSH népszámlálási adatok, Vallás adattábla,

http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_vallas

Mulvaney, Dustin. Green politics: an A-to-Z guide. Los Angeles: Sage Publications. 2011

Munk Veronika: Hogy kerül a cigány a címdalra? A magyarországi sztárgyár és a sztárgyárban a roma celebek, Apertúra, 2014. nyár-ősz,

<https://www.apertura.hu/2014/nyar-osz/munk-hogy-kerul-a-cigany-a-cimoldalra-a-magyarorszag-sztargyar-es-a-sztargyarban-a-roma-celebek/>

NANE Egyesület: Miért marad? – Kézikönyv segítő foglalkozású szakemberek számára

Budapest:NANE Egyesület, 2015., https://nane.hu/wp-content/uploads/miert_marad_2015.pdf

Nyúl Boglárka, Ferenczy Dávid, Kende Anna, Szabó Mónika: A nemierőszak-mítoszok elfogadása skála (NEMES) magyar adaptációja, *Alkalmazott Pszichológia* 18, 1. szám

(2018): 115-135., doi: 10.17627/ALKPSZICH.2018.1.115,http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2018/10/APA_2018_1_Nyul_etal.pdf

Ónody-Molnár Dóra: Precedensértékű ítélet született, a Kúria is kimondta, hogy jogsértő, amit Kaposvár a roma gyerekekkel művel, 168óra, 2017.10.04.,

<https://168ora.hu/itthon/precedenserteku-itelet-szuletett-a-kuria-is-kimondta-hogy-jogserto-amit-kaposvar-a-roma-gyerekekkel-muvel-7472>

Pap András László: Intézményes diszkrimináció és zaklatás, Magyar Tudományos Akadémia, MTA Law Working Papers, 2017/09.,

https://jog.tk.hu/uploads/files/2017_09_Pap.pdf

Patkós Veronika: Politikai polarizáció és gazdasági sikertelenség az európai demokráciákban. Politikatudományi Szemle, 2017 <https://tk.hu/a-politikai-megosztottsag-hatasai-a-gazdasagi-eredenyekre>

Pénzes János et al.: „A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben”, *Területi Statisztika* 58, 1. szám (2018): 3-26, doi:

10.15196/TS580101,<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2018/01/ts580101.pdf>

Political Capital: NDI Ifjúsági Kutatási Project magyarországi felmérési eredményei 2020

https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/pc_ndi_youth_hun_20201014.pdf

Rainer M. János: A történelmi emlékezet, *Beszélő* 7, 24. szám (1995),

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-tortenelmi-emlekezet>

Rédai Dorottya, Kövesi Györgyi: Még mindig tabu? LGBT személyek az iskolában,

Budapest:Labrisz Leszbikus Egyesület, 2018.,

<https://labrisz.hu/content/common/attachments/file6.pdf>

Rostoványi Zsolt: Európa és az iszlám: a migrációs válság kihívásai, Magyar Tudomány 2019/1, Budapest:Akadémiai kiadó, 2019.

https://mersz.hu/hivatkozas/matud_fn_2019_01_22#matud_fn_2019_01_22

Sándor Bea (szerk.): Támogató barátok, tehetetlen intézmények – Az LGBTQI diákok iskolai tapasztalatai Magyarországon az Országos Iskolai Környezet Kutatás alapján, Budapest:Háttér Társaság, 2019.,

<https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/iskolai-kutatasi-jelentes-online.pdf>

Sík Endre, Simonovits Bori, Szeitl Blanka: Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. REGIO 24. évf. (2016) 2. szám 81-108.,

https://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/download/114/pdf_95

Sík Endre: Nyomkodja a kormány a pánikgombot, így egyre jobban irtózunk az idegenektől, 24.hu, 2018.12.19. <https://24.hu/belfold/2018/12/19/migrans-moralispanik-kutatas/>

Statisztikai tükör 2015/85, KSH, 2015,

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/harmadik_mpiaci_helyzete.pdf

Székely Levente (szerk.): Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar ifjúság kutatás 2016. Budapest: Kutatópont, 2018.,

<https://kutatopont.hu/files/2018/07/magyarfiatalok.pdf>

Útmutató a meleg, leszbikus, biszexuális, transznemű és gender-nonkonform kliensekkel folytatott pszichológiai munkához, Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság, 2016.,

http://mpt.hu/wp-content/uploads/2016/12/MPT_APATerapiasUtmutato.pdf

Vallásosság és annak megélése, Századvég Politikai Iskola Alapítvány, 2017.12.21,

<https://szazadveg.hu/uploads/media/5f8c88519d936/szazadveg-kutatas-vallasosság-es-annak-megitelese-2017.pdf>

Vincze Hanna Orsolya: Hírközösségek és véleménybuborékok Me.Dok 2019/2

XIV.évfolyam, 2. szám

Wall, Derek. The No-nonsense Guide to Green Politics. New Internationalist 2010

„A holokauszt alapjai”. United States Holocaust Memorial Museum: Holokauszt Enciklopédia. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/introduction-to-the-holocaust>

„A holokauszttagadás és a holokauszttal kapcsolatos torzítások munkadefiníciója”. International Holocaust Remembrance Alliance.

http://www.holokausztmagyarorszag.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=1_2_5<https://www.holocaustremembrance.com/hu/resources/working-definitions-charters/holokauszttagadas-es-holokauszttal-kapcsolatos-torzitasok>

„A magyar zsidóság embervesztesége”. A holokauszt Magyarországon.

http://www.holokausztmagyarorszag.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=1_2_5

„Antiszemizmus”. United States Holocaust Memorial Museum: Holokauszt Enciklopédia. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/antisemitism>

„Communities”. World Jewish Congress.

<https://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities>

„Holokauszt”. MAZSIHISZ. <https://mazsihisz.hu/a-zsidóságrol/tortenelem/holokauszt/holokauszt-1>

„Hungary”. World Jewish Congress.

<https://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities/HU>

9.2 Háttéranyagok

Romaellenesség

gyulotellen.hu <http://gyulotellen.hu/node/38>

Radikalizmusprevenciós oktatási csomag (Political Capital, 2016):

https://politicalcapital.hu/kereses.php?article_read=1&article_id=257

Antiszemizmus

....

Idegenellenesség

...

Történelmi emlékezet, történelmi traumák

tenyleg.com <https://tenyleg.com>

Nemi szerepek és egyenlőtlenségek

Nagy Beáta: [Biológia vagy társadalom? Bevezető tanulmány a társadalmi nemek kérdésköréhez](#)

[Mia Femme](#) – magyar nyelvű podcast feminizmusról, szexualitásról

[Kvíz a nemi egyenlőtlenségekről](#)

[Gender Equality Index 2019](#)

Szabó Mónika: [„Nem vagyok feminista, de...” – az „f betűs szó” felvállalása](#)

[A magyar nőmozgalom fontos eseményei](#) a Nőkért Egyesület honlapján.

[Az erőszak fajtái](#) a NANE (Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesület) oldalán

[Gyakorlatok a párkapcsolati erőszak felismeréséről fiataloknak](#) (NANE)

[Felkavaró, de tanulságos kiállítás](#) arról, hogy milyen ruhát viseltek szexuális erőszak áldozatai (angol nyelven)

A [MeToo-mozgalom](#) és magyar vonatkozásai

[Mindennapi szexizmus blog](#) több száz anonim vallomással szexuális zaklatásról

Politikai ideológiák

....

Vallás

<http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/2122/tomka.htm>

http://epa.niif.hu/03100/03161/00002/pdf/EPA03161_vallastudomanyi_szemle_2015_2_009-022.pdf